

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning/

Institutt for historie og religionsvitenskap

I skyggen av første verdenskrig

De nordiske ministermøtene 1914 – 1918

Mari Løkken

Mastergradsoppgave i historie(His-3900) - Mai 2015

***Forsidebilde:** Hentet fra Andersen, Roy: *Inn i katastrofen*. Aschehoug. Oslo 2014.

Foto1: *Ukjent, De kongelige samlinger. Malmø 1914*

Foto2: *Ukjent, De kongelige samlinger. Malmø 1914*

*Utsnitt og endret fargenyanse

I skyggen av første verdenskrig

-De nordiske ministermøtene 1914–1918-

Forord

Denne oppgaven handler om de nordiske ministermøtene under første verdenskrig. Min interesse for emnet oppsto på utveksling på Hawaii. Jeg tok flere emner i både amerikansk, japansk, europeisk og stillehavs-historie. Gjennom det fikk jeg sett hvordan første verdenskrig fikk ringvirkninger i verden. Spørsmålet ble da: Hva så med Norden? Hovedtittelen “I skyggen av første verdenskrig” henspeler til det at dette er et tema som har fått relativt lite oppmerksomhet, og at det ofte havner i skyggen av andre temaer.

Jeg ønsker å takke min veileder Jens Petter Nielsen for gode ideer og rettelser underveis. Jeg takke Roald Berg for gode innspill i den innledende fasen. En stor takk rettes også til gode hjelpere fra Riksarkivet avd. Marieberg i Stockholm, Riksarkivet i København, samt Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Tromsø. Jeg ønsker også å takke venner og familie for god støtte.

Mari Løkken,

Tromsø 15.05.2015.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	ii
-------------	----

1 Kapittel 1: Innledning

1.1 Presentasjon av emnet	1
1.2 En utdyping av problemstillingen og avgrensning av oppgaven.....	3
1.3 Klargjøring av begreper og teorier	4
1.4 Kort om perioden.....	5
1.5 Tidligere forskning om ministermøtene	6
1.6 Statsvitenskapelige innfallsvinkler	10
1.7 Metode og kildebruk.....	12
1.8 Kildene.....	13
1.9 Aviser som kilder.....	15
1.10 Dagbøker.....	16
1.11 Oppbygging av oppgaven	18

2 Kapittel 2: Skandinavisk samarbeid og nøytralitetspolitikken

2.1 Innledning.....	20
2.2 Fortellingen om Norden.....	20
2.3 1800-tallet: Den gamle skandinavismen og skandinavisk samhold	21
2.4 Skandinavismen.....	23
2.5 Regionalisme og sikkerhetsfellesskap	24
2.6 Nordisk samarbeid	25
2.7 1900–1914: Nyskandinavisme og unionsoppløsning, nordisk vinter og NIU.....	26
2.8 Første verdenskrig og skandinavisk nøytralitet	28
2.9 Skandinavisk nøytralitet	30
2.10 Samtidig skandinavisk politisk samarbeid.....	33
2.11 Avslutning.....	35

3 Kapittel 3: Ministermøtene, NIU, aviser og debatt

3.1 Innledning.....	36
3.2 Den nordiske interparlamentariske union (NIU)	37
3.3 Innledende bakgrunn før kongemøtet i Malmø	39

3.3.1	Initiativet til det første konge- og ministermøtet.....	39
3.3.2	Hemmelig?	43
3.3.3	Ministrene og personperspektivet	44
3.4	Aviser og debatt.....	46
3.4.1	Skandinaviske aviser	46
3.4.2	Pressen og folket	48
3.4.3	Om avisenes diskusjon i 1912.....	49
3.5	Avslutning	51
4	Kapittel 4: Ministermøtene 1914–1916	
4.1	Innledning.....	52
4.2	Malmø 18.–19. desember 1914	52
4.2.1	Forhandlingene.....	53
4.2.2	Resultatene av ministermøtet i Malmø.....	55
4.2.3	Kongemøtet og skandinavisk samarbeid i skandinavisk presse.....	57
4.3	1915: Mellom møtene- om nordisk samhold.....	59
4.4	København 9.–11. mars 1916.....	60
4.4.1	Forhandlingene.....	62
4.4.2	Resultatene av ministermøtet i København.....	64
4.4.3	Ministermøtet i København i skandinavisk presse.....	65
4.5	Kristiania 19.–22. september 1916.....	68
4.5.1	Forhandlingene.....	68
4.5.2	Resultatet av ministermøtet i Kristiania	70
4.5.3	Ministermøtet i Kristiania i skandinavisk presse	72
4.6	Avslutning	73
5	Kapittel 5: Ministermøtene 1917–1918	
5.1	Innledning.....	75
5.2	Stockholm 9.–11. mai 1917.....	76
5.2.1	Forhandlingene.....	76
5.2.2	Resultatene av ministermøtet i Stockholm 1917.....	79
5.2.3	Ministermøtet i Stockholm 1917 i skandinavisk presse.....	79
5.3	Kristiania 28.–29. november 1917	81
5.3.1	Forhandlingene.....	82
5.3.2	Resultatene av ministermøtet	84
5.3.3	Ministermøtet i Kristiania 1917 i skandinavisk presse	85

5.4	København 26.–28. juni 1918.....	87
5.4.1	Resultatene	90
5.4.2	Ministermøtet i København i skandinavisk presse.....	91
5.5	Avslutning	92
6	Kapittel 6: Betydningen av ministermøtene	
6.1	Innledning.....	95
6.2	Utviklingen av ministermøtene	96
6.3	Konkrete resultater	97
6.4	Den personlige betydningen	97
6.5	Den symbolske betydningen.....	98
6.6	Varebyttet og økonomi/handel	101
6.7	Utviklingen av skandinavisk samarbeid	102
6.8	En nordisk forening- om samtidig skandinavisk samarbeid.....	104
6.9	Betydningen av de skandinaviske ministermøtene.....	106
	Kilder og Litteratur.....	110
	Trykte møtereferater og beretninger	111
	Litteratur:.....	112
	Webografi:.....	116
	Kort kronologi.....	119
	Vedlegg: Eksempel på Protokoll fra ministermøtet i Kristiania 1917	120

Innledning

1.1 Presentasjon av emnet

Den 17. mai 2014 var det 200 års-jubileet for Norges grunnlov. I den anledning ble både den svenske og danske kongefamilien innbudt til 200-årsjubileet på Eidsvoll. Kong Carl Gustav av Sverige hadde først avslått invitasjonen, noe som skapte en del oppstyr på begge sidene av grensen. Mange historikere kom på banen med synspunkter om at avslaget vitnet om manglende forståelse for historien fra det svenske kongehusets side med tanke på den svensk-norske unionen og båndene mellom de skandinaviske landene.¹ Senere samme år var det også et annet jubileum. I desember 2014 var det nemlig hundre år siden en annen samling av de tre skandinaviske monarkene - under helt andre omstendigheter, i den dystre skyggen av det som i ettertid kom til å få navnet *første verdenskrig*. Den svenske, norske og danske kongen sammen med utenriksministrene fra hvert av de tre skandinaviske landene møttes i Malmø for å drøfte problemer i forbindelse med det å føre nøytralitetspolitikk under stormaktskrigen.

Hvis vi nå igjen ser tilbake til grunnlovsjubileet og 200-årsjubileet for 1814 er det også andre viktige aspekter i nordisk sammenheng som kunne fortjene en tilsvarende feiring. Per Ander Madsen, redaktør i *Aftenposten* skriver i en kommentar i Aftenpostens nettutgave 10. januar 2014 at det faktisk at det ikke har vært krig mellom nordiske land siden 1814 også er noe å feire, men at dette kanskje spesielt i Norge har havnet i grunnlovsjubileets skygge.²

Madsen berører her en interessant problemstilling. I våre dager er selv tanken om en krig mellom nordiske stater ansett for irrasjonell og latterlig, men slik har det jo ikke alltid vært. Når skjedde da dette omslaget? Når utviklet forholdene i Norden seg til å bli et *pluralistisk*

¹ WWW 8: "Kungen kommer ikke til grunnlovsjubileet 17.mai" i *NRK.no* (nettutgave).

² WWW 4: Madsen, Per Anders: "Kommentar- I grunnlovsjubileets skygge" i *Aftenposten* (Nettutgave).

sikkerhetssamfunn, eller et samfunn hvor krig mellom de ulike partene vil være sett på som en umulighet?³

I 1905 skjedde oppløsningen av unionen mellom Norge og Sverige. Før den svenske kongen til slutt gikk med på den fredelige oppløsningen som faktisk fant sted uten at ett eneste skudd ble løsnet, var det blitt rustet opp militært på begge sidene av grensen. Selv om enkelte historikere vil mene at krig selv da i realiteten var umulig, er det likevel slik at samtiden ikke nødvendigvis så på det på samme måte.

Det fredelige utfallet av konflikten mellom Norge og Sverige som endte i norsk løsrivelse fra unionen i 1905 ble av en stor majoritet av svenskene betraktet som en seier for sunn fornuft, besinnelse og humanitet. For et mindretall, den mest nasjonalistiske høyreeliten var unionsoppløsningen likevel omtrent like smertelig som tapet av Finland hundre år tidligere.⁴

Likevel trengte man en periode på 30 år, mellom 1905 og 1935, for at den varige freden mellom svensker og nordmenn skulle feste seg gjennom handel, integrasjon og direkte kontakt mellom folkene.⁵ Karl Deutsch, som jeg skal ta for meg senere i oppgaven, tidfestet øyeblikket til 1905 på grunn av at dette var siste gang militærmakten ble rustet opp med direkte tanke på muligheten av krig mellom skandinaviske land.

Hvis vi nå igjen trekker oss tilbake til Kongemøtet i Malmø i 1914 var dette også betydningsfullt fordi det var første gangen den norske kongen ble invitert til et offisielt besøk i Sverige siden unionsoppløsningen. Det vil si at det var slutten på 9 år med svensk boikott av det nye norske kongehuset. Møtet i Malmø endte opp med å bli innledningen til en praksis hvor det jevnlig ble holdt møter mellom de skandinaviske landenes ledelse gjennom hele verdenskrigen og også etter krigen, der de skandinaviske stats- og utenriksministrene kunne drøfte spørsmål som berørte alle de tre landene i lys av verdenskrigen, og senere andre internasjonale forhold. Kongemøtet i Malmø i 1914 var altså det første av i alt seks ministermøter som fant sted i løpet av verdenskrigen. Hva var bakgrunnen for at de kom i stand, og hva ble resultatene av disse ministermøtene?

³ Selv om det ikke har vært krig mellom nordiske land siden 1814 har det likevel vært kriger i nordiske områder, som for eksempel Tysklands angrep og påfølgende okkupasjon av Norge og Danmark i 1940, de dansk-tyske krigene i 1848 og 1864 og vinterkrigen i 1939–40.

⁴ Franzén 1986: 141.

⁵ WWW 4: Madsen, Per Anders: "Kommentar- I grunnlovsjubileets skygge" i *Aftenposten* (Nettutgave).

1.2 En utdyping av problemstillingen og avgrensning av oppgaven

I denne oppgaven har jeg til hensikt å se nærmere på det skandinaviske samarbeidet i lys av disse nordiske ministtermøtene under verdenskrigen. Den norske historikeren Roald Berg skriver at flere historikere og statsvitere har behandlet det nordiske krigstidssamarbeidet, men at få har gjennomført egne kildestudier. Berg har selv gått gjennom mye av arkivmaterialet i sine arbeider med første verdenskrig og i artikkelen “Nordisk samarbeid 1914–1918” fra 1997. Jeg skal gå mer inn på denne artikkelen senere i kapittelet. I denne artikkelen tar han for seg det nordiske samarbeidet og ministtermøtene, men begrenser seg til noen temaer og med fokus på noen av ministtermøtene i en tematisk rekkefølge. Det er derfor behov for mer forskning på dette materialet, og det er åpenbart sider ved disse møtene som ikke er kommet godt fram i tidligere forskning. Jeg vil derfor i min undersøkelse holde meg til en kronologisk rekkefølge hvor jeg skal forsøke å gi hvert av møtene like stor plass i oppgaven. På denne måten kan det være mulig å bedre illustrere hvilke tendenser som gjorde seg gjeldende og hvordan de utviklet seg over tid.

Jeg vil i tillegg vektlegge andre sider ved kildematerialet og også ta for meg andre typer problemstillinger som kan reises i forbindelse med dette materialet. Det vil først og fremst være ministtermøtene jeg fokuserer på, og det vil i utgangspunktet være naturlig å avgrense emnet til tidsperioden 1914–1918 og legge vekt på skandinavisk utenrikspolitisk samarbeid. Spørsmålet jeg vil prøve å finne svar på er hvilken betydning de nordiske ministtermøtene fikk for det skandinaviske samarbeidet, og eventuelt hvilken betydning de fikk for styrkingen av Skandinavia eller Norden som region.

Når jeg trekker frem spørsmålet om hvilke resultater møtene fikk er det i denne sammenhengen ikke utelukkende snakk om de konkrete vedtakene. Det er snakk om en videre definisjon av begrepet. Jeg ønsker å bringe frem noen av de konkrete resultatene, ved å se på hva som skjedde på ministtermøtene og hvilke vedtak som ble fattet her. Men i tillegg vil jeg forsøke å se på disse møtene fra flere andre synsvinkler. Kan for eksempel ministtermøtene ha hatt en viktig symbolsk effekt? Dette er noe flere historikere har antydnet når det kommer til betydningen av ministtermøtene. Hvordan ble ministtermøtene skildret i skandinaviske aviser? Det som ble skrevet der kan være viktig for hvordan møtene ble oppfattet, i det minste på den hjemlige fronten. Hovedproblemstillingen vil derfor være å se på betydningen eller resultatene av de skandinaviske ministtermøtene under første verdenskrig.

1.3 Klargjøring av begreper og teorier

I historikerne Øystein Sørensen og Bo Stråths artikkel “The Cultural Construction of Norden” fra 1997 har de problematisert begrepene *Norden* og *Skandinavia*. Er Norden eller Skandinavia mer enn et geografisk område? Geografisk har det vært vanlig å bruke Skandinavia om Norge, Sverige og Danmark, mens det bredere begrepet Norden også inkluderer Finland og Island. Problemet er at det kan være vanskelig å betrakte dette som en entydig definisjon fordi at det i disse begrepene også ligger så mye mer enn en ren geografisk definisjon av områdene. Begrepene har fått en politisk vinkling og har blitt kontroversielle som en følge av det.⁶ Finland og Island var ikke selvstendige stater før mot slutten av verdenskrigen, og er ikke tatt med i denne drøftelsen av det skandinaviske samarbeidet og ministermøtene. I kildene er begrepene *Norden* og *Skandinavia* brukt litt om hverandre, derfor er det vanskelig å operere med et tydelig skille mellom dem i oppgaven. Dersom det her er tale om *Norden* eller adjektivet *nordisk*, vil det derfor, såframt en annen forståelse ikke uttrykkelig kommer frem i teksten, være synonymt med Skandinavia i form av Sverige, Norge og Danmark.

Det jeg ønsker å se på er det jeg velger å kalle det *skandinaviske samarbeidet* mellom Norge, Sverige og Danmark i perioden rundt første verdenskrig. Med *skandinavisk samarbeid* mener jeg alle samarbeidsrelasjonene mellom de tre skandinaviske landene. I denne oppgaven blir det lagt mest vekt på sikkerhets- og handel/økonomisk- samvirke i forhold til stormaktene, men det er også aktuelt å se etter tegn på skandinavisk samarbeid på andre nivåer. I tillegg tenker jeg å se på relasjonene mellom landene, og hvordan de eventuelt virket inn på dette samarbeidet. *Skandinavisme* er et begrep som omhandler det skandinaviske samarbeidet. Bo Lidegaard setter i sin bok om dansk utenrikspolitikk et likhetstegn mellom nordisk samarbeid og *skandinavismen*.⁷ Men i denne oppgaven lener jeg meg heller mot Ruth Hemstads definisjon, der skandinavismen er en politisk eller kulturell bevegelse som arbeider for skandinavisk samarbeid heller enn det faktiske skandinaviske eller nordiske samarbeidet. Hemstad har arbeidet som prosjektkoordinator for *Prosjekt 1905* ved Universitetet i Oslo og publisert i 2010 en artikkel om skandinavismen og nordisk samarbeid og demokrati. Hun har også skrevet flere andre artikler om nordisk/skandinavisk samarbeid og skandinavismen.⁸ Hun har forsøkt å klargjøre begrepsbruken i tidligere litteratur: *Nordisk samarbeid* er ofte blitt

⁶ Sørensen 1997: 19–21.

⁷ Lidegaard 2003: 79.

⁸ Se f. eks. Hemstad 2010: 179; Hemstad 2008:

benyttet som stikkord innen skandinavisme-bevegelsen. Skandinavismen var en politisk bevegelse som arbeidet for å fremme samarbeid mellom henholdsvis Norge, Sverige og Danmark allerede fra 1830-tallet.⁹

Nøytralitetspolitikk og *nøytralitet* er også begreper som bør få en forklaring. Jeg låner her definisjonen til de svenske historikerne Alf W. Johansson og Torbjörn Norman, slik de formulerer det i en artikkel om svensk nøytralitetspolitikk. *Nøytralitetspolitikk* kan sies å dekke den delen av et lands sikkerhetspolitikk som dreier seg om å forhindre at landet blir dratt inn i en konflikt den ikke selv er en del av årsaken til.¹⁰ I snever forstand er *nøytralitet* derfor en tilstand som kun kan oppstå i en krigssituasjon. I vid betydning kan derimot *nøytralitetspolitikk* også omfatte de grepene som blir tatt i fredstid med sikte på å skape best mulige forutsetninger for å innta nøytralitet i fremtidige krigssituasjoner. Alle de tre skandinaviske landene holdt på sin nøytralitet gjennom hele verdenskrigen. I en snever betydning av ordet innebærer nøytralitet at landet offisielt unngår å bli trukket inn på en av de krigførende sidene. I virkeligheten er det derimot mye mer innfløkt. Blant annet har Olav Riste vist at den norske nøytralitetspolitikken under første verdenskrig var så fordelaktig for ententen at Norge i ettertid med full rett kan kalles *en nøytral alliert* av Storbritannia.¹¹

1.4 Kort om perioden

Årene etter unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905 har Ruth Hemstad senere kalt for *den nordiske vinter*.¹² I tiden rundt 1900 var det blitt opprettet foreninger og holdt felles nordiske/skandinaviske møter innen alt fra lærerforeninger, kirkeliv, fredsarbeid eller journalistikk. Fra unionsoppløsningen oppstod det derimot en slags anti-skandinavisme, spesielt i Sverige og til dels i Norge som førte til en stans av eller boikott av dette samarbeidet. Det som skjedde ved utbruddet av første verdenskrig var at det ble opprettet et tettere nordisk samarbeid på det sikkerhetspolitiske og handelspolitiske plan i større omfang enn tidligere. I 1919 ble *Foreningen Norden* stiftet og det ble på nytt arbeidet for å fremme nordisk samarbeid på flere plan.¹³

⁹ Hemstad 2010: 179–180.

¹⁰ Johansson/Norman 1986: 706.

¹¹ Frey 2000: 18–19.; Riste 1965: 68.

¹² Hemstad 2008: 218–220.; Hemstad 2010: 186.

¹³ Hemstad 2008 : 218–220.

Det kan derfor hevdes at perioden rundt første verdenskrig stod for et slags tøvær i den nordiske vinteren, eller at den i hvert fall skapte et noe mildere klima frem mot denne nye blomstringsperioden for skandinavisk samarbeid som kom i 1920-årene. Dette var derfor en periode som ser ut til å ha lagt et grunnlag for ettertiden når det gjaldt samarbeid og sikkerhetspolitisk kultur i den skandinaviske regionen. Under verdenskrigen søkte de nordiske landene forsiktig sammen igjen i en slik grad at det vakte en viss interesse fra stormaktene.

Det var påviselige forskjeller i de skandinaviske landenes politikk og holdninger som nøytrale stater under første verdenskrig. Nøytralitetsprinsippet som stammet fra 1800-tallets folkerett var i prinsippet utdatert og uegnet til å møte den nye formen for krigføring som verdenskrigen førte med seg i form av *total krig*. Krigen kom nå i større grad enn tidligere til å ramme også *nøytrale* stater og sivilbefolkningen. Etter en periode med konflikter innad i Skandinavia, blant annet unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge, kom det altså likevel i gang et visst nordisk samarbeid ved utbruddet av krigen.¹⁴

Fra starten av første verdenskrig ble det jevnlig holdt ministermøter med representanter for Norge, Sverige og Danmark for å diskutere mulige trusler mot deres interesser som nøytrale. Opprinnelig var tanken å samle alle de nøytrale landene ved også å inkludere land som Nederland, Sveits og ikke minst USA, i disse møtene. Målet var å opprette en slags tredje blokk, men det ble altså ikke realisert.¹⁵

Det skandinaviske samarbeidet under første verdenskrig har stort sett blitt oversett i den store sammenhengen. Dersom man undersøker skandinavisk, eller nordisk, samarbeid vil man se at det ofte opereres med et skille rundt 1920-tallet med opprettelsen av *Folkeforbundet* som slutten på en lang periode med et kjølig forhold mellom de skandinaviske landene etter den norsk-svenske unionsoppløsningen.¹⁶ Men hva så med tiden før dette skiftet?

1.5 Tidligere forskning om ministermøtene

Når det gjelder tidligere forskning og litteratur er det en rekke historikere og statsvitere som berører det nordiske samarbeidet under første verdenskrig og de nordiske ministermøtene. Men det er sjelden det er det som har stått i fokus. Derfor vil av naturlige årsaker ikke alle bli nevnt her. Et typisk eksempel er den svenske historikeren Torsten Gihls bidrag i serien om

¹⁴ Se f. eks. Frey 2000: 17–18.: Se mer i kapittel 2.

¹⁵ Se f. eks. Berg 1997: Se mer i kapittel 2.

¹⁶ Hemstad 2010: 186.

svensk utenrikspolitisk historie 1914–1919 fra 1951 hvor møtene og det skandinaviske samarbeidet kun er nevnt i korte vendinger, og hvor han legger til at resultatene ble få og magre.¹⁷ Den norske historikeren Svein Olav Hansen skriver derimot at de skandinaviske trekongermøtene dekket over skandinavisk uenighet, og bidro til å styrke følelsen av en felles identitet og skjebne i Norden.¹⁸ Ofte er det også tilfeller hvor ministermøtene og nordisk samarbeid ikke er nevnt i sammenheng med hvert enkelt lands historie. Her kan det blant annet nevnes den danske historikeren Walter Boss, som i sin bok om Danmarks utenrikspolitikk mellom 1720 og 1982 ikke nevner dette i det hele tatt i forbindelse med første verdenskrig.¹⁹

Den norske historikeren Olav Riste har stort sett konsentrert seg om den norske nøytraliteten under første verdenskrig, og har skrevet mye om norsk sikkerhets-/forsvars og utenrikspolitikk generelt. Ristes *The Neutral Ally* som ble utgitt i 1965 er selve hjørnesteinen i norsk historieskriving når det gjelder første verdenskrig, og siden har han også gitt ut boken *Norway's Foreign Relations: A History* fra 2005 som er et nyere verk hvor han har et bredere perspektiv over hovedlinjene. Riste har i *The Neutral Ally* tatt for seg endringer av forholdene for nøytralitet og det skandinaviske samarbeidet generelt.

Patrick Salmon og Marc Frey har tatt for seg de nøytrale statene i denne perioden og har også nevnt de skandinaviske ministermøtene. De fleste historikere som har sett på emnet har kun i en begrenset grad fokusert på det skandinaviske samarbeidet. De har som regel konkludert med at det var lite konkret og varig som kom ut av det skandinaviske krigssamarbeidet og ministermøtene. De fleste har vært opptatt av de overordnede store linjene for hvert av landenes nøytralitetspolitikk uten å tillegge samarbeidet på dette feltet og ministermøtene særlig vekt.

I en artikkel fra 1997, “The Neutrals and World War One”, kommer den tyske historikeren Marc Frey inn på temaet om de nøytrale landene under første verdenskrig. Han viser til at dette er et tema som har blitt sett lite på i den store sammenhengen. Han mener mye av arbeidet med de nøytrale landene under denne krigen er blitt oversett og overskygget på grunn av at det som ble publisert sjelden nådde ut over landegrensene. I tillegg har temaet ofte blitt overskygget av den massive forskningen om den andre verdenskrig. Freys fokus i artikkelen

¹⁷ Gihl 1951: 193–198.

¹⁸ Hansen 1994: 17.

¹⁹ Boss 1982: 161–165.

er på de nøytrale landenes roller og posisjoner innenfor det internasjonale samfunnet under første verdenskrig. Han understreker at de nøytrale landene klarte å holde på sin offisielle nøytralitet gjennom krigen mye takket være at både Storbritannia og Tyskland anså nordisk nøytralitet for å være i deres egen strategiske og økonomiske interesse og derfor passet på å ikke presse for hardt, slik at landet ikke havnet over på motsatt side i krigen.²⁰

Roald Berg, har derimot, som tidligere nevnt, skrevet en artikkel som er publisert av *Institutt for Forsvarsstudier (IFS)* og som går direkte på det nordiske samarbeidet og ministermøtene under første verdenskrig. Han skriver her at de fleste historikere som har studert de tre landene under verdenskrigen har vært enige om at det ikke var mye konkret som kom ut av dette samarbeidet, men at ministermøtene var nyttige som en demonstrasjon overfor de krigførende makter av viljen til å holde seg utenfor krigen.

Det har vært vanlig å framstille samarbeidet positivt. Dette gjelder også en historiker som svenske Raymond Lindgren som, i sin studie av nordisk integrasjon, skriver at man på trekongersmøtet i Malmø i desember 1914 kunne se et uttrykk for en ny regionalisme hvor fiendskapen fra 1905 avtok.²¹ I tillegg hadde den regionale integrasjonsprosessen befridd seg fra misnøyen med unionen mellom Norge og Sverige som hadde holdt den tilbake på 1800-tallet.²² Roald Bergs vurdering blir da at det kanskje har vært symptomatisk for vurderingen av ministermøtene at historikere som har studert de nordiske landenes utenrikspolitikk under første verdenskrig muligens ikke har gått under overflaten på det regionale samarbeidet på denne tiden. Han antyder at det kan virke som om få, om noen, har studert møtene systematisk. I denne artikkelen trekker Berg frem at det var forskjeller og uenighet som synes å være det som drev samarbeidet mellom de skandinaviske land fremover heller enn samhold og enighet dem imellom. Det vil si at det som holdt dem sammen var det samme som gjorde at samarbeidet ikke ble nærere og mer omfattende enn det ble. Det kan finnes spor av mistro mellom deltakerlandene på bortimot alle møtene og Berg argumenterer for at de substansielle politiske resultatene av møtene ikke ble store. Han tar deretter opp til diskusjon hvorfor resultatet av samarbeidet ikke ble større. Roald Berg konkluderer til slutt med at hovedresultatet av det nordiske krigstidssamarbeidet ble at den skandinaviske regionen ble konsolidert ved at også Norge nå ble likestilt i kraft av egne interesser etter

²⁰ Frey 2000: 16–17, 24.

²¹ Berg 1997: 5–6.

²² Lindgren 1959: 238.

unionsoppløsningen, at det nye statssystemet med tre likestilte skandinaviske stater ble normalisert.²³

Den danske historikeren Uffe Østergård skriver at skandinavisk samarbeid på denne tiden utvidet seg til også å inkludere flere områder på en slik måte at det kunne begynne å ligne en folkebevegelse. Møtene mellom kongene fikk også en god del oppmerksomhet. Selv om disse viste seg å ikke få noen langtidseffekt på samarbeid og utenrikspolitikk, var det derimot et annet samarbeid som fikk det. Østergård tenker da på de personlige kontaktene som ble knyttet gjennom *Den interparlamentariske union (NIU)*, en organisasjon som ble stiftet i 1907 og eksisterte helt frem til 1955. Den banet vei for opprettelsen av *Nordisk råd*.²⁴ Jeg kommer mer inn på NIU i senere deler av denne oppgaven.

Blant annen forskning av nyere dato er det også verdt å nevne det internasjonale og tverrfaglige prosjektet *Network for study of neutral Scandinavia in the First World War*. Det er et prosjekt som ble satt i gang av Claes Ahlund, som er professor i litteraturvitenskap ved Åbo Akademi, Finland, i 2009. Den første publikasjonen til prosjektet ble samlet i utgivelsen *Scandinavia in the First World War- Studies in the War Experience of the Northern Neutrals* gitt ut i 2012.²⁵ I forordet understreker Ahlund at boken handler om hvordan første verdenskrig virket inn på de nøytrale skandinaviske landene Danmark, Sverige og Norge. Boken inneholder en rekke artikler på et forskningsfelt som er vel etablert internasjonalt, men som ikke er kommet like langt i skandinavisk historieskriving.²⁶ En rekke historikere fra hele Skandinavia har bidratt i prosjektet. Blant disse er Rolf Hobson og Tom Kristiansen, som begge er anerkjente historikere med tilknytning til *Institutt for forsvarsstudier* i Oslo. De to har sammen med den danske historikeren Nils Arne Sørensen, professor i moderne europeisk historie ved Odense universitet, og Gunnar Åselius, en svensk historiker ved *Försvarshögskolan* i Stockholm, skrevet et introduksjonskapittel til boken. Her går de inn på hvert lands ulike politikk og forutsetninger under krigen og ulike problemer og holdninger til internasjonale organisasjoner. De skriver at samarbeidet og enigheten i Skandinavia på grunn av mangelen på felles interesser ikke var like sterk som det ellers kunne vært.

I samme bok har den norske historikeren Per Jostein Ringsby i kapittel fire: *Scandinavian collaboration for peace during the First World War* bidratt med andre perspektiver på

²³ Berg 1997: 5, 14–15.

²⁴ Østergård 1997: 42–44.

²⁵ Ahlund 2012: 7.

²⁶ Ibid.

skandinavisk samarbeid. Kapitlet dreier seg i utgangspunktet om skandinavisk samarbeid for fred gjennom fredsbevegelsene som til slutt resulterte i stiftelsen av *Nordisk Fredsforbund* i 1918. Ringsby bruker dette som en innfallsvinkel til å se på hvordan krigen virket inn på fredsbevegelsen og skandinavisk samarbeid. Her nevner han kort i innledningen at skandinaviske folk ble brakt nærmere hverandre gjennom den samlede erklæringen om nøytralitet og gjennom det første møtet mellom de skandinaviske kongene siden oppløsningen av den svensk- norske unionen. Ringsby skriver at det nære samarbeidet på det utenrikspolitiske felt førte til et tettere samarbeid mellom landene. Dette resulterte igjen i at flere nordiske foreninger ble stiftet i løpet av denne tiden, som for eksempel Nordisk musikkforening, og en nordisk kvinneforening for samarbeid om arbeid for stemmerettigheter.²⁷

Den danske historikeren Bo Lidegaards *Dansk utenrikspolitisk historie 4: Overleveren 1914-1945* som ble gitt ut i København i 2003, inneholder en kort redegjørelse for ministermøtene, og hvordan utviklingen førte til at de fikk endret betydning. Han har blant annet benyttet seg av den danske statsministeren Zahles dagbok for å gi et inntrykk av stemningen under møtet i København i 1916.²⁸ Lidegaard nevner at det var en positiv erfaring med kongemøtet i Malmø som førte til en optimisme om skandinavisk samarbeid, men at forholdet mellom de skandinaviske landene, til tross for dette, ikke var spesielt godt i de første årene etter krigsutbruddet. Hvert av landenes problemer med utenrikshandel og forbud og kontroll av videreeksport slet på forholdet mellom dem. Han skriver videre at på grunn av den opptrappede krigføringen og USAs inntog i krigen i 1917 ble de nøytrale statenes handlingsrom innskrenket, og derfor var temaene som ble tatt opp på de senere møtene ikke ble like preget av nye politiske initiativer. De dreide seg for det meste om å fremme vareutveksling mellom landene. Til tross for lite resultater legger Bo Lidegaard til at det nordiske samarbeidet, fra da av ble et tilbakevendende tema i dansk utenrikspolitikk.²⁹

1.6 Statsvitenskapelige innfallsvinkler

Forskningen om nordisk nøytralitetspolitikk og skandinavisk samarbeid har også naturlig nok en lang tradisjon innen statsvitenskap. Svenske statsvitere gav ut en bok i 2012 om Norden

²⁷ Ringsby 2012: 129, 146–147.

²⁸ Lidegaard 2003.

²⁹ Lidegaard 2003: 77–79.

mellom stormakter og fredsforbund, og den norske statsviteren Nils Ørvik har skrevet flere verker om nøytralitet i Norden. I *The decline of neutrality* fra 1971 går han langt i å hevde at de nøytrale fikk lite handlingsrom i møte med verdenskrigen.³⁰ Karl Deutsch, en tsjekkisk statsviter, ga på starten av 1950- tallet ut en avhandling som dreide seg om regionalisme hvor han sammenlignet regioner i forhold til såkalte “sikkerhetssamfunn”. Her tok han blant annet opp forholdet i regionen Norden, og spesielt mellom Norge og Sverige. Spørsmålet om regionen Norden som en fredssone er senere blitt trukket frem av Roald Berg. Kan Norden ansees som et såkalt *pluralistic security community*? Det vil si et kulturelt basert system av stater hvor voldelig konfliktløsning, krig og militærberedskap med tanke på slikt ikke er tilstede.³¹ Mange vil karakterisere Skandinavia eller Norden på denne måten i nyere tid. Spørsmålet blir når vendepunktet kom. Hvordan passet Skandinavia inn i dette systemet rundt første verdenskrig?

Norden mellan stormakter och Fredsforbund: Nordisk säkerhetspolitisk samarbete i det gamla och nya Europa ble gitt ut i september 2012 og er skrevet av en rekke svenske statsvitere og historikere som tar opp problemstillinger rettet inn mot det nordiske samarbeidet, og de ulike landenes interesser fra Napoleonstiden frem til i dag. Slik jeg ser det er vinklingen inn mot dette samarbeidet annerledes enn i den øvrige litteraturen jeg har sett på. Her reises spørsmålet om det fantes et felles nordisk sikkerhetspolitisk mål eller idé. Den svenske statsviteren Jacob Westberg understreker i et kapittel at et dypt forpliktende samarbeid mellom de skandinaviske landene i spørsmål om de ulike krigsmaktens krav eller ønsker om ettergivenesshet til fordel for den ene eller andre siden ikke var mulig å få til. Det var ikke mulig å oppnå noen felles nordisk plattform på grunn av at de tre landene hadde ulike strategiske posisjoner og relasjoner til de ulike stormaktene.³²

Den svenske statsviteren Krister Wahlbäck har i en artikkel fra 1982 gjort en sammenligning av de ulike landenes utfordringer når det gjelder sikkerhetspolitikk. Målet var å se på hva som kjennetegnet Norden som region gjennom å sammenligne den med andre tilsynelatende tilsvarende geografiske enheter i Europa.³³ Den kan være med på å belyse noe av forskjellene og likhetene for Norden som region. Selv om boken er mer rettet inn mot nyere tid, har den også med en kort redegjørelse for historikken til nordisk samarbeid.

³⁰ Ørvik 1971: 50–51.

³¹ Berg 1995: 5.; Deutsch 1954.

³² Doeser m. fl. 2012: 76.

³³ Wahlbäck 1982.

1.7 Metode og kildebruk

Hvordan tenker jeg nå at jeg vil forsøke å gå frem for å finne svar på den foreløpige problemstillingen? Det jeg vil forsøke er å se på de skandinaviske ministermøtene under første verdenskrig både gjennom å studere ulike typer kilder fra riksarkivene i Oslo, København og Stockholm, nærmere bestemt møteprotokoller, aviser og brevkorrespondanse mellom departementer og utenriksstjenesten. Jeg tenker å se på arkivmateriale fra ministermøtene, som illustrerer de ulike landenes tilnærming til nøytralitet og sikkerhetspolitikk. Jeg vil forsøke å se på forskjellene i politiske linjer og hvordan de eventuelt bidro til å forme utviklingen av det sikkerhetspolitiske samarbeidet. I dag er nordisk samarbeid naturlig. Var det det da? Hvilke forutsetninger lå til grunn for oppsvinget i det nordiske samarbeidet?

Når man foretar historiske undersøkelser og framstillinger består det i å bruke rester eller levninger av en fortid for å forsøke å rekonstruere denne fortiden. Her er det vanlig å skille mellom levninger og kilder. Historikeren Knut Kjeldstadli forklarer at levninger er alt som er overlevert fra fortiden. En levning blir til kilder for oss når de brukes for å besvare et spørsmål. Det er problemstillingen som avgjør hvilke levninger vi kan og bør bruke som kilder. Man må derfor bruke kildekritikk som veiledning for hvordan man går frem for å sørge for at man ikke vrir på den informasjonen man kan få frem. Kjeldstadli mener at kildekritikk i bunn og grunn er systematisert sunn fornuft hvor man gransker kilden for å se hva man kan finne i den. Når man skal finne et svar på en problemstilling er det derfor viktig å ha klart for seg hvilke kilder man har, hva slags kilder det er, hva som står i dem, og hva vi kan bruke dem til, eller hvor troverdige de er.³⁴ Jeg skal gå nærmere inn på kildene i de neste underkapitlene.

Historikere skiller også mellom kilder og litteratur, hvor kilder er sporene fra fortiden man kan bruke til å gi en historisk framstilling, mens historisk litteratur er andre historikers framstillinger. I tillegg er det et skille mellom det å bruke en kilde som *levning*, og som *beretning*. Når kilder brukes som levninger ser man dem som en del av virkeligheten de ble til i. Det vil si at man fokuserer på opphavssituasjonen og opphavspersonene mer enn på innholdet. Når de brukes som beretning ser man derimot på innholdet, og hva kilden sier utover den opphavssituasjonen den er en del av. En beretning påstår noe utover seg selv. For

³⁴ Kjeldstadli 1999: 169–170.

eksempel ser vi avisenes holdninger som en del av samtiden, men man kan også se på hva de forteller om begivenheter som faktisk har funnet sted.³⁵ I denne oppgaven vil det være nødvendig å benytte de ulike kildene på ulike måter både som levning og beretninger.

Kildene og litteraturen er danske, norske, svenske og enkelte engelske. Dette er språk jeg ikke har noen særlig problemer med å tolke. For protokollene har det likevel vært greit å ha det tilsvarende materialet fra de tre landene på hvert sitt språk for å kunne være tryggere på å ha tolket dem riktig.

1.8 Kildene

Jeg har benyttet meg av dokumenter fra henholdsvis det norske, danske og det svenske utenriksdepartementets arkiver. I tillegg har jeg sett på trykte møteprotokoller fra Den nordiske interparlamentariske unionen (NIU) i perioden. Dette vil være primærkildene som denne oppgaven bygger på.³⁶ Hoveddelene befinner seg i *Utenriksdepartementets arkiv av 1906* i Riksarkivet i Oslo, *Utrikesdepartementets arkiv av 1902* i Riksarkivet i Stockholm avdeling *Marienberg*, og *Udenrigsministeriets arkiv av 1856 og 1909* i Rigsarkivet i København. Inntrykket er at kildematerialet kan noe uorganisert og tilfeldig plassert i mapper, med en tidevis blanding av alt fra møteprotokoller, skriftlige brev, interne og eksterne notater, avisklipp og andre arbeider rundt de skandinaviske ministermøtene fra perioden.

Opphavssituasjonen til protokollene er ikke spesifisert slik de ligger i arkivmaterialet. Når det gjelder opphavet er det tegn som tyder på at de ble utferdiget i prosesser underveis i ministermøtene. I arkivene ligger det også en stor del kopier og forløpere av protokollene med rettinger av innhold, og språklige korrigeringer. Protokollene ble utferdiget i samråd under møtene, og inneholder sakene som ble tatt opp og hvilke avgjørelser man kom frem til. Protokollene ble sannsynligvis skrevet som en slags møtereferater til bruk internt i utenriksstjenesten.³⁷ De tre skandinaviske utenriksarkivmaterialet inneholder derfor tre protokoller med bortimot identisk form og innhold. Det ble også utferdiget kommunikéer til pressen og skriv som var ment å sendes utenriksdepartementene i andre land for å informere og berolige om innholdet av møtene. Arkivmaterialet består også blant annet av innsendte brev og meldinger adressert til utenriksdepartementene(utenriksministeriumene) eller som var

³⁵ Kjeldstadli 1999: 170–172.

³⁶ Referanser funnet fra: Berg 1997.

³⁷ Se vedlegg for eksempel på protokoller fra ministermøtet i Kristiania 1917.

adressert direkte til utenriksministrene av ulike politikere eller gesandter internt eller eksternt og som deretter er blitt arkivert i utenriksdepartementenes egne arkiver. Dette er derfor materiale som ikke var ment for offentliggjøring, men til internt bruk innad i utenriksministeriene.

I tillegg har jeg fått tak i utgitte protokoller fra *Den interparlamentariske unionen* (NIU)s delegertmøter mellom 1914 og 1918. Det var interne skriv som ble utferdiget etter møtene og som inneholder alt av informasjon om møtene. De innledende samtalene, hvem som var til stede, eller som manglet, og også hva og hvordan sakene ble behandlet og drøftet, og hva som ble endelig vedtak er alle grundig gjort rede for i disse protokollene. Jeg har også sett på sekretæren i den danske interparlamentariske gruppen, Fredrik Bajers, korte historiske fremstilling av oppstarten til unionen. Bajers historiske fremstilling er tydelig ment å sette foreningen inn i en historisk sammenheng, og å gjøre rede for den prosessen som hadde foregått frem mot den endelige stiftelsen av gruppen.

Blant kildematerialet som er å finne i riksarkivene finnes også avisklipp som har blitt sendt inn til utenriksdepartementene, og som av ulike grunner har blitt ansett som verdt å arkivere sammen med det andre materialet. I arkivmappene ligger danske, svenske og norske avisklipp om møtene og skandinavisk samarbeid om hverandre i en noenlunde kronologisk rekkefølge, noe som gjør det enkelt å få et inntrykk av pressedekningen. Det er på disse jeg baserer mye av det jeg skriver om avisenes dekkning av ministermøtene i de senere delene. Det kan være gode grunner til å anta at dette likevel bare er et utvalg og ikke blir fullstendig dekkende for avisenes omtaler av møtene. For å begrense oppgavens omfang er det likevel disse klippene jeg vil forholde meg til når jeg skal gå inn på hva avisene skrev om ministermøtene. Jeg legger til grunn en antagelse om at etter å ha sett på de kompletterende mappene i de tre arkivene er det stort sett de samme klippene som er arkivert. Derfor vil jeg anta at i det minste de mest sentrale avisartiklene vil være å finne blant de avisklippene som ligger i riksarkivene.

Når jeg refererer til avisene i teksten vil det derfor i dette tilfellet være avisklippene slik de er å finne i riksarkivene i Stockholm, København eller Oslo jeg benytter meg av. I teksten vil jeg imidlertid referere direkte til avisene, siden det er utklipp som ikke er endret på men kun klippet ut fra avisene og datert. Blant disse presseklippene velger jeg deretter å begrense kildematerialet ytterligere ved i utgangspunktet å forholde meg til kun to aviser fra hvert av de tre skandinaviske landene, det vil si to aviser med ulike politiske forankringer. Jeg skal gå nærmere inn på hver av disse avisene og den nordiske pressen i *kapittel 5* om aviser og

debatter for å få inn mer av konteksten rundt avisene som kunne være relevant for avisenes drøftinger. Fra Sverige har jeg valgt ut *Dagens Nyheter*, som var en av de ledende avisene for den svenske venstrepressen, og *Aftonbladet* som på dette tidspunktet tilhørte høyresiden. I Danmark tar jeg for meg *Politiken*, som tilhørte den radikale venstresiden, og *Nationaltidende*, som tradisjonelt hadde henvendt seg til den danske embetsstanden og tilhørte den konservative høyresiden. Det var de to som oftest dukket opp i kildematerialet, og de virker derfor som de mest representative avisene fra Danmark. I Norge har jeg valgt ut *Tidens Tegn* og *Aftenposten*. *Aftenposten* var en høyreavis og den norske avisen med størst opplag og derfor antageligvis den som var best egnet til å representere pressedeckningen for høyresiden. Valget av *Tidens Tegn* som representant for venstresiden er muligvis litt mer kontroversielt. Som nyoppstartet avis som hadde blitt stiftet i 1910 hadde den allerede blitt den nest største avisen i Norge når det gjelder opplag, og var knyttet til partiet *Frisinnede Venstre*, men med en avisledelse som la vekt på partifrihet for pressen.³⁸

1.9 Aviser som kilder

Ministtermøtene ble også fulgt nøye av den skandinaviske pressen. Et annet aspekt ved resultatene av ministtermøtene kan derfor også avspeiles indirekte gjennom hvilke debatter de var med på å skape og hvordan de ble fremstilt i avisene. I kapittel 3 i delen om aviser og debatt, og i gjennomgangen av hvert av ministtermøtene i kapittel 4 og 5, skal jeg derfor se på hvordan avisene fremstilte ministtermøtene for å få frem hvordan de framsto for samtidens Skandinavia. Det er derfor nødvendig å si noe om aviser som kilder. Aviser er en uvurderlig kilde som kan brukes til mange formål. De kan for eksempel brukes til å komme på sporet av interessante politiske saker og til å følge utviklingen av dem.³⁹ Hallvard Tjelmeland har i sin drøfting om aviser som kilder fra 2004 nevnt tre måter å bruke aviser som kilder på. Som beretninger, hvor man bruker avisen som kilder til konkret informasjon. Som levning, hvor man ser på avisenes holdninger, og ikke bruker dem som kilde til hva de beretter om. Det tredje er: “Aviser som skapar av røyndom”.⁴⁰ Det vil si å se på avisene som *skapere* av sannhet/virkelighet. Det er i den tredje kategorien jeg vil forsøke å relatere spørsmålet om hva som ble ministtermøtenes resultater. Aviser er ikke passive kilder, men kan også være holdningsskapende. Derfor er det viktig å se på hva som ble formidlet, og skrevet om i

³⁸ Se om aviser i kapittel 3: “Ministtermøtene, NIU, aviser og debatt”

³⁹ Kjeldstadli 1999: 164–165.

⁴⁰ Tjelmeland 2004: 123, 153.

avisene i de skandinaviske landene for å forstå hvilke inntrykk de kan ha formidlet. Det er også et poeng at det ikke var alle saker som kunne skrives om under første verdenskrig. Under første verdenskrig ble avisredaktørene innkalt av regjeringen for å instrueres i hva som kunne formidles og hva som ikke kunne formidles.⁴¹

Det er viktig å ta i betraktning at avisene har ulik politisk forankring. Derfor har jeg i kapitlet om aviser og pressedekning gått nærmere inn på avisenes bakgrunn og tilknytning og hva slags lesere de forholdt seg til. Dette bygger jeg blant annet på et kapittel om svenske aviser i den svenske historikeren Nils-Olof Franzéns *Undan Stormen: Sverige under första världskriget*.⁴²

Man kan også forsøke å se på pressen som opinionsfaktor gjennom *kvantitativ innholdsanalyse*. Kjeldstadli antyder likevel at dette er tidkrevende og ikke alltid gir like godt faglig utbytte. Å bruke en *kvantitativ* analysemetode hvor jeg bryter artiklene ned i tall og statistikk vil i min oppgave være ganske så imot sin hensikt, siden jeg er interessert i hvilke meninger som kommer frem enn hva som kan utledes i statistikk. Derfor har jeg satset på en kvalitativ analyse, hvor jeg har lest meg mer opp på hver enkelt av artiklene og forsøkt å se hvilke inntrykk de ga av ministermøtene og hvilke meninger som ble formidlet for avisenes lesere.⁴³

1.10 Dagbøker

For å få ett bedre inntrykk av andre aspekter ved møtene har jeg også brukt dagbøkene til den danske ministeren Carl Theodor Zahle, slik de ble presentert av den danske historikeren Tage Kaarsted. Zahle var dansk konseilpræsident, tilsvarende statsminister, under hele første verdenskrig. Zahle var derfor til stede på bortimot alle ministermøtene gjennom hele krigen.⁴⁴ Kaarsted forklarer at interessen for første verdenskrig hadde vokst i forbindelse med at arkivaliene på dette tidspunktet ble tilgjengeliggjort for offentligheten. På grunn av denne fornyede interessen ble derfor Zahles dagbokfragmenter gitt ut i 1974.⁴⁵

Som kilder er dagbøker en egen sjanger, med sine kjennetegn og egenskaper. Når man ser på innholdet må man derfor ta både form og innhold med i betraktning. Dagbøker er for det

⁴¹ Tjelmeland 2004: 120.

⁴² Franzén 1986: 137.

⁴³ Kjeldstadli 1999: 164–165, 231–233.

⁴⁴ Den danske finansministeren Edvard Brandes var å tilstede i stedet for Zahle under ministermøtet i København i juni 1918, og ved det første ministermøtet i Malmø deltok ikke statsministrene.

⁴⁵ Kaarsted 1974: Forord.

meste klart private, samtidig som det i mange sammenhenger også er tydelig at de er skrevet med tanke på at de i fremtiden kan bli publisert. For eksempel kan spesielt dagbøkene til oppdagelsesreisende eller politikere klart være formulert for et mulig publikum, og den personlige jeg-personen kan tre inn i en mer offentlig rolle også i dagbøker. Ved bedømmelsen av en tekst kan vi derfor ha nytte av å se på hvilken stil som blir benyttet eller hvilket “følelsmessig leie” personen som skriver dagbøkene er i. Dette er viktig for å kunne si noe om formålet med teksten.⁴⁶ I dette tilfellet er dagbokfragmentene gitt ut flere tiår etter krigen, og er også lagt inn i en kontekst av Tage Kaarsted. Kaarsted forklarer her at Zahle: “(...) der ellers ikke skrev dagbog”, under verdenskrigen synes å ha bestemt seg for å gjøre nedtegnelser dag for dag i denne perioden. Imidlertid gjorde han det ikke systematisk, antageligvis på grunn av mangel på tid og krefter. Innholdet er også usystematisk, og det er langt i fra alle vesentlige hendelser som nevnes, mens det er funnet plass til enkelte uvesentligheter. I flere perioder har de daglige notatene opphørt, og blitt samlet i bolker med innlegg som oppsummerer inntrykkene for flere dager eller uker i ett innlegg.⁴⁷ Det tyder på at de var skrevet kort tid etter hendelsene og gir bedre innsikt i de inntrykkene Zahle satt igjen med i den perioden de skjedde. Som Kaarsted også trekker frem er de først og fremst en kilde til Zahle selv, men kan også gi noe innsikt og opplysninger om saker som de danske grunnlovsforhandlingene og det nordiske samarbeidet i perioden.⁴⁸

Jeg har også sett på den danske utenriksministeren Eric Scavenius’ utgivelse fra 1959. Dette er ikke en dagbok, og man må derfor ta i betraktning at den er skrevet en god del senere enn hendelsene han skildrer. I *Dansk udenrigspolitik under den første Verdenskrig* forsvarer Scavenius Danmarks utenrikspolitikk i krigsårene, som etter krigen hadde fått hard medfart for å være for unnvikende og svak.⁴⁹ Det virker derfor som om boken er skrevet med et formål, og den bør derfor leses i lys av dette. Scavenius har også funnet plass til i korte trekk å beskrive utviklingen av det nordiske samarbeidet, og han nevner alle ministermøtene. Han har ikke gått spesielt detaljert til verks når det gjelder møtene, men nevner hva det ble lagt vekt på, og hva som etter hans synspunkt var de viktigste resultatene fra møtene. Boken er relevant på grunn av Scavenius var dansk utenriksminister under hele perioden og at han derfor var en av de aktive deltagerne på ministermøtene. Boken kan derfor gi noe innsikt og perspektiver på hvordan møtene foregikk ut over hva som står i protokollene i riksarkivene.

⁴⁶ Kjeldstadli 1999: 188–189.

⁴⁷ Kaarsted 1974: Innledning(III.)

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Scavenius 1959.

1.11 Oppbygging av oppgaven

Jeg mener det i en slik oppgave er nødvendig med ett kapittel om nordisk samarbeid og nøytralitetspolitikk for å få en bedre oversikt over konteksten perioden og temaet kan plasseres inn i. I kapittel 2, “Skandinavisk samarbeid og nøytralitetspolitikken”, vil det derfor i hovedsak være tre ulike aspekter som skal trekkes frem: 1) De nordiske landenes nøytralitetspolitikk og sikkerhetspolitikk, 2) ulike teorier rundt skandinavisme og skandinavisk/nordisk samarbeid og 3) andre skandinaviske bevegelser og skandinavisk samarbeid under krigen. På den måten ønsker jeg å bygge opp en kontekst rundt selve ministermøtene og det skandinaviske samarbeidet.

Kapittel 3 er tredelt med emner som skal lede frem til redegjørelsen for ministermøtene. Først en kort redegjørelse med bakgrunnsinformasjon om møtene, og foranledningen for dem. Deretter vil det bli gitt en gjennomgang av oppstarten av *Den Nordiske interparlamentariske union*(NIU) som også nevnes tidligere i dette kapitlet. NIU var en organisasjon for skandinavisk samarbeid på politisk nivå som etterhvert kom bli en viktig faktor i interskandinavisk politikk, og ble en viktig brikke også i forhold til ministermøtene. Til slutt i kapitlet kommer en problematisering og redegjørelse for nordisk presse og debatt.

Deretter kommer hoveddelen i kapittel 4 og 5 med en kronologisk gjennomgang av ministermøtene med en redegjørelse for sakene som ble behandlet. Hvilke spørsmål ble reist, og hva ble de konkrete resultatene og vedtakene? Her vil jeg se på hvilke forslag de ulike landene fremmet, og om, og i så fall hvordan, ministermøtene forandret karakter gjennom krigen. Jeg vil også se på pressedeckningen av møtene i ulike aviser med en kort redegjørelse for noen av avisenes drøftinger rundt møtene. I seg selv kunne dette være interessant å se på fordi man da kan få et bilde av hvordan møtene ble formidlet til folket og hvordan de ble oppfattet i sin umiddelbare samtid. Presseoppslagene viser også hvilke debatter som kunne oppstå når det gjelder det skandinaviske samarbeidet, og hvilke holdninger dette avdekker og hvordan disse endret seg. Det vil si: Om de da gjorde det. Denne analysen blir basert på et representativt utvalg av presseorganer siden jeg for å begrense oppgavens omfang har måttet konsentrere analysen av pressedeckningen om to aviser fra hvert av de tre landene, som jeg kommer tilbake til senere i dette kapitlet.

Det var et noenlunde naturlig skille mellom de første møtene som fant sted i 1914 og 1916 og de som fant sted i 1917–1918. Jeg skal gå mer inn på det i kapitlene, men det kan kort nevnes at dette hang sammen med blant annet endringer i krigsbildet. USA hadde på dette tidspunktet

gitt opp sin nøytralitet, og det var blitt vanskeligere for de gjenværende nøytrale landene å opprettholde sin nøytralitet på grunn av restriksjoner og blokade fra krigsmaktene. Dette fikk naturlig nok følger også for ministermøtene.⁵⁰

Til slutt vil jeg forsøke å redegjøre og reflektere rundt betydningen av de nordiske ministermøtene i et avslutningskapittel. Det som vil være hovedfokuset for den videre oppgaven er derfor hvilke resultatene, og hva som ble betydningen, av de skandinaviske ministermøtene. Kan ministermøtene for eksempel ha hatt en effekt som symbolvirkning? Hva var bakgrunnen for at de kom i stand, og hva kan være konkrete eller indirekte resultater av disse møtene? På grunn av det innviklede grunnlaget for det skandinaviske samarbeidet er det nødvendig å ta opp problemstillinger knyttet til skandinavisk/nordisk samarbeid og nøytralitetspolitikk før vi går mer direkte inn på ministermøtene. Derfor vil dette være gjenstand for en drøfting i neste kapittel.

⁵⁰ Scavenius 1959: 86.

Skandinavisk samarbeid og nøytralitetspolitikken.

2.1 Innledning

Når vi nå skal gå inn på tematikken nordisk og skandinavisk samarbeid i forbindelse med ministermøtene under første verdenskrig er det et par viktige emner og temaer som bør belyses. Fremstillingen vil deles inn i flere deler. Først vil det være viktig å ta en gjennomgang av det nordisk/skandinaviske samarbeidets historie, som er nødvendig for å sette det skandinaviske samarbeidet under første verdenskrig inn i en historisk kontekst. Her vil jeg gå nærmere inn på 1800-tallets skandinavisme som et bakteppe for politiske strømninger på 1900-tallet. Det vil også bli gitt en redegjørelse for Skandinavia som sikkerhetssamfunn.

Deretter vil det være nødvendig å gi en redegjørelse for de tre landenes ulike ståsted under krigen. Dette er nødvendig for å forstå konteksten rundt selve ministermøtene bedre. Til slutt vil det bli gitt en kort gjennomgang av ulike former for sammenfallende nordisk samarbeid som fant sted under første verdenskrig. Dette er for å få en bedre oversikt over hvilke krefter som lå bak det nordiske samarbeidet i perioden.

2.2 Fortellingen om Norden

For å sette i gang redegjørelsen kan det være lurt å ha i bakhodet at det finnes alternative fortellinger om skandinavisk samarbeid. Historikere og statsvitere som har sett på den nordiske regionen har ofte hatt en tendens til å se på hvert enkelt land for seg, for deretter å trekke inn det nordiske samarbeidet, og den felles nordiske identiteten som viktig og betydningsfull. Det vil si at man har en forestilling om at den nordiske tilhørigheten nærmest var naturgitt, og føyer seg pent inn som et sidespor til nasjonsbyggingen og nasjonalismen. For mange har derfor fortellingen om Norden vært en fortelling om suksess snarere enn om

vanskeligheter. Hemstad viser til at det finnes alternative fortellinger om nordisk samarbeid som har blitt overskygget og lite undersøkt.⁵¹

Den danske historikeren Franz Wendt argumenterer for at nordisk samarbeid er en utvetydig suksesshistorie, men norske Ruth Hemstad svarer med å slå fast at det finnes alternative fortellinger om nordisk samarbeid. Hun mener at selv om det åpenbart var et utbredt samarbeid mellom de nordiske samfunnene har det alltid vært et forholdsvis stort gap mellom de mest ambisiøse planene for nordisk samarbeid og de faktiske resultatene.⁵² Selv om det kan argumenteres for at det transnasjonale samarbeidet og de mangfoldige relasjonene, spesielt på det sivile planet, mangler sidestykke i andre regioner, har utviklingen av det nordiske samarbeidet ofte uten problematisering blitt ansett som en integrert del av historien for de nordiske landene.⁵³ For eksempel har alternative politiske strømninger som virket for en nordisk tilknytning på samme tid, ofte blitt satt i skyggen av politiske stridigheter og nasjonalistiske strømninger. Det kan man se for eksempel i forbindelse med unionsstriden mellom Norge og Sverige.⁵⁴ Forestillingene om *Norden* har også vært en følelsesbasert idé med atskillig oppslutning, der den kulturelle følelsen av tilknytning er kommet til uttrykk i betegnelser som “broderfolk”. Dette har vært en drivkraft også i det mer praktiske samarbeidet, selv om geopolitiske forskjeller og næringspolitiske interessemotsetninger har satt grenser for samarbeidets dybde og omfang.⁵⁵

2.3 1800-tallet: Den gamle skandinavismen og skandinavisk samhold

Innenfor rammene av nordisk, eller skandinavisk samarbeid, vil det være relevant å ta for seg den historiske konteksten, eller rammen, rundt utviklingen av det nordiske samarbeidet på det bevisste planet. Den norske statsviteren Iver B. Neumann presenterer tre innfallsvinkler til å forstå Norden i internasjonal politikk: Norden som kulturfellesskap med fokus på indre krefter, som oppdemming for stormaktspolitikk, eller og som regionsbygging. Det vil si et fokus på indre krefter, eksternt press eller regionsbygging som en parallell til nasjonsbygging.

Alle tre innfallsvinklene har klare svakheter og styrker. Den regionbyggende innfallsvinkelen ivaretar de sentrale trekkene ved både den kulturelle og geopolitiske innfallsvinkelen. Poenget er at det alltid vil være mulig å konstruere et fellesskap. Derfor kan vi studere

⁵¹ Hemstad 2010: 190–191.

⁵² Hemstad 2010: 191.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Hemstad 2008: 511.

⁵⁵ Østerud 1998: 126–128.

regionbyggingprosesser ved å se på hva som kommuniseres av likheter og forskjeller i regionen gjennom aktørenes politiske programmer.⁵⁶ Innenfor den kulturelle synsvinkelen blir det viktig å nevne *skandinavismen* som gjorde seg gjeldende i den politiske internordiske utviklingen fra tidlig på 1800-tallet. *Skandinavismen* var en betegnelse på en nasjonal, liberal, kulturell og politisk bevegelse i de tre skandinaviske landene som fokuserte på å skape en felles nordisk identitet og nasjonalitet.⁵⁷

Mot slutten av 1700-tallet, mens nasjonalismen som politisk program ble skapt av tyske romantikere, tok historiske studier i Sverige og Danmark-Norge en nordisk retning. Fra 1830-årene ble det skrevet en rekke verker som understreket den felles historien i Norden. Skandinavistene anså de samtidige nasjonale bevegelsene i Tyskland og Italia som inspirerende rollemodeller. Det politiske målet for skandinavismen forble likevel sjeldent klart formulert, og bevegelsens programmer forble vage og omdiskuterte.⁵⁸ Det var likevel heftige diskusjoner om en skandinavisk stat i enkelte miljøer. Det fantes med andre ord en intellektuell elite som hadde klart definerte programmer for Skandinavia, ikke bare som region, men også med nasjon- og statsbygging som mål. I tiden som fulgte ble skandinavismen likevel utkonkurrert av nasjonalismen i hvert av landene, men forble et regionbyggende prosjekt med mange nasjonsbyggende kjennetegn.⁵⁹

Denne tankegangen var fremdeles ikke helt borte i perioden rundt første verdenskrig. Da arbeidet den danske øyelegen Christian Fredrik Heerfordt for et nordisk statsforbund under svensk ledelse og fikk et visst publikum. Hovedstaden skulle være Gøteborg, og med Sveriges konge som en nordisk keiser. Han publiserte skrifter, holdt foredrag og kontaktet ulike politikere og ledende personer i alle de tre skandinaviske landene. I juni 1917 opprettet han en forening for nordisk samarbeid i Danmark. Selv om Heerfordts idéer var ugjennomførbare og på mange måter utopiske og høyst urealistiske, ble flere inspirert av ham. På samme tid ble det også arbeidet på det politiske plan for å etablere en nordisk forening for samarbeid.⁶⁰

⁵⁶ Neumann 1992: 11–26.

⁵⁷ Hemstad 2010: 178–179.

⁵⁸ Hemstad 2010: 181.

⁵⁹ Neumann 1992: 11–26.

⁶⁰ Hansen 1994: 18–19.

2.4 Skandinavismen

Skandinavisme på 1800-tallet ble kjennetegnet av at skandinavister ønsket å betrakte det skandinaviske fellesskapet og samarbeidet som noe som hadde en egenverdi i seg selv. Målene varierte betraktelig fra allmenne betraktninger om åndelig fellesskap til konkrete mål om felles politiske institusjoner. Det var derfor et spenn mellom svak kulturskandinavisme og sterk politisk skandinavisme.⁶¹

I forbindelse med skandinavismen på 1800-tallet ble det tatt til orde for et nærmere nordisk samarbeid også på det sikkerhetspolitiske området. Allerede i 1857 kom det et forslag fra dansk side om et nordisk forsvarsforbund mot en mulig prøyssisk trussel. Sverige-Norge gikk likevel kun med på å garantere det danske kjernelandets suverenitet, og ikke til å inngå i noe formalisert forsvarsforbund. Da krig brøt ut mellom Danmark og Preussen- Østerrike om hertugdømmene Slesvig og Holstein i 1864 kom det derfor ingen støtte fra de nordiske naboene. Danmark hadde et visst håp om å få hjelp fra Sverige-Norge, og når det uteble førte det til en kjøligere stemning mellom de skandinaviske landene. Danmark led nederlag, og det ble ansett som et tilbakeslag for den skandinavistiske bevegelsen.⁶²

Noen samtidige beskrev skandinavismen som død allerede da, men Ruth Hemstad skriver at konseptet skandinavisme levde videre, men med et konseptuelt vendepunkt ved 1864. Den politiske delen av skandinavismen ble satt i baksetet til fordel for den praktiske delen av den. Det vil si skandinavisk samarbeid på det kulturelle og sivile planet. Som eksempler kan det her nevnes felles nordiske møter og samarbeid mellom lærere, økonomer og advokater.⁶³

Når det gjelder de skandinaviske landenes sikkerhetspolitikk var alternativene i tiden før den dansk-tyske krigen ifølge den svenske statsviteren Jacob Westberg hovedsakelig begrenset til valget mellom ulike former for alliansepolitikk eller å følge en isolasjonistisk nøytralitetspolitikk. Erfaringer fra krigen i 1864 indikerte også at en slik alliansepolitikk mellom de skandinaviske landene forutsatte at den hadde støtte fra en eller flere av stormaktene.⁶⁴

⁶¹ Hemstad 2008: 511.

⁶² Neumann 1992: 126.; Hemstad 2010: 182.; WWW 8: “den dansk- tyske krig.” i *Store norske leksikon* (nettutgave).

⁶³ Hemstad 2010: 182.

⁶⁴ Westberg 2012: 67.

2.5 Regionalisme og sikkerhetsfellesskap

På et systemteoretisk plan kan det være viktig er å se på det såkalte *sikkerhetsfellesskapet* mellom de nordiske landene. Idéen om et internasjonalt sikkerhetsfellesskap ble presentert som en form for integrasjonsteori av statsviteren Karl Deutsch tidlig i 1950-årene. Idéen gikk ut på at det i enkelte deler av verden hadde utviklet seg en samforstand mellom folk over landegrensene, noe som gjorde at krig som løsning i konflikter nærmest var blitt utenkelig i disse regionene.⁶⁵ Deutsch mener at forholdet innad i Skandinavia hadde utviklet seg slik at både Sverige og Norge delte det synet at all politisk uenighet dem imellom kunne løses diplomatisk, uten krigshandlinger.⁶⁶

For Karl Deutsch er Norden et av de få, om ikke det eneste, eksempelet på et såkalt *amalgamert* sikkerhetsfellesskap. Det vil si at partene i regionen har oppnådd et sikkerhetsfellesskap uten å gå sammen i en statsdannelse eller i et overnasjonalt samarbeid, som for eksempel samlingen av Tyskland, og Italia. Deutsch mener her at kulturfellesskapet i seg selv er sterkere enn statsgrensene.⁶⁷ I en nordisk målestokk synes tilnærmingene til overpolitisk samarbeid heller å ha virket mot sin hensikt. Neumann kaller dette for “Den nordiske gåte”.⁶⁸ Deutsch trekker frem at det virket som om det nordiske samarbeidet mellom Sverige og Norge ble mer harmonisk etter at Norge gikk ut av unionen.⁶⁹ Det er også denne perioden han setter som sin grense for oppnåelsen av et sikkerhetsfellesskap i Norden.

Denne endringen daterte han til tiden like etter unionsoppløsningen, det vil si perioden 1905–1914.⁷⁰ Andre, som Roald Berg, mener at det er mulig å se en slik endring i Norden enda tidligere, allerede fra 1820-årene og at trusselen om væpnet konflikt ved unionsoppløsningen ikke var like overhengende som den fremsto som. Det var riktig nok en truende stemning i militære kretser i Sverige i 1905, men i all hovedsak ga Sverige etter i forhandlingene om norsk selvstendighet.⁷¹

⁶⁵ Berg 2009.; Jacobsen m. fl. 1956.; Neumann 1992: 11–13.; Østerud 1998: 126–128.

⁶⁶ Deutsch 1954: 56.

⁶⁷ Neumann 1992: 11–13.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Deutsch 1954: 41, 56.

⁷⁰ Deutsch 1954: 56.

Det vil si at forholdet mellom Norge og Sverige gikk gjennom en fase fra et “No-war community” etter unionsoppløsningen til et “pluralistic security community”/ sikkerhetssamfunn ved 1914, når man da gikk sammen om en symbolsk og politisk erklæring om fred seg imellom i møte med første verdenskrig.

⁷¹ Berg 2009: 92.; Østerud 1998: 126–128.

Den norske statsviteren Øyvind Østerud legger her til at noen av de viktigste grunnene til denne fredelige løsningen, ved siden av stormaktenes dempende rolle, var at det politiske lederskapet viste fleksibilitet og forhandlingsvilje.⁷² Neumann trekker frem at i et sikkerhetsfellesskap er det en forutsetning at man ser hver enkelt sak i en større sammenheng. Det vil si at man ser fordeler med å la være å tyne ett standpunkt for hardt på kort sikt, fordi at man da vil kunne komme på kant med den andre partens interesser, noe som på lang sikt igjen vil kunne skade deres egne interesser.⁷³

Hvis vi igjen ser tilbake på den kulturelle innfallsvinkelen til nordisk samarbeid kan dette være ett viktig poeng. Politisk fleksibilitet og forhandlingsvilje har forsterket, og er selv en del av, kulturfellesskapet i Norden. Slik sett er “sikkerhetsfellesskap” en treffende betegnelse, til tross for ulik alliansetilknypning og utenrikspolitisk orientering.⁷⁴

2.6 Nordisk samarbeid

Når det gjelder de skandinaviske landenes sikkerhetspolitikk har man stått ovenfor en rekke utfordringer. Ifølge den svenske statsviteren Jacob Westberg, var alternativene for de skandinaviske landene i tiden før den dansk-tyske krigen hovedsakelig begrenset til valget mellom ulike former for alliansepolitikk og det å følge en isolasjonistisk nøytralitetspolitikk. Erfaringer fra krigen i 1864 indikerte også at en slik alliansepolitikk mellom de skandinaviske landene krevde at den hadde støtte fra en eller flere av stormaktene. Det ble stadig mer klart at de skandinaviske landene i fremtiden ikke ville kunne hevde seg mot den opprustningen som fant sted hos de fremvoksende stormaktene. Mot slutten av 1800-tallet åpnet det seg derimot ett nytt alternativ, nemlig å bidra til utviklingen av en fredelig verdensorden hvor åpen krigføring mellom stater reguleres og begrenses ved hjelp av mekling, nedrustningsavtaler eller internasjonal rettsordninger.⁷⁵ Det oppsto også en pasifistisk fredsbevegelse i Skandinavia, som fikk vind i seilene etter den første Haag-konferansen i 1899 og innstiftelsen av Nobels fredspris.⁷⁶ Fredsbevegelsens kanskje viktigste bidrag ble å fremheve nøytralitet og

⁷² Østerud 1998: 126–128.

⁷³ Neumann 1992: 11–13.

⁷⁴ Østerud 1998: 126–128.

⁷⁵ Westberg 2012: 67.

⁷⁶ Mårald 1974: 1–3.; Østerud 1998: 126–128.

det nøytrale standpunktet som moralsk overlegen i forhold til militære allianser. Det vil si at det var en holdning til nøytralitet som fredsfremmende.⁷⁷

2.7 1900–1914: Nyskandinavisme og unionsoppløsning, nordisk vinter og NIU

Ruth Hemstad trekker frem at det i perioden rundt 1900 oppsto en fornyelse av skandinavismen som var klart mer rettet mot et ikke-politisk formål, hvor også Finland i økende grad var med, og det ble noen ganger benyttet begrepet *nordiske* fremfor *skandinaviske* møter. Dette ble kalt *ny-skandinavismen*. *Nyskandinavismen* fikk likevel ikke noen politisk gjennomslag på denne tiden. Den representerer likevel en alternativ politisk strømning som oppnådde en viss oppslutning, spesielt i liberale danske og svenske kretser, men også i en viss grad i Norge, spesielt i unionsvennlige miljøer.⁷⁸

Denne oppblomstringen, som Hemstad kaller en *Indian summer* for nordisk samarbeid, ebbet ut etter unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905. Minst halvparten av de felles nordiske møtene og konferansene som ble holdt med jevne mellomrom rundt starten av århundreskiftet ble utsatt, avlyst eller boikottet av en eller flere av partene.⁷⁹ Selv om det likevel var en del eksempler på kulturelle tilnærminger til skandinavisk samarbeid i årene før 1914 satte unionsoppløsningen en kraftig brems for mange av samarbeidstiltak som var påbegynt i slutten av 1800-tallet. Roald Berg trekker frem at for eksempel lærermøtene stoppet opp og at den norsk-svenske idrettsboikotten fra 1905 ikke ble avsluttet før så sent som 1912.⁸⁰ I Sverige var skuffelsen over oppløsningen av unionen rettet mot den skandinaviske ideen og førte til en skepsis mot nordisk samarbeid. I Norge hadde også ideen om nordisk samarbeid lenge blitt satt opp mot nasjonale følelser og nasjonal selvstendighet. Derfor er det vanlig å omtale tiden etter 1905 som en *nordisk vinter*.⁸¹ Denne kjølige perioden for nordisk samarbeid har ofte hatt liten innflytelse på den tradisjonelle fortellingen om nordisk samarbeid, hvor man ofte har satt fokus på likhetene fremfor forskjellene mellom de ulike skandinaviske landenes tilnærminger til det skandinavisk/nordiske. Konseptet skandinavisme ble etter 1905 ikke lenger ansett som en mobiliserende og legitim idé, men ble

⁷⁷ Hobson; Kristiansen; Sørensen; Åselius 2012: 22.

⁷⁸ Hemstad 2008: 511.

⁷⁹ Hemstad 2008: 511.; Hemstad 2010: 184–185.; Ringsby 2012: 146–147.

⁸⁰ Berg 1995:7.

⁸¹ Hemstad 2008: 511.; Hemstad 2010: 184–185.; Ringsby 2012: 146–147.

fortrinnsvis omtalt i fortid, om den politiske skandinavistiske bevegelsen fra 1840 til 1860-tallet.⁸²

Det var likevel en side ved nordisk samarbeid som ikke fulgte dette mønsteret: *den skandinaviske fredsbevegelsen*. Den blomstret tvert imot opp i årene etter unionsoppløsningen og nådde senere sitt høydepunkt under krigen. Det førte til at *Nordisk Fredsforbund* ble stiftet i 1918.

Fredsbevegelsen skilte seg altså ut fra resten av det skandinaviske samarbeidet ved at den faktisk fikk en ny giv etter oppløsningen av unionen. Norske fredsaktivister kunne nå legge fra seg kampen om nasjonal selvstendighet til fordel for fredstanken, og svenske fredsaktivister fikk et mer praktisk mål med nordisk samarbeid. De svenske fredsaktivistene var også tilsynelatende blant de svenskene som var mest fornøyd med det fredelige unionsoppløsningsoppgjøret. Derfor ble heller ikke unionsoppløsningen en like stor hemsko for fredsbevegelsen som for annet samarbeid.⁸³ Fredsbevegelsen var aktiv under første verdenskrig og var opptatt av de nordiske ministermøtene, hvor det ble sendt brev og forslag om at man burde forsøke å mekle mellom stormaktene for å få til en fredelig løsning.

Hemstad trekker frem perioden like før og under verdenskrigen som et distinkt nytt kapittel i historien om det nordiske samarbeidet. I møte med balkankrigen 1912–1913 utferdiget de tre skandinaviske landene sine nøytralitetsregler i henhold til Haagkonvensjonene.⁸⁴ De gikk deretter, i desember 1912, sammen om en felles skandinavisk nøytralitetsdeklarasjon.⁸⁵ Spesielt fra 1912 kan man snakke om en betydelig økning i det skandinaviske samarbeidet.⁸⁶

Som et symbolsk startpunkt var også det nordiske trekongersmøtet ved Malmø i desember 1914 viktig. Det ble starten på en rekke skandinaviske møter, men denne gangen var det også på det aller høyeste politiske og offisielle plan.⁸⁷

En tilnærming til et samarbeid på det politiske nivået var også blitt påbegynt en god stund før utbruddet av verdenskrigen, om enn på det mindre offisielle planet. *Den nordiske interparlamentariske unionen (NIU)* var blitt etablert så tidlig som i 1907. Det var en

⁸² Hemstad 2010: 185.

⁸³ Ringsby 2012: 146–147.

⁸⁴ Hemstad 2010: 185–186. -Haagreglene overlot til hver enkelte stat å avgjøre enkelte måter å overholde sin nøytralitet. Dette gjorde at Danmark og Sverige kunne ha ulike regler som var tilpasset til hver av landenes sikkerhetspolitiske posisjon.

⁸⁵ Bring 2008: 161.

⁸⁶ Hemstad 2010: 185–186.

⁸⁷ Ibid.

organisert gruppe hvor delegerte representanter fra alle de tre skandinaviske interparlamentariske gruppene, og derfor medlemmer i parlamentene, deltok med tanke på en samlet opptreden på de interparlamentariske konferansene. På denne tiden var imidlertid NIU en intern klubb for medlemmer av de nordiske parlamentene uten noen egentlig makt eller direkte påvirkningskraft.⁸⁸ NIU hadde likevel en viss betydning innen den skandinaviske fredsbevegelsen, og også i forhold til ministermøtene, noe jeg vil komme nærmere inn på i senere kapitler.

2.8 Første verdenskrig og skandinavisk nøytralitet

I løpet av sommeren 1914 var det en serie av hendelser som dannet bakteppet for hva som kom til å bli kalt *Første verdenskrig*. Etter mordet på det østerrikske kronprinsparet i Sarajevo 28. juni eskalerte den spente situasjonen i Europa, og fikk store konsekvenser i de første augustdagene. Den 1. august erklærte Tyskland krig mot Russland, noe som igjen førte til fransk mobilisering. Tyskland valgte å følge en plan om å forsøke å erobre Paris gjennom Belgia, noe som igjen førte til at Storbritannia erklærte krig mot Tyskland 4. august.⁸⁹ Krigen fikk store konsekvenser over hele verden, og de nøytrale landene ble stilt overfor store prøvelser når de forsøkte å manøvrere mellom stormaktene for å holde på sin nøytralitet. Første verdenskrig ble en *total krig*, noe som vil si at den berørte hele samfunnet i en større grad enn tidligere kriger. Handelen med de nøytrale landene ble også av stor betydning for den tyske krigsøkonomien, og Storbritannia tok grep for å begrense dette ved å innføre en handelsblokade mot Tyskland. Det førte til et motsvar i form av en tysk blokade av skipsfarten ved bruk av undervannsbåter.⁹⁰ Marc Frey har i en artikkel, som ble skrevet for *Institutt for forsvarsstudier(IFS)*, i korte trekk gjort rede for utviklingen av den britiske handelsblokaden for å få frem hvilke problemer de nøytrale landene sto ovenfor. Handelsblokaden var noe som i aller høyeste grad begrenset de nøytrale landenes handlingsrom under hele verdenskrigen. Den utviklet seg i løpet av krigen til å bli et innfløkt system av økonomisk kontroll der målet var å ramme Tysklands handel, forsyninger og økonomi.⁹¹

⁸⁸ Baldersheim/Ståhlberg 1999: 5.

⁸⁹ Bring 2008: 162–164.

⁹⁰ Frey 2000: 5.

⁹¹ Frey 2000: 18–19.

Nøytrale land forsøkte å ta over en stor del av handelen med Tyskland, men møtte raskt på problemer i form av sanksjoner fra Ententen.⁹² Allerede i november 1914 tok Storbritannia grep for å sperre Nordsjøen og forsøkte å kontrollere sjøtrafikken i området blant annet gjennom å kreve bestemte ruteendringer og krav om stopp ved kontrollstasjoner for nøytral skipsfart. Tyskland svarte på sin side i februar 1915 med å lyse ut området rundt Storbritannia som en krigssone. Det vil si at alle fiendtlige handelsskip i området kunne senkes. Tyskland la frem at de ikke kunne garantere sikkerheten til nøytral skipsfart som befant seg i området, siden britiske skip i enkelte tilfeller skulle ha seilt under nøytrale flagg.⁹³

På grunn av praksisen med at varer ble importert til nøytrale land, for deretter å reeksportere dem videre opererte britene med en veldig bred definisjon av hvilke varer som kunne klassifiseres som *kontrabande*.⁹⁴ Stort sett alle varer kunne bli beslaglagt dersom eieren ikke kunne bevise at varene var ment til forbruk i nøytrale land. Storbritannia forhandlet med de nøytrale for å stoppe praksisen med at nøytrale havner ble brukt som en mellomstasjon for varer som skulle ende opp i Tyskland. I starten av mars 1915 lyktes det Storbritannia å sette en effektiv stopper for bortimot all transatlantisk handel til Tyskland.

Mellom juli 1915 og april 1917 ble det forsøkt å begrense nøytrale lands import til det nivået de lå på før krigen. I tillegg ble det forsøkt å få forhandlet fram avtaler med de nøytrale landene for å redusere eksporten av varer som ble produsert/utvunnet i nøytrale land til Tyskland. Det ble også satt større fokus på, og overvåking av økonomisk handel mellom nøytrale land.⁹⁵ På tysk side intensiverte man aksjonene mot skipsfarten ved å erklære en *uinnskrenket ubåtkrig* i håp om å tvinge Storbritannia til kapitulasjon før USA kunne gå inn i krigen på deres side, og i april 1917 var det slik at så mye som 25 prosent av skipene som forlot engelske havner aldri kom tilbake. I 1917 måtte Russland trekke seg ut av krigen på.⁹⁶ Når USA våren 1917 erklærte krig mot Tyskland og ble med på ententens side betydde det en stor forsterkning av alliansen, som også økte muligheten for økonomisk krigføring. USA stilte mye strengere krav til de nøytrale landene ved helt eller delvis å sette en stopper for all handel med dem. Nye avtaler måtte forhandles frem, og de fleste nøytrale landene sendte egne

⁹² Boss 1982: 163–164.

⁹³ Furre 1971: 75–76.

⁹⁴ Scavenius 1959: 38.-Kontrabande: Varer det var ulovlig å omsette/føre over landegrenser. Med andre ord: Smuglergods Eric Scavenius, den danske utenriksministeren under 1.vk beskrev det senere på denne måten:” Begrepet Kontrabande, saavel absolut som relativ, er blevet forvandsket og uforholdsmæssigt udvidet, hvilket betegner et Indgreb i de Neutrales Rettigheter.”

⁹⁵ Frey 2000: 18–19.

⁹⁶ Salmon 1997: 141.

forhandlingskontingenter til Washington for å forhandle om separate handelsavtaler. På denne måten lyktes det for amerikanerne å sette en stopp for det meste av nøytral handel med Tyskland.⁹⁷

2.9 Skandinavisk nøytralitet

Det at Norden klarte å holde på nøytraliteten hele krigen igjennom skyldtes sannsynligvis at både Tyskland og Storbritannia mente det var i deres interesse at Norden forble nøytralt. Gjennom krigen var det heller aldri noen reelle diskusjoner i de skandinaviske landene om å oppgi nøytraliteten, med unntak av i enkelte ytterliggående svenske miljøer hvor det ble snakket om å ta Tyskland side. Som Marc Frey viser i sitt arbeid om de nøytrale landene under første verdenskrig var det likevel forskjeller i hvilke vanskeligheter de nøytrale møtte på grunn av ulike geografiske og økonomiske betingelser.

Frey skriver at Norge lå slik til at både nøytralitetspolitikken og opinionen var overveldende pro-britiske og viser til Olav Ristes studier av norsk nøytralitet. Riste skriver at norsk nøytralitet var så vestvendt at Norge kunne kalles en *nøytral alliert* av Storbritannia og trippelententen.⁹⁸ Tyskland lå relativt langt unna, og hadde ikke samme påvirkning på Norge, hverken i form av pressmidler eller samarbeid, som på de to andre skandinaviske landene. I tillegg bidro Tysklands bruk av undervannsbåter for å senke handelsskip til å støte den norske folkemeningen fra seg. Den norske historikeren Berge Furre trekker frem at når den ideelle nøytraliteten kolliderte med britiske krav og interesser ble regjeringen nødt til å se etter alternativer. Norge var avhengig av forsyninger utenfra, og Storbritannia holdt mye makt over Norges handelsforsyninger. Dette var en realitet den norske regjeringen måtte ta utgangspunkt i når det gjaldt sine valg i forhold til nøytralitetspolitikken.⁹⁹ Sommeren 1918 la britene ut ett minebelte over Nordsjøen for å ramme tyske ubåter, og holde dem borte fra Nordishavet og Atlanterhavet. For å få en effektiv sperring måtte den nå helt inn til norskekysten. Under britisk press valgte den norske regjeringen å minelegge sitt eget territorialfarvann.¹⁰⁰

⁹⁷ Frey 2000: 18–19.

⁹⁸ Riste 1965: 68.

⁹⁹ Furre 1971: 84.

¹⁰⁰ Furre 1971: 82–83.: - Utenriksminister Ihlen forsøkte å dekke over det at man ga etter for britisk press her gjennom hva Furre kaller en “fiks manøver”. Det ble sendt ut beskjed til både London, Berlin og Paris om at det hadde blitt observert uidentifiserte ubåter på norsk område og ba om en forklaring fra krigsmaktene. Tyskland ga ikke svar, men Storbritannia ga beskjed om at en av deres ubåter hadde havnet innenfor grensen ved en feil. Derfor kunne Norge minelegge eget farvann under dekke av overtramp fra britisk side.

Danmark var derimot tyskernes naboland, og også Sverige hadde vesentlig større handelsforbindelser med dem.¹⁰¹ I følge den danske historikeren Walter Boss var det viktigste grunnlaget for den danske sikkerhetspolitikken under første verdenskrig at regjeringen trodde at Tyskland hadde makt til å besette Danmark hvis de bestemte seg for det. Danmarks handlefrihet ble i lys av dette ansett for å være sterkt begrenset.¹⁰² En annen dansk historiker, Carsten Holbraad, skriver i sin studie av dansk nøytralitet at dansk nøytralitetspolitikk tidlig var rettet inn mot Tyskland. Allerede 30. juli hadde den tyske ledelsen sendt et brev til København der de ba om en fordelaktig nøytralitet. Eric Scavenius svarte at dette skulle la seg gjøre, så lenge man holdt seg innenfor *nøytralitetens rammer*.¹⁰³

Det var allmenn enighet blant de danske partiene om at det måtte bli slik på grunn av Danmarks geografiske beliggenhet. Derfor møtte den danske regjeringens protyske nøytralitetspolitikk ingen nevneverdig indrepolitisk motstand. Det danske folket, pressen og partienes sympati lå derimot nesten ensidig på ententens side, slik som i Norge. Viktige deler av det danske statsapparatet unndro seg regjeringens kontroll. Hæren var direkte motstander av regjeringens politikk. Den hadde i 1916 kontakt med England for å få tak i våpen, men ga samtidig overfor tyskerne inntrykk av å samarbeide med dem. Den danske etterretningssjefen skal også ha latt engelskmennene få opplysninger fra dansk etterretning.¹⁰⁴ Patrick Salmon mener at Norges nøytralitet var den som sto svakest på grunn ubalansen i påvirkningen fra de krigførende stormakter.¹⁰⁵ Marc Frey mener derimot at den danske nøytraliteten både fra et økonomisk og geografisk men også fra et strategisk standpunkt var mest sårbar og mest utsatt på grunn av denne uoverensstemmelsen mellom statens nøytralitetspolitikk og befolkningens sympatier. Norge kunne regne med en velvillig innstilling fra de allierte, og spesielt fra USA.¹⁰⁶ Andre har likevel trukket frem det poenget at det tok lengre tid for nordmennene å få på plass en handelsavtale med USA enn for Danmark og Sverige.¹⁰⁷ Det kan derfor hevdes at Norges posisjon var vanskeligst, og at den ensidige innflytelsen fra Ententen innebar at den kunne sette mer press på Norge uten å risikere at nordmennene skiftet sympatier.

Sverige var i en noe annen situasjon enn de to andre. I følge Marc Frey var Sverige det eneste skandinaviske landet som hadde reelle valgmuligheter i sin utenrikspolitikk overfor

¹⁰¹ Frey 2000: 17–18.

¹⁰² Boss 1982: 162.

¹⁰³ Holbraad 1991: 49. - Om nøytralitet; se begrepsforklaringen i kapittel 1.

¹⁰⁴ Boss 1982: 163.

¹⁰⁵ Salmon 1997: 137, 152.

¹⁰⁶ Frey 2000: 17.

¹⁰⁷ Riste 1965: 60–61, 68.

krigsmaktene. Sverige hadde en større befolkning og en mer balansert økonomi enn sine to skandinaviske naboer. Den svenske hæren var også betydelig større og bedre utstyrt og det politiske forholdet til Tyskland var godt. I tillegg hadde de fram til 1917 et ess i ermet ved at den allierte transitthandelen mellom de allierte og Russland gikk gjennom svensk farvann. Økonomisk sett var Sveriges nøytralitetspolitikk mer vennlig overfor Tyskland, og denne hellingen mot sentralmakten viste seg blant annet gjennom et visst samarbeid med tyskerne når det gjaldt etterretningstjeneste og telegramtjenester.¹⁰⁸ Sveriges hovedeksportvare, jernmalm fra gruvene i Kiruna, var også nært knyttet til det tyske markedet og et nettverk av personlige og offisielle handelsforbindelser fikk etter hvert en viss innflytelse på statlig nivå. Opinionen og pressen i Sverige var mindre entydig i sine sympatier overfor de krigførende. Store aviser ga rimelig entydig støtte til sentralmakten. *Aftonbladet*, en av de store avisene hadde like før krigen fått tyske eiere og tatt en klar dreining mot høyre.¹⁰⁹ Det var grupperinger i Sverige som ønsket politiske og militær tilnærming til Tyskland. Spesielt gjaldt dette konservative og folk i ledende stillinger i det svenske militæret, men også personligheter som den profilerte geografen, forfatter og oppdagelsesreisende Sven Hedin. Men også kong Gustav V og hans kone Victoria, som var av tysk avstamning, var innom denne tanken på et tidspunkt.¹¹⁰

Nils Ørvik legger vekt på at den første verdenskrigen var den virkelige styrkeprøven for den moderne nøytraliteten. Nå var de internasjonale reglene for upartisk nøytralitet blitt lagt åpent frem gjennom internasjonale konvensjoner. Likevel ble denne prøven i realiteten en katastrofe for nøytralitetsprinsippet. Stormaktene presset på de nøytrale og stilte krav. Men de passet på at de ikke presset for hardt, slik at vedkommende land ble drevet over på motsatt side. Et av de mest krevende punktene gjaldt kontrabande. Dette var noe som var blitt debattert lenge. Hvilke varer skulle ansees som ulovlige, eller lovlige varer i krigstid? Det ble laget lister hvor ulike varer ble klassifisert i kategorier etter hvor nyttig de ville være for en krigførende. I London ble listen med varer som ble satt opp som absolutt kontrabande betydelig lengre i den innledende fasen av krigen. Skillet mellom varer som kunne innføres under visse betingelser og varer som var absolutt forbudt ble visket ut. Tyskerne protesterte på britenes endringer,

¹⁰⁸ Frey 2000: 18.

¹⁰⁹ Franzén 1986: 135–136.

¹¹⁰ Bring 2008: 165–166.

men da protestene ikke førte frem svarte tyskerne på de britiske kontrabande-listene med å sette opp bortimot identiske lister.¹¹¹

2.10 Samtidig skandinavisk politisk samarbeid

I en oversikt laget av det norske utenriksdepartementet over nordisk samarbeid mellom Norge, Sverige og Danmark under første verdenskrig er det listet opp en rekke eksempler på politisk samarbeid på det politiske plan i tillegg til ministermøtene.¹¹²

Den 1. august 1914 erklærte de tre skandinaviske landene seg nøytrale i likelydende nøytralitetserklæringer. Norge og Sverige gikk i løpet av de første dagene etter utbruddet av krigen ut med en gjensidig erklæring om å gjøre hva de kunne for å holde seg nøytrale i den begynnende stormaktskonflikten. Samtidig ble det lagt til forsikringer om at stormaktskonflikten ikke skulle kunne føre til en krigstilstand dem imellom.¹¹³ Danmark sluttet seg senere til denne linjen, og gjennom krigen sendte de ut flere likelydende protestnoter overfor de krigførende maktene for å forsvare sine skipsfartsinteresser mot britisk og tysk sjøkrig.¹¹⁴

Den 10. februar 1915 ble det avholdt en konferanse i Göteborg mellom skipsredere og handelskyndige, utsendt av den norske, danske og svenske regjeringen, vedrørende forholdsregler til regulering av skipsbefraktning. Fra 20. februar 1915 ble det avholdt en konferanse i København mellom representanter for de tre skandinaviske regjeringene hvor man drøftet hva man kunne gjøre for å opprettholde sjøfarten i Nordsjøen, og drøftet muligheten for å få til en ordning med konvoier av handelsskip. Senere samme måneden ble de tre regjeringene enige om å samarbeide for å sikre skipsfarten mot minefare, etter et forslag som ble utarbeidet på en konferanse i Kristiania av regjeringsoppnevnte marineoffiserer fra de tre landene.¹¹⁵ Det ble opplyst at disse møtene var uttrykk for de nordiske landenes ønske om å samarbeide om å ivareta sine rettigheter og interesser som nøytrale stater. Det ble behandlet forskjellige spørsmål som berørte felles interesser. Under krigen samarbeidet de tre skandinaviske regjeringene også utenfor disse ministermøtene fortløpende om spørsmål som

¹¹¹ Ørvik 1971: 38 – 39.

¹¹² RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: “Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen” (Udat)(s.1-2).

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Hansen 1994: 17.

¹¹⁵ RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: “Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen” (Udat)(s.1-3).

var av betydning.¹¹⁶ Både før og under krigen var det i tillegg andre eksempler på samarbeid mellom de skandinaviske regjeringene som tok sikte på likelydende lovgivning på forskjellige områder som for eksempel formueretten, familieretten og sosiallovgivning.¹¹⁷ Dette var samarbeid dem imellom som gikk ut over det sikkerhetspolitiske, og ut over spørsmål som dreide seg om nøytralitetspolitikken. Formell kontakt på øverste statsnivå i ministermøtene og fra 1907 gjennom NIU, var med andre ord ikke det eneste som foregikk når det gjelder skandinavisk samarbeid under første verdenskrig.¹¹⁸ Den gamle skandinavismen fikk fornyet oppblomstring blant enkelte miljøer innen eliten i de tre landene i *nordismen*. Nordistene mente at det manglet en institusjon som kunne holde det nordiske samarbeidet ved like når det ble fredstider.¹¹⁹

Da det ble en kraftig økning i nordisk samhandel i 1918 etter politiske forhandlinger, bidro dette også til en større fremtidsoptimisme blant nordistene på den tiden.¹²⁰ Som tidligere nevnt var det fremdeles enkelte som gikk inn for en ekstrem variant av skandinavisk samarbeid. Øyelegen Christian F. Heerfordt arbeidet for et nordisk statsforbund under svensk ledelse, og han publiserte skrifter, holdt foredrag og kontaktet ulike politikere og ledende personer i alle de tre skandinaviske landene. I juni 1917 opprettet han en forening for nordisk samarbeid i Danmark.¹²¹ Inspirert av Heerfordt, var den svenske professoren Johan Gustaf Reichert, selv om han langt fra var like radikal. Han tok mot slutten av 1917 kontakt med Sveriges tidligere finansminister og ordfører i krigsberedskapskommisjonen, Conrad Carleson. Dette førte til at det i februar 1918 ble opprettet en komité bestående av ni svensker som hadde som mål å opprette en nordisk forening. De tok offentlig avstand fra Heerfordts idéer om et nordisk keiserdømme. Men bortsett fra at de øyensynlig tonet ned ambisjonene med en nordisk forening var det uklart hva målet deres ellers var. Det uklare målet ga næring til skepsis, spesielt i Norge.¹²²

¹¹⁶ RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: "Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen" (Udat.)(s.1-3)

¹¹⁷ Ibid.: 4.

¹¹⁸ Hansen 1994: 22–23.

¹¹⁹ Ibid.: 16.

¹²⁰ Ibid.: 18.

¹²¹ Ibid.: 18–19.

¹²² Ibid.: 20.

2.11 Avslutning

Det vi ser her er at det frem mot første verdenskrig var en lang rekke ansatser til skandinavisk samarbeid. Denne redegjørelsen viser at de skandinaviske ministermøtene føyer seg inn i et større mønster for interskandinavisk samarbeid, som kan være lurt å ha klart for seg når vi skal se på ministermøtene og for å få den fulle konteksten til møtene. Det foregikk allerede samarbeid på flere plan, om enn i beskjeden skala. Vi ser her at skandinavismen og nøytralitetsproblematikken er sentrale for perioden. Som en konklusjon kan vi slå fast at det er mange ulike faktorer som spiller inn under temaet om skandinavisk og nordisk samarbeid.

Ministermøtene, NIU, aviser og debatt

3.1 Innledning

Det ble avholdt i alt seks ministermøter under første verdenskrig, hvorav to av dem i tillegg var kongemøter.¹²³ Kongemøtene ble gitt en mer symbolsk og politisk tyngde ved at de tre skandinaviske kongene også deltok i følge med sine lands utenriks og- eller statsministre. Spesielt konge- og ministermøtet i Malmø i 1914 ble en milepæl i det norsk-svenske forholdet. Det var nemlig første gang den norske kongen ble invitert på besøk i Sverige etter unionsoppløsningen ni år tidligere. Dette kapitlet er delt inn i tre deler. I første del vil jeg gå mer inn på bakgrunnen til *Den nordiske interparlamentariske union* (NIU). Dette er nødvendig for å få en bedre oversikt over annet interskandinavisk samarbeid som sto i forbindelse med de senere ministermøtene. Del to vil i hovedsak dreie seg om tiden frem mot det første ministermøtet i Malmø. Poenget er ikke nødvendigvis å gjøre en hundre prosent dekkende fremstilling av prosessen frem mot det første ministermøtet, men heller å forsøke å gi en kort innledning til hvordan det svenske initiativet ble mottatt av de to andre skandinaviske landene. Det vil også bli gjort et forsøk på å gi et bilde av hvilke problemer man sto overfor helt i startfasen av planleggingen av det første ministermøtet. Det var ikke uten videre sikkert at ministerne i det hele tatt kom så langt som til forhandlinger.

I tredje del av kapitlet vil det bli gitt en redegjørelse for historikk og problematisering av de skandinaviske avisene, spesielt når det kommer til de seks nordiske avisene jeg har valgt å bruke som kilder. De blir brukt i de to neste kapitlene i en gjennomgang av hvordan ministermøtene ble fremstilt i den nordiske pressen. Delkapitlet vil inneholde drøftinger

¹²³ RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: "Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen".

rundt de avisene som blir undersøkt. I tillegg vil det bli tatt opp relevante problemstillinger knyttet til bruk av aviser som kilder.

3.2 Den nordiske interparlamentariske union (NIU)

Møtene som fant sted mellom ministrene under krigen hadde allerede da sin parallell i møtene i *Den nordiske interparlamentariske unionen* (NIU). Utviklingen i NIU kan ses på som en indikator på den tendensen til økt samarbeid, eller i det minste kommunikasjon, mellom politikere i de tre nordiske landene i krigsårene. Det er ikke skrevet mye om disse møtene. Noen danske historikere har trukket dem frem, og de blir sett på som en slags historisk forløper til det som senere ble til Nordisk råd. Selv om NIU ble stiftet allerede i 1907 var det først i tiden før og under krigen at den fikk mer politisk tyngde og etterhvert ble ansett som representativ for de skandinaviske parlamentene.

Danske Fredrik Bajer, sekretær i den danske interparlamentariske gruppen og en kjent figur innen den nordiske fredsbevegelsen, skrev i 1908 en kort redegjørelse for oppstarten av NIU i forbindelse med den offisielle stiftelsen i 1907. Gjennom 1890-tallet hadde representanter og enkeltpersoner gjort flere forsøk på å få til samlinger og samarbeid mellom de nordiske landenes representanter under de *Interparlamentariske konferansene*.¹²⁴ Bajer hadde selv forfattet et skriv i 1890 hvor han skriver at: “(...)Skulde ikke mange mellemrigske spørgsmål – såsom bedre samkvæmsmidler, muligheden af toldforbund, fælles neutralitet, nordisk voldgiftstraktat – bedre og lettere kunne løses – enten fremmes eller vrages –, dersom nordiske folkeræpresentanter behandlede dem (...) først? Var det ikke et forsøk værd?”¹²⁵

Det skulle likevel ikke bli alvor av planene før godt ut på 1900-tallet. På den *danske interparlamentariske gruppens* møte i november 1905 ble det slått fast at gruppen gikk enstemmig inn for at det skulle inviteres til en skandinavisk interparlamentarisk konferanse i København. Men det ble samtidig slått fast at tidspunktet ikke var det rette nå, like etter oppløsningen av den svensk-norske unionen. Medlemmene var i løpende kontakt med parlamentsmedlemmer i de to andre landene og mente at det var gode muligheter for å få det til på et senere tidspunkt. Den svenske riksdagsmannen Friherre Carl Carlsson Bonde skrev i et brev til sine danske kollegaer at: “(...)Spørsmålet om ett möte mellan de skandinaviska

¹²⁴ Bajer 1908: 6–8.; Larsen 1984: 186.; -For eksempel rant forslaget om et felles møte i forkant av den interparlamentariske konferansen, som skulle finne sted i Kristiania i 1893, ut i sanden når konferansen ble utsatt.

¹²⁵ Bajer 1908: 5.

gruppene finner jeg for min del meget tilltalende(...) Efter hvad som inträffat återstår nu ju blott att läka de gamla såren och arbeta på en än fastare och bättre sammanhållning i Norden.”¹²⁶

Etter gjentatte forslag og tilnærminger for å få i stand et delegertmøte etter innbydelse fra den danske gruppen kom de frem til at de anstrengte relasjonene i Norden etter unionsoppløsningen gjorde det nødvendig i første omgang å “(...) innskranke sig til et privat møde af “frivillige” (ikke: delegerede)”¹²⁷ Det ble likevel den 17. juli 1916 til slutt avholdt et “privat” ni-mannsmøte mellom slike “frivillige”. Bajer lot det skinne igjennom at det ikke var noen enkel oppgave å samle sammen de “frivillige”. Han omtaler seg selv i tredjeperson og forteller at å finne frem til de frivillige, og et gunstig tidspunkt: “(...)kostede den danske gruppes sekretær en større brevveksling, end vel nogen anden aner, (...)”¹²⁸ Etter møtet sørget den danske gruppen for å trykke opp et stort antall blader med møtets enstemmige beslutning om å oppfordre de tre nordiske gruppene til å forberede en nordisk interparlamentarisk konferanse i København 1907 “(...)for at gøre propaganda”.¹²⁹ Etter først å ha sendt Bajer til Sverige for å forsikre seg om at det var lite sannsynlig at en slik innbydelse ville bli avslått, ble det i den danske gruppens bestyrelsesmøte enstemmig besluttet å sende ut innbydelser til de to andre gruppene om en nordisk konferanse i København senere samme år hvor NIU ble stiftet.¹³⁰

Det var likevel satt strenge rammer for hva som kunne behandles av gruppen. For å gjøre tanken om skandinavisk samarbeid mer spiselig forklarer den svenske redaktøren Henrik Hedlund¹³¹ at:

Här(...)skall icke drifvas någon skandinavisk politik. Kan den rådande kylan mellan svanskar, norrmän och danskar i någon mån mildras genom samvaron, så är ju intet ondt i det. Men de uppgifter, som tillhöra grupperna som medlemmar af den internationella konferensen, utgöra arbetsprogrammet, intet annat.¹³²

Noe mer var vanskelig å få igjennom på grunn av situasjonen og skyggen etter skandinavismen, som fremdeles lå tungt over alle diskusjoner om nordisk politisk samarbeid. Allerede i 1911 ble det likevel en oppmykning, da det ble bestemt at man i NIU også kunne

¹²⁶ Bajer 1908: 8.

¹²⁷ Bajer 1908: 9; Larsen 1984: 188.

¹²⁸ Bajer 1908: 10.

¹²⁹ Ibid.: 14.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Henrik Hedlund var en tidligere riksdagsmann og daværende redaktør i *Göteborg Handels- och Sjöfartstidning*.

¹³² Bajer 1908: 14.

behandle saker og spørsmål av spesiell betydning for relasjonene mellom de nordiske landene, eller mellom dem og andre land. De siste årene før første verdenskrig var det derfor en oppblomstring av diskusjoner rundt for eksempel felles nordisk familielovgivning, og spørsmål knyttet til økonomisk samarbeid.¹³³

3.3 Innledende bakgrunn før kongemøtet i Malmø

Den felles norsk-svenske nøytralitetserklæringen 8. august 1914 ble mottatt på ulike måter rundt om i Europa. Den sendte ut et signal om at forholdet mellom Sverige og Norge etter 1905 var på bedringens vei, mens danskene mente seg krenket, og så med ublide øyne på å bli utelatt. De påfølgende svenske initiativene om samarbeid tok mer hensyn til Danmark. I Danmark, og i Norge, var det fremdeles en skepsis mot disse svenske initiativene på grunn av at et slikt nordisk samarbeid, under svensk ledelse, risikerte å komme på kant med ententen.¹³⁴

3.3.1 Initiativet til det første konge- og ministermøtet.

Ove Bring skriver at det i Stockholm i krigstiden var et behov for å markere nordisk samhörighet. I offisielle dokumenter, og i tradisjonelle historiske verker og oppslagsbøker hevdes det som nevnt tidligere at det var Kong Gustav personlig som tok initiativ til å få til dette møtet mellom de tre kongene og deres utenriksministre.¹³⁵ Den svenske historikeren Wilhelm Carlgren har derimot funnet dokumentasjon på at det ikke var kong Gustav, men den svenske utenriksministeren Wallenberg, som sto bak initiativet til møtet. Grunnen til det var at Wallenberg ønsket å komme med et mottrekk mot hva han fryktet var tyske planer om å trekke Sverige med i krigen mot Russland. Tanken var at de ved å samle de tre landene, hvor et var tysklandsvennlig, og de to andre var vestvendte kunne vise en solid skandinavisk nøytralitetsfront først og fremst mot Tyskland.¹³⁶ Målet for Wallenberg var derfor ikke bare å framvise en solid skandinavisk front overfor omverdenen, men også for å styrke den svenske nøytraliteten på et tidspunkt da Tyskland hadde begynt å innta en tøffere linje ovenfor

¹³³ Larsen 1984: 192.

¹³⁴ Salmon 1997: 128.

¹³⁵ Bring 2008: 169.

¹³⁶ Berg 1997: 16(fotnote nr 42).; Salmon 1997: 128.

Sverige.¹³⁷ Samtidig kunne det brukes til å styrke Wallenbergs egen posisjon i den svenske regjeringen da han var under kraftig angrep fra høyresidens presse.¹³⁸

På mange måter kan det da sies at Scavenius og den norske gesandten i København¹³⁹, Francis Hagerup, ikke var så langt bak mål i sine tanker om at svenskene hadde noe å bevise, og hadde baktanker med møtene.

Den 8. desember 1914 overleverte den svenske ministeren i Kristiania utenriksminister Ihlen en innbydelse fra den svenske kongen til et møte mellom de tre skandinaviske kongene og utenriksministerne for å drøfte ulike spørsmål og tiltak vedrørende nøytraliteten til de tre landene. I den offisielle innbydelsen sto det at kong Gustav V inviterte til møtet "(...)I livlig känsla av anvalet inför samtid och eftervärld, om något underlåtes, som kan lända till värksam båtnad för eget land, för grannländerna och indirekte för hela mänskligheten(...)"¹⁴⁰

Det sto at Kong Gustav og svenskene ville foretrekke at møtet fant sted i Stockholm "(...)av hänsyn till de bekvämligheter som här kunde erbjudas, (...)", men at de etter å ha fått ønsker om å arrangere det i Malmø, var villig å holde det der.¹⁴¹ Den svenske henvendelsen ble møtt med mistenksomhet i Norge og Danmark. Da invitasjonen kom fra kong Gustav V til de to andre skandinaviske monarkene om et møte mellom monarkene og utenriksministrene enten i Stockholm eller Gøteborg var både den danske kongen Christian X og utenriksminister Scavenius opprinnelig inne på tanken om å sende høflig avslag, men de ble tilslutt enige om å takke ja på den betingelsen at møtet ble holdt i Malmø, av geografiske og politisk symbolske grunner.¹⁴²

Myndighetene i de skandinaviske land brukte møtene som et signal overfor hverandre og for omverdenen om at de fremdeles var innstilt på å følge den nøytrale linjen. Derfor kom det inn en viss spenning spesielt i begynnelsen rundt nøytralitetsspørsmålet. For eksempel var Scavenius skeptisk til det svenske initiativet, fordi det etter hans mening var svenskene som

¹³⁷ Berg 1997: 16(fotnote nr 42).; Salmon 1997: 128.

¹³⁸ Salmon 1997: 128.

¹³⁹ WWW 12: "Francis Hagerup" i *Gyldendal: Den Store Danske.* ; Francis Hagerup ble senere under verdenskrigen gesandt i Stockholm (Fra 1916).

¹⁴⁰ Sv. RA. UD 1902. vol 100. 1.O.43: "Nordiska monarkmötet i Malmø 18. dec 1945: 4.dec-22.dec I": "PM:"Om ett möte mellan de tre nordiska konungarna" ;*Oversatt) I levende følelse for alt ansvar før og ettertiden, hvis noe unngås å gjøres, som kan tjene til fungerende fordel for sitt eget land, for sine naboer og indirekte for hele menneskeheten(...)*

¹⁴¹ RA. UD 1906. vol 5545. P12C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemötet i Malmø 1914", " levert 8. decbr.1914."

¹⁴² Salmon 1997: 128.

hadde mest å bevisse når det kom til upartisk nøytralitetsvilje.¹⁴³ Det at initiativet til møtet kom i stand så lenge etter krigsutbruddet gjorde dessuten at det “(...)vanskelig vil kunne tilkjendes nogen praktisk betydning for rigernes forhold til hverandre, men som kan have uheldige virkninger udad.” og at det var “(...) egnet til baade i og udenfor Danmark at fremkalde lidet ønskelige fortolkninger som ingensomhelst officielle forsikringer vil kunne afværge.”¹⁴⁴ Det vil si at man var meget klar over de symbolske ringvirkningene et slikt samarbeid kunne gi på flere måter.

Danskene og nordmennene var spesielt skeptisk til det svenske initiativet på grunn av at man fryktet at svenskene ønsket å ta ledelsen i samarbeidet. Eller kanskje mer sannsynlig, uansett om svenskene ledet samarbeidet eller ikke: At stormaktene ville oppfatte det slik. Scavenius fryktet derfor at en slik sammenkomst ville svekke tilliten til den danske nøytraliteten. Uansett var dette en av grunnene til at danskene ønsket å svekke inntrykket av at det var svenskene som ledet an. Derfor motsatte man seg blant annet å holde møtet i den svenske hovedstaden, og foreslo et supplerende besøk på et dansk slott. At den norske gesandten i Stockholm hadde arbeidet aktivt for å få møtet til Stockholm mente Scavenius var beklagelig.¹⁴⁵

10. desember 1914 meddelte kong Haakon i et chifffertelegram til utenriksdepartementet at det var gitt beskjed til den danske ministeren om at den norske regjeringen ville foretrekke Malmø som møtested, og han uttrykte håp om at den danske kongen også ville støtte dette forslaget overfor svenskene.¹⁴⁶ Det ble i innbydelsen fra den svenske kongen skrevet om målet for et mulig ministermøte at det ville være et uttrykk for det gode forholdet mellom de tre nordiske landene og den felles enigheten om å opprettholde nøytralitetspolitikken. Møtet skulle legge til rette for drøftelser om: “(...) de medel, som kunna komma till användning i ändamål att begränsa och minska de svårigheter i ekonomiskt hänseende, vilka krigstillståndet medför för de tre länderna.”¹⁴⁷

¹⁴³ RA. UD 1906. vol 5545. P12. C.4/14: “De tre kongers møde- Strengt fortrolig.” Hagerup til Ihlen. København 19.12.1914.

¹⁴⁴ RA. UD 1906. vol 5545. P12. C.4/14: “De tre kongers møde- Strengt fortrolig.” Hagerup til Ihlen. København 19.12.1914.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ RA. UD 1906. vol 5545. P12C 04/14: “Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmø 1914”, Chifffertelegram 10.12.14- Haakon R.

¹⁴⁷ Sv. Ra. UD 1902. vol 100. 1.O.43: “Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914”- 9.dec. 1914.

Det var også en rekke rykter og uroligheter som lå til grunn for mistroen mellom nabolandene. Ernst Günther, den svenske gesandten¹⁴⁸ i København, fortalte i et brev til utenriksministeren om ett møte mellom han og kong Christian. Günther hadde fått i oppdrag å forsøke å overtale kong Christian til å dra til Stockholm. Han hadde avsluttet ærendet sitt hos den danske kongen med å erklære at om han sa ja ville det være å gjøre Sverige og kong Gustaf en tjeneste “(...), som sent skulle där glömmas.”¹⁴⁹

Den danske kongen viste forståelse for henvendelsen, men understreket at det var kommet en rekke hendelser fra svensk side i den seneste tiden, som danskene ikke så med blide øyne på. Da Sverige og Norge like etter krigsutbruddet i august hadde gått sammen om en felles nøytralitetserklæring, og en gjensidig erklæring om at stormakts-konflikten ikke skulle kunne føre til en krig dem imellom, hadde Danmark ønsket å bli inkludert. Men de danske henvendelsene var blitt avvist. I tillegg var det et inntrykk at den svenske militære mobiliseringen var vesentlig kraftigere i Skåne og Halland, som lå opp mot Danmark, enn mot norskegrensen. Det var også en allmenn oppfatning at Kong Oscar II av Sverige hadde inngått en allianse med Tyskland, som Kong Gustav “(...)gentleman som han är”¹⁵⁰ mente måtte opprettholdes. Alt dette gjorde at det gikk rykter om at Sverige hadde planer om å angripe Danmark. Kongen påpekte at alt dette til sammen la et temmelig dårlig grunnlag for å gå med på det svenske ønsket.¹⁵¹

I samme brev fortalte også Günther om en samtale mellom han og den danske utenriksministeren Erik Scavenius. Scavenius skulle ha uttrykt dyp skepsis mot svenske føringer innenfor det nordiske samarbeidet. Scavenius syntes de svenske forhandlingsmetodene og tonen i de svenske henvendelsene hadde et snev av “storsvenskt öfvermod”, som danskene ikke ville finne seg i. Blant annet uttrykte han misnøye med kong Gustavs nesten befalende tone i det seneste telegrammet om ministermøtet, med insisteringen på at, om ikke møtet kunne finne sted i Stockholm, så burde man satse på Gøteborg som neste alternativ. Han uttrykte bekymring for at møtet kunne bli brukt til en glorifisering av Sverige og kunne gi et inntrykk av at svenskene hadde makt til å kalle de norske og danske ministre til seg. “Så små äro vi icke,(...), i förhållande till Sverige att vi behöfva taga emot befallningar

¹⁴⁸ WWW 7: “Gesandt” i *Store norske leksikon- Gesandt*: Tidligere betegnelse på diplomstisk sendemann, ambassadør eller minister.

¹⁴⁹ Sv. Ra. UD 1902. vol 100. 1.O.43“Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914”- “Innk.UD 6/598 15.dec 1914”.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

därifrån.”¹⁵² skal utenriksminister Erik Scavenius ha ytret. Denne noe teatralse gjenfortellingen av samtalen mellom den svenske ambassadøren og den danske utenriksministeren viser i hvert fall noe av hvilke vanskeligheter man sto ovenfor. Det gir også ett innblikk i hvordan valget av Malmø som møteplass ble ansett som løsningen som skulle gi inntrykk av å vise at Sverige ikke la alle føringene for møtet. Malmø ble valgt på grunn av at det var knyttet enkelte hendelser av historisk betydning¹⁵³ til stedet, i tillegg til at det lå lenger unna svenske maktsentre som Stockholm eller Gøteborg.¹⁵⁴

3.3.2 Hemmelig?

På kongemøtet i Malmø i 1914 ble det slått fast at en forutsetning for møtet var at forhandlingene måtte holdes hemmelig. 8. januar 1915 forespurte den danske utenriksministeren gjennom den danske gesandt i Kristiania, kammerherre Krag, utenriksminister Ihlen om man fra norsk side hadde innvendinger mot at han i et fortrolig møte i Riksdagen la fram resultatene av forhandlingene i Malmö. Krag opplyste samtidig at den danske utenriksministeren hadde gitt Riksdagens Finansutvalg en fortrolig meddelelse om forhandlingene. Dette møtet skulle ikke omtales i avisene, noe det likevel hadde skjedd. Utenriksminister Ihlen svarte at man fra norsk side ikke hadde innvendinger, og ga noen dager senere, 10. januar, den norske ministeren i Stockholm beskjed om å forsikre seg om at ingen hadde innvendinger mot at han på samme måte i et hemmelig møte i Kristiania gjorde Stortingets medlemmer kjent med resultatet fra møtet. I en skrivelse fra 12. januar meddelte minister Brunchorst at man fra svensk side ikke hadde noen innvendinger mot dette, og at den svenske utenriksministeren hadde gitt en lignende meddelelse til riksdagens “hemmelige utskott.”¹⁵⁵

Det er ikke funnet referater eller andre opplysninger i utenriksdepartementets dossierer som tyder på at man på forhånd hadde vedtatt å forhøre seg med de to andre landenes regjeringer om de hadde noe å innvende mot at nasjonalforsamlingene i fortrolighet kunne få opplysninger om innholdet i protokollene fra ministermøtene. Derfor anså den norske regjeringsledelsen at det samtykket som ble gitt for ministermøtet i Malmø, også var gyldig

¹⁵² Sv. RA. UD 1902. vol 100. 1.O.43: “Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914” - “Innk.UD 6/598 15.dec 1914”.

¹⁵³ Blant annet var det nevnt av dansk kongen at det var ønsket om Malmø fordi at det var der Kong Carl XV “lukket sine øjne.”

¹⁵⁴ Sv. RA. UD 1902. vol 100. 1.O.43: “Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914” - “Kongen af Danmarks Tale.”

¹⁵⁵ RA. UD 1906. vol 6234. P12C 2/21: ”Skandinaviske ministermöters beslutninger: Sprs. Om hvorvist de er bindende for regjeringene”: ”P.M angående fortrolige meddelelser til Stortinget av de skandinaviske ministermöters protokoller.”

for de senere ministermøtene. Det kan antas at det samme ville gjelde i Danmark og Sverige. Utenriksministeren eller statsministeren ga Stortinget meddelelser om resultatene av ministermøtene, og det ble gitt tillatelse til å se gjennom et eksemplar av protokollen for hvert av ministermøtene. Det ble presisert igjen at det ikke dreide seg om noen allmenn offentliggjøring av protokollen, men en intern opplysning av resultatene i lukkede former.¹⁵⁶

3.3.3 Ministrene og personperspektivet

Et viktig trekk ved de ulike møtene i seg selv er at det ikke alltid var de samme ministrene som deltok. Derfor varierte også dynamikken mellom de ulike ministrene, noe som naturlig nok kan ha påvirket stemningen og godviljen i løpet av forhandlingene. Her er en tabell med en oversikt over møterepresentantene som det kan være nyttig å ha i bakhånd når vi i de to neste kapitlene skal gå nærmere inn på hver enkelt av de ulike møtene:

Tabell 1. Oversikt over Ministermøtene under Første verdenskrig.

Nr.	Sted	Dato	Norge	Danmark	Sverige
1	Malmø	18.–19. des. 1914 <i>ØKongemøte</i>	Nils C. Ihlen <i>ØKong Haakon VII</i>	Eric Scavenius <i>ØKong Christian X</i>	Knut Agathon Wallenberg <i>ØKong Gustaf V</i>
2	København	9.–11. mar. 1916	Gunnar Knudsen, Nils C. Ihlen	Carl Theodor Zahle, Eric Scavenius	Knut Hjalmar Leonard Hammarskjöld, Knut Agathon Wallenberg
3	Kristiania	19.–22. sept. 1916	Gunnar Knudsen, Nils C. Ihlen	Carl Theodor Zahle, Eric Scavenius	Knut Hjalmar Leonard Hammarskjöld, Knut Agathon Wallenberg
4	Stockholm	9.–11. mai. 1917 <i>Ø</i>	Gunnar Knudsen, Nils C. Ihlen <i>ØKong Haakon VII</i>	Carl Theodor Zahle, Eric Scavenius <i>ØKong Christian X</i>	Carl Johan Gustaf Swartz Aalomon Arvid Achates Lindman <i>ØKong Gustaf V</i>
5	Kristiania	28.–29. mar. 1917	Gunnar Knudsen, Nils C. Ihlen	Carl Theodor Zahle, Eric Scavenius	Nils Edén. Johannes Hellner
6	København	26.–28. jun. 1918	Gunnar Knudsen, Nils C. Ihlen	Edvard Brandes* Eric Scavenius	Nils Edén. Johannes Hellner

*Som stedfortreder for Carl Theodor Zahle

Dette kan gi en god grunnleggende “hvem, hva, hvor” for redegjørelsen av møtene i neste kapittel. Av dette ser vi at de danske og norske representantene stort sett var bortimot de

¹⁵⁶RA. UD 1906. vol 6234. P12C 2/21: “Skandinaviske ministermöters beslutninger: Sprs. Om hvorvist de er bindende for regjeringene”: “P.M angående fortrolige meddelelser til Stortinget av de skandinaviske ministermöters protokoller.”

samme gjennom krigen. Unntaket var møtet i København i 1918, hvor Danmarks finansminister Edvard Brandes var stedfortreder for statsminister Zahle, som på grunn av “(...) mage og nerver,” ikke kunne delta på møtet.¹⁵⁷

Den svenske delegasjonen skiftet sammensetning i løpet av perioden, og møteforhandlingene var preget av ulik dynamikk på grunn av at de ulike svenske representantene hadde forskjellige holdninger og synspunkter.

Statsminister Zahle etter ga etter ministermøtet i København i 1916 en slående beskrivelse av hvordan han oppfattet de forskjellige representantene. Han startet beretningen på denne måten: “Det vil vist alltid være sådan, hvor svenske, norske og danske mødes, at vi og nordmændene har lettest ved at “falde sammen”.” Av ministerne hadde Zahle best inntrykk av Ihlen, som virket som en velbegavet, praktisk mann med et muntert og åpent sinn mens Gunnar Knudsen var noe mer tilknapet. Om svenskene var han noe mer utfyllende i sin karakteristik:

Hammerskiöld er aldeles ubestrideligt en skoleduks af højeste rang, en mand, der både er flittig, lærenem og udrustet med evnen til å tenke skarpt juridisk, til å “sondre”, hvilket er så vigtigt for den teoritiske jurist; men han lider af skolelærerens som professorens selvsikkerhed, der udvikles i arbejdet med de imponerede elever.- Han er tredje gang statsminister, men har aldrig været rigsdagsmand, hvilket mærktes på ham. Han er ganske sikkert for selvtillidsfuld og selvrådig, fordi han ikke har gjenrmgået tilstrækkelig af det praktiske livs skole.

Wallenberg gjorde et meget trætt indtrykk. Hans rolle må også være meget vanskelig. Som rik og mæktig forretningsmand er han velsagtens vant til at se alt bøje sig, men nu må han ganske give efter for Hammerskiöld, thi dette er sikkert “conditio sine qua non” for ethvert “samarbejde” med Hammarskiöld.¹⁵⁸

Pro-tyske Hammarskjöld ble avløst av en mer ententevennlig regjering med statsminister Swartz og Lindman før møtet i Stockholm i 1917.¹⁵⁹ Disse to var erfarne parlamentarikere, som ble ansett for å ha en større personlig tilpasningsevne enn sine forgjengere.¹⁶⁰ Dette skiftet fikk nok en viss betydning for forhandlingene. Det skjedde også et nytt bytte etter dette møtet, og dynamikken mellom Edén/ Hellner og de andre skandinaviske representantene syntes også å være bedre. Zahle skriver at forhandlingene i Kristiania i 1917 ble ført mer rett på sak og med større åpenhet enn de tidligere møtene på grunn av at de to nye ministrene fra

¹⁵⁷ Dk. RA. UD 1909. vol 5- 108. 5.F.27: “nordisk ministermøde i København 1917(1918).”: Brev til Kammerherre O..Krag Kgl. Gesandt i Kristiania. København 13.06.1918.

¹⁵⁸ Zahle 1974: 86.; *Conditio sine qua non*:” betingelse uten hvilket ikke” dvs. en ubetinget forutsetning

¹⁵⁹ Berg 1997: 9.

¹⁶⁰ “Ministerkonferencen i Stockholm.” i *Aftenposten* 28.04. 1917 (nr. 211).

Sverige hadde en tilnærming som var mer på linje med de andre landenes ministre.¹⁶¹ Både Edén og Hellner hadde tilsynelatende gjort et godt inntrykk på den danske utenriksministeren.

3.4 Aviser og debatt

I hvilken grad de meningene som kom frem i avisene var representative for resten av befolkningen er uhyre vanskelig å anslå, men, som nevnt ovenfor, har jeg valgt ut to representative aviser fra hvert av de tre skandinaviske landene. Det er *Dagens Nyheter* og *Aftonbladet* fra Sverige, *Aftenposten* og *Tidens Tegn* fra Norge, og *Politiken* og *Nationaltidende* fra Danmark. Selv om vi ikke kan si særlig mye om hvor representative disse meningene var, vil det likevel være relevant på grunn av at det forteller noe om hva folk ble eksponert for i mediene, og det er naturlig å anta at det må ha øvet en viss påvirkning over tid.

3.4.1 Skandinaviske aviser

I den svenske hovedstadspressen var avisene som tilhørte høyresiden desidert tyskvennlige allerede fra starten av, og langt ut i krigen. Dette gjelder store aviser som *Aftonbladet*, *Svenska Dagbladet* og *Nya Dagligt Allehanda*. Venstrepressen, med *Dagens Nyheter* og *Social-Demokraten* i spissen, var derimot i begynnelsen tilbakeholdent sympatiske til ententen. Fra 1915 ble den svenske venstrepressen stadig mer ententevennlige.

Aftonbladet hadde vært et liberalt organ, men under startfasen av første verdenskrig ble det klart at avisen hadde tatt en klar politisk endring. Sammen med *Nya Dagligt Allehanda* drev *Aftonbladet* åpent propaganda for Tyskland. Tyskerne hadde nemlig på dette tidspunktet kjøpt opp majoriteten av aksjene i *Aftonbladet*.¹⁶²

Aftonbladets opplag var på dette tidspunktet på 50 000 eksemplarer. Mens *Dagens nyheter* lå stabilt på et opplag på 70 000.¹⁶³ I *Dagens Nyheter* finner vi skeptikere og liberale som så avgjort ikke tok stilling for Tyskland, som Bo Bergman, Hjalmar Söderberg, Gustaf Hellström, Anton Karlgren og Ellen Key.¹⁶⁴

¹⁶¹ Zahle 1974: 132–133(9.12.1917).

¹⁶² Franzén 1986: 135–136.; -En aksjeandel av til sammen 281 000 av 500 000.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Franzén 1986: 134, 136.; I sin historik over *Dagens Nyheter* refererer Leif Kihlberg til en rapport om den svenske pressen som den tyske utsendingen til Stockholm, Lucius, sendte til Berlin i oktober 1916. Den ble av Kihlberg sett på som en god veiledende oppsummering:

“Svenska Dagbladet: utpräglat centralmaktvänlig fastän mycket måttfull i sina yttranden; redaktören Key mera finansiellt än politiskt intresserad. Aftonbladet: deciderad anhängare av centralmakterna och likaså outtröttlig med att varna för den ryska faran... Nya Dagligt Allehanda: högerns talangfullast ledde organ; redaktör

Tidens Tegn og *Aftenposten* var blant de to største norske avisene i perioden. *Tidens Tegn* konkurrerte om å være den nest største avisen, etter *Aftenposten*, i det meste av tiden mellom 1910 og 1941 og var trolig også den mest landsdekkende. *Tidens Tegn* ble stiftet i 1910 av Olav Thommessen som tidligere hadde vært ansatt som redaktør i *Verdens gang*.¹⁶⁵ Han var opptatt av at pressen skulle være uavhengig, og at den ikke skulle la seg diktere av politikere.

Henrik P. Thommessen skriver at avisen hadde som mål: “(...)å fortelle folk flest om hva (avis-)ledelsen mente om det meste”.¹⁶⁶ Ved opprettelsen av *Tidens Tegn* ble avisen likevel knyttet til *Frisinnede Venstre* da partiet ble dannet av gamle venstrekjemper som Christian Michelsen, som ble et av avisens første styremedlemmer. Til tross for dette sto Thommessen fortsatt fast ved sitt krav om uavhengighet, for seg selv og avisen. Dette førte til interessenmotsetninger mellom *Tidens Tegn* og partiet allerede i 1912, da *Tidens Tegn* bidro sterkt til at statsministeren fra *Frisinnede Venstre*, Wollert Konow (SB), ble tvunget til å gå av.¹⁶⁷

Aftenposten var på den andre siden en konservativ avis. Ved unionsoppløsningen gikk den forbi *Morgenbladet* som Norges største avis, og den var etterhvert blitt Høyres viktigste talerør.¹⁶⁸ Under første verdenskrig knyttet *Aftenposten* til seg en rekke journalister som ble dominerende i den konservative norske pressen som for eksempel Bjørn Bunkholdt, Birger Gotaas, Audun Hierman, Hans P. Lødrup, Thoralf Pryser og Herman Smitt Ingebrigtsen.¹⁶⁹ Det gjennomsnittlige opplaget var i 1915 på 46, 500.¹⁷⁰

Den danske pressen var stort sett mer vennlig innstilt til ententen og Storbritannia enn til sentralmaktene og Tyskland. Den danske utenriksministeren, Scavenius, nevner at det var et problem at pressen og allmennheten overlot nøytraliteten til styresmaktene, men anså seg selv fri til å ytre seg så lite nøytralt som de selv ønsket. Scavenius meldte også til Berlin at man ikke kunne styre pressen i Danmark, og at man ikke burde trekke slutninger om allmennhetens holdninger ut fra enkeltstående artikler eller innlegg i pressen. Scavenius

Ljunglund gäller för att vara pressens bästa och skarpaste penna; tidningen är en lika utpräglad vän till germanismen som till centralmakterna. Bland medarbetarna professor Kjellen.”

¹⁶⁵ Thommessen. 2009: 11.

¹⁶⁶ Ibid.: 9.

¹⁶⁷ Ibid.: 11–12.

¹⁶⁸ Flo/Dahl 2010: 25.

¹⁶⁹ Wasberg 1960: 201.

¹⁷⁰ Ibid.: 204.

hadde fått vite at det i det tyske utenriksdepartementet ble snakket om at den danske pressen var den mest tyskland-fiendtlige av de nøytrale.¹⁷¹

Politiken ble stiftet i 1884 og hadde tilhørighet til den radikale venstresiden.¹⁷² Avisen var opprinnelig preget av grunnleggerne Viggo Hørup og Edvard Brandes og rettet skytset mot det grundtvigianske venstre, høyresiden og De nationalliberale, og spesielt mot sosiale privilegier, nasjonalisme og militarisme. Henrik Cavling ble ny sjefsredaktør i 1905, med Ove Rode som politisk medredaktør. Under deres ledelse ble avisen i løpet av noen få år reformert, og fikk en stor bredde i nyhetsstoffet, flere sider samtidig som lederstoffet ble nedprioritert.

Samtidig gjorde Rode *Politiken* til et presseorgan for *Det Radikale Venstre* og opplaget steg raskt. Under første verdenskrig fikk *Politiken* rolle som talerør for den danske regjeringens nøytralitet og reguleringspolitikk, noe som også ble en belastning for avisen.¹⁷³

På motsatt side av den danske pressen sto *Nationaltidende*. Den ble stiftet i 1876 og var en konservativ høyreavis som tradisjonelt hadde sine leserskarer blant det danske borgerskapet og embetsstanden. Den ble gitt ut to ganger om dagen og spesialiserte seg på kultur og utenriksstoff.¹⁷⁴

3.4.2 Pressen og folket

Nils-Olof Franzén har skrevet en kort vurdering av hvorvidt meninger som kom frem gjennom avisene kunne kalles representative for deres lesere på denne tiden. Dette er vanskelig i dag, og nesten umulig å trekke noen klar konklusjon om hvordan det var for hundre år siden. Franzén viser likevel til at det er gode grunner til å anta at den allmenne overenstemmelsen mellom leserens og avisenes meninger lå nærmere hverandre i enkelte tilfeller.¹⁷⁵ *Svenska Dagbladet* og *Nye Dagligt Allehandas* lesere besto i hovedsak av høyere embetsmenn, lærere, leger, offiserer og akademikere. Dette var grupper der man med rimelig sikkerhet fant en majoritet av tyskvennlige, og det var stor sannsynlighet for at leser og avis hadde sammenfallende sympatier og antipatier når det gjaldt verdenskrigen. *Social Demokraten* var derimot et kamporgan hvor leserne mest sannsynlig valgte avisen fordi den tilhørte den politiske bevegelsen de selv tilhørte eller ønsket å støtte. Franzén skriver at man

¹⁷¹ Scavenius 1959: 51.

¹⁷² Sjøllinge/Thomsen 1988–1991: 165 (Elektronisk utgave).

¹⁷³ WWW1: "Politiken" i *Den Store Danske Gyldendals åbne encyclopædi*.

¹⁷⁴ WWW2: "Nationaltidende" i *Den Store Danske Gyldendals åbne encyclopædi*

¹⁷⁵ Franzén 1986: 137.

når det gjelder *Social- Demokratens* lesere kan være sikrere på at de næret antipati mot Tyskland, enn at de sympatiserte med ententen.¹⁷⁶

Når det gjelder *Aftonbladet* er det mye mer usikkert. Den hadde i løpet av de siste årene før dette endret seg og ble mer høyreorientert enn tidligere. Det er derfor vanskelig å si om lezerskaren la seg på samme linjen, eller om de var trofaste lesere som holdt seg til *Aftonbladet* uten å bry seg om avisens politiske forankring.¹⁷⁷

Norske *Aftenposten* var en godt etablert høyreavis med appell til brede lag av folket, som Norges største avis. *Tidens Tegn* var en nyoppstartet avis som raskt ble landets nest største avis, og hadde dratt med seg lesere fra *Verdens Gang*. Det er ikke sikkert at leserne nødvendigvis tilhørte en moderat venstreelite, men de følte antakelig en viss lojalitet mot avisens ledelse og redaksjonelle stil.

Danske *Politiken* var en venstreradikal avis som i høy grad var opptatt av storpolitiske spørsmål. Under krigen kom avisen til å få rykte på seg for å være talerør for den danske regjeringen.¹⁷⁸ Dette kan tyde på at leserne var politisk interesserte i større grad enn den jevne borger. Det var uansett nokså sikkert at *Politiken* henvendte seg til en annen type lesere enn *Nationaltidende* som, som tidligere nevnt, hadde sine lesere hovedsakelig blant det konservative danske borgerskapet og embetsstanden.

3.4.3 Om avisenes diskusjon i 1912

Spørsmålet om skandinavisme og forholdene innad i Norden var et tema som ble tatt opp med jevne mellomrom allerede før første verdenskrig. Det vekket en viss oppsikt da den tyske avisen *Hamburger Fremdenblatt* 2. april 1912 trykket en artikkel om skandinavismen som var skrevet av en anonym svenske. Han gikk krast ut mot Danmark og Norge og gikk langt i retning av å slå fast at et godt forhold til Tyskland, og et godt forhold til de nordiske naboene gjensidig utelukket hverandre. Norske *Aftenposten* skriver at det var tydelig at artikkelen ikke var av offisiøst opphav, men den ønsket likevel å se på reaksjonene fra svenske avisers side. *Dagens Nyheter* benektet ikke at det enda var svensker som følte det på samme måten, men at det ikke var den allmenne oppfatningen. De skisserte også et framtidsscenario som gikk ut på at Skandinavias selvbevarelsesdrift ville føre de skandinaviske landene tettere sammen og at det til tross for misstemningen som tidvis kunne råde mellom dem, ville ordne seg på en slik

¹⁷⁶ Franzén 1986: 137.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ WWW2: "Politiken" i *Den Store Danske Gyldendals åbne encyclopædi*.

måte at de kunne hjelpe hverandre hvis det ble aktuelt (selv om det ikke dreide seg om samarbeid i statlige former og organer). *Dagens Nyheter* mente derfor at den svenske artikkelen var misvisende når den antydte at det gode forholdet som skulle ha vokst frem mellom Tyskland og Sverige bunnet i et slags hat mot Sveriges to skandinaviske naboer.¹⁷⁹

Svenske *Aftonbladet* viste derimot spor av gammel storsvensk tankegang da den i sin drøftelse av artikkelen mente at Sverige burde holde på en fullt ut nøytral linje, men at dette ikke utelukket vennskap med ulike makter og land. Sverige burde holde på vennskapet med Tyskland, og også forsøke å dra med seg Danmark og Norge under svensk ledelse. *Aftonbladet* nevnte også en fremtidig krig mellom Sverige og Norge som en mulighet. Den skrev at nå som Norge var selvstendig var det til tross for snakket om selvstendighet mindre herre over egen skjebne enn under unionen på grunn av at landet var mer utsatt for press fra stormaktene. Sverige måtte derfor alltid ta med i beregningen at Norge med eller uten samtykke ville kunne bli en base for en eller flere stormakter som potensielt kunne angripe Sverige. *Aftenposten* påpekte at dette i like stor grad også gjaldt motsatt vei. Det kunne ifølge avisen være at et såkalt “vennskap” med stormakter kunne føre til at en fiendtlig makt, igjen med eller uten Sveriges vilje, kunne tenkes å ville bruke Sverige som base for å angripe Norge. *Aftonbladet* skrev at små stater i fremtiden ville kunne ende opp som sjakkbrikker i et storpolitisk sjakkspill uten at deres interesser ble ivaretatt. *Aftenposten* mente at en slik gjensidig fare burde forebygges gjennom idéen om et felles forsvar for den skandinaviske halvøya. Det svenske bladet viste til at den største faren var Russland, og også England på grunn av muligheten for at England og Russland skulle lage “fortrolige avtaler” spesielt for de nordlige delene av Skandinavia.¹⁸⁰

Bladets program for skandinavisk økonomi og samfærdsel er det gamle kjendte svenske, der i saa høj grad befordrede unionsopløsningen, og som heller ikke nu indbyder til nogensomhelst diskussion. Sverige skal isolere sig fra Norge og Danmark og kun tillade den samfærdsel der ensidig kan trække fordele til Sverige fra de nævnte lande. Nogen “skandinavisme” er det ialfald ikke, hvad dog bladet synes at ville gjøre det til.¹⁸¹

Dette er bare eksempler på hvilke drøftinger som kunne trekkes frem i skandinaviske aviser i tiden før utbruddet av verdenskrigen. Begrepet skandinavisme var i flittig bruk når det var snakk om skandinavisk samarbeid, om enn i en noe ironisk tone.

¹⁷⁹ “Den salig hensovne skandinavisme.” i *Aftenposten* 21.4.1912.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

3.5 Avslutning

Den nordiske internasjonale unionen(NIU) er en faktor det er viktig å ha kjennskap til underveis, da organisasjonen tidvis kom i kontakt med ministermøtene, og det er derfor forsøkt å gi en kort bakgrunn for opprettelsen og utviklingen av NIU. Det vi ser i dette kapitlet er for det første at det lå mange problemer bak det første ministermøtet. Det var ikke helt uten motstand at det i det hele tatt ble avholdt. Det lå mange diskusjoner og forhandlinger rundt møtet før de offisielle invitasjonene ble sendt ut.

Danmark og Norge var av mange grunner skeptisk til det svenske forslaget om å innkalle til et slikt møte, og gjorde sitt for at Sverige skulle få en så lite overordnet rolle som mulig, blant annet ved å forhandle frem Malmø som møtested, fremfor den svenske hovedstaden Stockholm. Det har blitt gjort forsøk på å gi et bilde av andre aspekter ved ministermøtene, så som personsammensetningen, og vi har utarbeidet en tabell slik at man kan ha en bedre oversikt over møtene under verdenskrigen.

Når det kommer til hvor godt avisene representerte folkemeningen eller ga et troverdig bilde av interessen rundt ministermøtene og nordisk samarbeid, er det vanskelig å si noe sikkert. Men vi må anta at avisene kan ha bidratt til en bedring av det nordiske samarbeidet med sitt positive syn på nordisk samhold. Møtene hadde derfor en stor symbolverdi. Men akkurat hvor stor eller bred denne symbolverdien var er vanskelig å bedømme. Uansett er håpet at denne fremstillingen skal gi et mer fullstendig bilde av konteksten rundt avisenes fremstillinger av ministermøtene før vi beveger oss videre til de to neste kapitlene. Der er det gjort et forsøk på å gi en kronologisk redegjørelse for ministermøtene og deres resultater og hvordan de ble framstilt også i avisene.

Ministtermøtene 1914–1916

4.1 Innledning

Det ble avholdt i alt seks ministtermøter under første verdenskrig, hvorav to av dem i tillegg var kongemøter.¹⁸² Kongemøtene ble gitt en mer symbolsk tyngde ved at også de tre skandinaviske kongene deltok i følge med sine lands utenriks og- eller statsministre. Spesielt konge- og ministtermøtet i Malmø i 1914 ble ansett for å være en viktig milepæl i det norsk-svenske forholdet. Det var nemlig første gang den norske kongen ble invitert på besøk til Sverige etter unionsoppløsningen ni år tidligere. I dette kapittelet vil det bli gitt en kronologisk gjennomgang av ministtermøtene fra 1914–1916. Det vil si møtenes form, innhold og hvordan de ble formidlet i pressen. Dette var oppstarten av møtene med Kongemøtet i Malmø 1914, og ministtermøtene som fulgte i 1916 i København og Kristiania. I tillegg vil det bli gitt et kort innblikk i hvilke debatter som oppsto i avisene og i samfunnsdebatten også i 1915, selv om det ikke ble avholdt noe nytt ministtermøte i løpet av det året.

4.2 Malmø 18.–19. desember 1914

(1. Ministtermøte: Uten statsministrene)

Om morgenen 18. desember ble Kong Christian, ledsaget av den danske utenriksministeren Scavenius, møtt på tog-perrongen i Malmø av Kong Gustav og den svenske utenriksministeren Wallenberg. Kort tid senere ankom Kong Haakon og den norske utenriksministeren Ihlen.¹⁸³ Det var på forhånd sendt ut meddelelser om at det skulle være

¹⁸² RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: "Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen."

¹⁸³ Scavenius 1959: 39–40.

sivil kleskode. Uniformer og lange taler var for anledningen lagt til side i lys av alvoret.¹⁸⁴ Det ble ikke tid til noen langtrukken velkomst, for allerede klokken halv tolv på formiddagen samme dag ble møtet offisielt åpnet med en rimelig kortfattet tale av kong Gustav.¹⁸⁵ Den danske og den norske kongen fikk tid til å fremføre en kort takk for innbydelsen. Den danske kongen la vekt på den historiske tilknytning til Malmø mens Kong Haakon ytret en mer personlig takk, siden det var hans første offisielle besøk i Sverige etter hans kroning som konge av Norge.¹⁸⁶

Deretter tok forhandlingene til. Kong Gustav gav ordet til den svenske utenriksministeren, som la frem de svenske forslagene til dagsorden og formålet med forhandlingene som skulle finne sted. Den norske og danske utenriksministeren fikk også muligheten til å komme med innspill eller forslag til emner som burde legges til sakslisten. Forhandlingene fant sted i ulike rom hvor embetsmenn og utenriksministrene fortsatte de offisielle forhandlingene, mens Kong Gustav inviterte den danske og norske kongen til samtaler om saker som var relevante for møtets formål. Selv om kongene ikke deltok i forhandlingene var det lagt inn i programmet at ministrene skulle få diskutere utfallet av forhandlingene med hver sine konger før resultatet offisielt ble lagt frem på avslutningen av møtet.¹⁸⁷ Ministrene arbeidet frem til sent om ettermiddagen dagen etter med drøfting av noen av programpunktene, før det ved avslutningen av møtet ble lagt frem for og godkjent av de tre kongene. Aftenen samme dag reiste kongene tilbake til sine land.¹⁸⁸

4.2.1 Forhandlingene

Punkt én på dagsordenen var å ta opp igjen tråden etter en felles utformet nordisk protestnote fra 13. november 1914 mot de krigførende maktenes sjømilitære foranstaltninger.¹⁸⁹ Deretter fulgte det en rekke problemstillinger som var knyttet direkte opp mot nøytralitetspolitikken. For eksempel spørsmålet om de krigførende makters krav på garantier for at nøytrale transittvarer ikke endte opp hos fienden, samt hvordan man stilte seg til håndhevelse av et eksportforbud og eventuelle foranstaltninger til gjensidig utveksling av informasjon om henvendelser fra krigførende makter. Dette gjaldt spesielt i forhold til handel og sjøfart, samt

¹⁸⁴ Dk. RA. UD 1909. vol 5-105. 5. F.16: "14` December Nr, CLXXIV. Ges.Nr.CLXXDc13`Decb 1914."

¹⁸⁵ Scavenius 1959: 39–40.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ RA. UD 1906. vol 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914": P.M.:(Udat.); Scavenius 1959: 39.

¹⁸⁸ Scavenius 1959:40.

¹⁸⁹ Dk. RA. UD 1909. vol.5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder" (Udat.).

svar på slike henvendelser.¹⁹⁰ Et annet spørsmål var hvordan de skulle håndtere problemet med at fiendtlige fartøy seilte under nøytralt flagg.¹⁹¹ Det ble også drøftet muligheten av et samarbeid om likelydende regelverk for konvoiering og for avvæpning og internering. Internering ble tatt opp i forbindelse med tilfangetagelse av reservister¹⁹² ombord på nøytrale fartøy.¹⁹³ I disse spørsmålene ble det bestemt at man ikke skulle fatte noen beslutninger, men at man skulle holde hverandre oppdatert, eller dersom forholdene endret seg. For eksempel om man vurderte å endre regelverket for eksport.¹⁹⁴ Det vil si at det ikke ble tatt noen konkrete avgjørelser om dette på møtet.

I all hovedsak var de sakene som ble tatt opp i Malmø knyttet til de umiddelbare problemstillingene de tre landene sto ovenfor i forhold til nøytralitetspolitikken. Den danske utenriksministeren Scavenius skriver i *Dansk udenrigspolitik under første verdenskrig* (fra 1959) at emnene som ble tatt opp til diskusjon på møtet i Malmø i all hovedsak kunne deles inn i to: Spørsmål av en folkerettslig-juridisk natur og handelspolitiske spørsmål.¹⁹⁵ Det vil si spørsmål som dreide seg om nøytraliteten i forhold til retningslinjene som var blitt trukket opp under den internasjonale fredskonferansen i Haag i 1907, og spørsmål som dreide seg om å beskytte egne handelsrettigheter og egne handelsskip i møte med krigen. Det første ble i all hovedsak utsatt til mer inngående behandling på et senere tidspunkt.

De handelspolitiske spørsmålene ble igjen delt inn i to. På grunn av forskjeller som oppsto som en følge av landenes ulike geografiske plassering var noen av spørsmålene bare var aktuelle for Norge og Sverige.¹⁹⁶ Dette gjaldt spørsmålet om hvordan man skulle forholde seg til at varetransport mellom allierte i krigen kunne bruke et eller flere av de nordiske landene som mellometapper, og spørsmålet om forbud mot transitt av kontrabande eller varer som hadde blitt satt opp på listen over ulovlige eller krigsrelevante varer.¹⁹⁷ Det ble enighet om å ta

¹⁹⁰ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914" (Udat.); RA. Dk. UD 1909. vol. 5-105. 5.F.16a.

¹⁹¹ Scavenius 1959: 40.

¹⁹² Reservist: Så langt jeg har funnet ut er reservister noe tilsvarende det engelske "reservists", eller reservestyrker. I dette tilfellet vil en reservist antagelig være personer med militær tilknytning, men som opptrer som sivile i disse tilfellene. (www 11).

¹⁹³ WWW6: "Internering" i *Store norske leksikon.-Internering*; frihetsberøvelse som foretas av myndighetene overfor en person for å holde kontroll, og ikke som straff.

¹⁹⁴ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914" (Udat.); RA. Dk. UD 1909. vol. 5-105. 5.F.16a; Scavenius 1959:40; Dk. RA. UD 1909 vol. 5-106 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder" (Udat.).

¹⁹⁵ Scavenius 1959: 39 – 40.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914"; Dk. RA. UD 1986/1909. vol. 5-105. 5.F.16a.

det opp til felles drøfting før man eventuelt gikk med på noen slik varetransport, spesielt når den gikk mellom allierte land, dersom den også angikk begge land.¹⁹⁸ De skulle i fellesskap drøfte spørsmålet om forbud mot transitt av kontrabande. I den danske utgaven av referatet ble det lagt inn en anmerkning om at dersom lignende problemstillinger skulle oppstå ville også danskene følge de samme retningslinjene som Norge og Sverige.¹⁹⁹

To av punktene er ikke å finne i alle eksemplarene av protokollene som ligger samlet i alle de tre ulike utenriksarkivene fra møtene. Det kan derfor tenkes at disse enten er lagt til senere, ble strøket, eller kan ha en høyere grad av hemmelighold. Dette gjelder en tilføyelse om en likelydende praksis for avvæpning og internering. Det dreide seg om spørsmålet om internering av reservister som tilhørte krigførende makter og som befant seg ombord på nøytrale fartøy. Det andre punktet som ikke var med i alle protokollene var spørsmålet om et samarbeid angående oppsyn med spioner og kontroll med telegram- og telefonkorrespondanse innad i Skandinavia.²⁰⁰

To punkter var egentlig rene formaliteter. Det gjaldt utformingen av et kommuniké, eller meddelelse, til pressen og et notat fra møtet som skulle sendes ut til fremmede makter. Man ble enige om å meddele legasjonssjefene som var akkreditert i de tre landene innholdet i kommunikéet og promemoriaen fra møtet. Men dette gjaldt bare enkelte av møtets drøftinger som omhandlet de skandinaviske landenes standpunkt vedrørende håndhevelse av eksportforbud, og garantier for at nøytral transitt ikke endte hos fienden.²⁰¹ Disse sakene var det ikke like viktig å holde konfidensielt, men så var de også kommet på dagsorden etter direkte forespørsler fra de krigførende maktene.

4.2.2 Resultatene av ministermøtet i Malmø

I den offisielle meddelelsen fra ministermøtet, ble det lagt vekt på at møtet hadde vært vellykket, og at forhandlingene hadde befestet det gode forholdet mellom de skandinaviske rikene, og at man ville fortsette samarbeidet når omstendighetene ga anledning til det.²⁰²

¹⁹⁸ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914", Avskrift av P.M Malmö 19 desember 1914."

¹⁹⁹ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder"(Udat.).

²⁰⁰ RA. UD 1906. vol 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914" (Udat.).

/Dk. RA. UD 1909. vol 5-105. 5.F.16a; Dk.RA. UD 1909 Vol 5-106 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder" (Udat.).

²⁰¹ Dk. RA. UD 1909. vol. 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder" (Udat.).

²⁰² Dk.RA. UD 1909. vol. 5-105. 5.F.16a: "Afskrift Kongemødet i Malmø" (Udat.).

Det er mulig å argumentere for at ett av de viktigste punktene var spørsmålet om hvilke former det skandinaviske samarbeidet skulle få i tiden som fulgte. Skulle man fortsette med å ha møter mellom statsministrene, utenriksministrene eller andre spesielt utsendte representanter, eller prøve andre former for samarbeid?²⁰³ Svenskene la frem forslag om å forsøke å holde flere møter i fremtiden, og partene ble enige om å fortsette samarbeidet, uten at det ble lagt helt konkrete planer. Det at man var enig om å fortsette med skandinavisk samarbeid på dette feltet ble av den skandinaviske pressen tillagt stor vekt, og var også et av de store poengene i presse-kommunikéet som ble sendt ut i etterkant.²⁰⁴ Selv om også dette kunne virke noe vagt, er det mulig å argumentere for at dette både var det minst og mest betydningsfulle punktet. Det å poengtere skandinavisk enighet og samhold dekket nok over manglende konkrete resultater, og selv om det ble poengtert at man skulle fortsette det skandinaviske samarbeidet tok det lang tid før de neste møtene fant sted. Beslutningene som ble tatt var av liten konkret betydning.

Scavenius skriver at det viktigste resultatet av møtet var at det ble bestemt at det skulle etableres et fast samarbeid på områder som berørte alle de tre landene, og at man skulle holde hverandre oppdatert dersom det oppsto vanskeligheter for et av dem. Han trekker dessuten frem at det var av stor betydning at utenriksministrene fikk mulighet til å møtes og slutte personlig kontakt med hverandre. Offisielle telegrammer og telefonsamtaler departementene imellom kunne aldri erstatte den muligheten for personlige kontakt som møtene ga mulighet til.²⁰⁵

Roald Berg viser til den svenske politikeren, og senere utenriksministeren, Arvid Lindmans dagboksopptegnelser. Han var ikke selv til stede ved ministermøtet i Malmø og hans beretninger bør derfor ses på med et kritisk blikk. Han nevner noen samtaler som kan ha vært av betydning. Scavenius skal ha antydnet at Danmark under bestemte forutsetninger så for seg muligheten av å slutte seg til Tyskland, mens kong Haakon skal ha gitt uttrykk for at det var vanskelig å få de norske ministrene til å gå med på en pro-britisk nøytralitetspolitikk. Disse notatene fra Lindman kan tyde på at svenskene hadde fått inntrykk av at en svensk-ledet

²⁰³ RA. UD 1906. vol 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914"; Dk. RA. UD 1909. vol 5-105. 5.F.16a.

²⁰⁴ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C 04/14: "Sverige-Danmark-Norge. Kongemøtet i Malmö 1914", "Avskrift av P.M."

²⁰⁵ Scavenius 1959: 40.

regional nøytralitetspolitikk muligens kunne få noe gjennomslag.²⁰⁶ Kong Gustav fikk også avkreftet rykter om svenske krigsplaner mot Danmark.²⁰⁷

På et møte for lukkede dører i Stortinget ga utenriksminister Ihlen en redegjørelse for møtet i Malmø. Her avsluttet han med å si at han var klar over at resultatene av møtet ikke var så store, men at det viktigste ved møtet var at landene bekreftet at de hadde til hensikt å stå samlet som nøytrale. I tillegg hadde det hatt en hensikt, kommersielt, praktisk og maritimt. Det tettere samarbeidet man var kommet i gang med under krigen kunne også bli til stor nytte i fremtiden.²⁰⁸

4.2.3 Kongemøtet og skandinavisk samarbeid i skandinavisk presse

På mandagskvelden den 14. desember 1914 ble det sendt ut en offisiell meddelelse til pressen om at det skulle avholdes et møte mellom de skandinaviske kongene og utenriksministrene i Malmø 18. desember. 15. desember sto den på trykk i de fleste nordiske avisene. I pressemeddelelsen ble det lagt vekt på at møtet var et uttrykk for det gode forholdet mellom de tre nordiske rikene og skulle vise at det var full oppslutning dem imellom for nøytralitetspolitikken. Det ble også lagt vekt på at formålet med møtet var at partene rådførte seg med hverandre om de virkemidler man kunne bruke for å begrense de økonomiske vanskeligheter de skandinaviske landene kunne komme ut for i krigstider.²⁰⁹

Dagens Nyheter var fornøyd med at initiativet kom fra hjemlandet Sverige, og la vekt på at innbydelsen til konge- og- utenriksministermøtet i Malmø var et signal fra den svenske regjeringen til kritikerne: Den svenske nøytraliteten skulle være den samme som naboens og regjeringen ville holde på nøytraliteten til det ytterste.²¹⁰ *Socialdemokraten* gikk lengre i sin beskrivelse av det samme. Nordisk samarbeid viste at den svenske regjeringen hadde til hensikt å holde på nøytralitetslinjen, og ikke ville la seg styre av enkelte tyskvennlige konservative grupperinger.²¹¹ *Svenska Dagbladet* gjorde også sine lesere oppmerksomme på

²⁰⁶ Berg 1997: 8–9; Lindman 210–211.

²⁰⁷ Berg 1997: 8.; Lindman 210–211.; Sv. RA. UD 1902. vol 100. 1.O.43“Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914”-“Innk.UD 6/598 15.dec 1914”.

²⁰⁸ “Møte for lukkede dører, Stortinget 18. Januar 1915 “64. ordentlige Storting 1915” i *Møter for lukkede dører. Stortinget 1901–1924*. Oslo, Stortingsarkivet 1997:11–12.

²⁰⁹ “Ett trekungamöte i Malmö på fredag för samrådan om Nordens interessegemenskap” i *Dagens Nyheter* 15.12. 1914.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ “Skandinaviskt kungamöte i Malmö” i *Social Demokraten* 15.12. 1914.

at møtet var et svensk initiativ og skrev: “Konungens inbjudan motsvaras af en allvarlig men hjärtlig välkomsthälsning från vår sida till grannländernas monarker”²¹²

Nationaltidende hyllet også spesielt den svenske kongen for å ha tatt initiativet til å invitere til møtet, og beskrev det som et lysglimt i mørket, og et varsel om varmere forhold i Norden. Det var en god ting at de skandinaviske nøytralitetserklæringene nå offisielt ble bekreftet gjennom et slikt møte. Skandinavismens mål om samarbeid på det praktiske område for de tre nært beslektede nordiske folkene kunne bare oppnås gjennom konkrete tiltak.²¹³

Politiken var mer nyansert når den presenterte kongemøtet, men var likevel positivt innstilt til det. Avisen passet på å vise til at møtet ikke nødvendigvis hadde betydning som innledning til en ny politisk linje. Møtet ble tvert imot brukt til symbolsk bekreftelse av den politikken som allerede var etablert. Nordiske gesandter og utsendinger hadde allerede avholdt konferanser med utenriksministrene i de tre hovedstedene gjennomgående siden krigens begynnelse. Gjennom dette var det blant annet i fellesskap blitt sendt ut en protest-note fra de skandinaviske landene til stormaktene som skulle forklare det felles-skandinaviske synet på nøytrale lands handelsforpliktelser og rettigheter. Det nye var at Malmø-møtet kunne bidra til en videre drøfting av sikkerhetspolitiske spørsmål i mer personlige former ved at utenriksministrene møttes direkte²¹⁴: “De tre Rigers Stilling vil efter Mødet politisk være ganske den samme som før. Men alligevel vil det umiddelbare Indtryk af Sammenkomsten, at de tre Lande er kommet hinanden nærmere, ikke være urigtig”²¹⁵

I starten av krigen hadde Sverige og Norge, som vi har vært inne på, gitt hverandre gjensidige erklæringer om nøytralitet og at verdenskrigen ikke skulle kunne føre til krig dem imellom. Møtet i Malmø skulle vise at forholdet til Danmark, på lik linje med de to andre landenes innbyrdes forhold, hadde samme forståelse som grunnlag: “(...)Men af stor umiskendelig Værdi er den ubundne og spontane Følelse de tre Riger og Folk imellem, at indbyrdes Venskab og Forstaaelse er en naturlig og nødvendig Følge af deres Kaar. Mødet i Malmö er som Udtryk herfor en over hele Norden velkommen Begivenhed.”²¹⁶

²¹² En nordisk kungaöfverläggning “ i *Svenska Dagbladet* 15.12. 1914.

²¹³ “Trekonge-Mødet.” i *Nationaltidende* 15.12. 1914.

²¹⁴ “De tre nordiske kongers Møde i Malmø.” i *Politiken* 15.12. 1914.; “Trekongemødet i Dag.” i *Politiken* 18.12.1914.

²¹⁵ “De tre nordiske kongers Møde i Malmø.” i *Politiken* 15.12. 1914.

²¹⁶ Ibid.

4.3 1915: Mellom møtene- og nordisk samhold

Det ble ikke avholdt noen ministermøter i 1915. Likevel var nordisk samhold og samarbeid av ulike slag et tilbakevendende tema i samfunnsdebattene. Gerard Louis de Geer, en svensk embetsmann og liberal politiker, ble invitert til å tale i Det norske studentersamfunnet i oktober 1915.²¹⁷ Han tok for seg verdenskrigen og forholdet mellom de nordiske landene og viste til at det sant nok fantes en minoritet av “politiske drømmere” i Sverige som ønsket seg et svenskledet nordisk forbund, men at dette ikke var normen i Sverige. Selv var han opptatt av å skape forståelse for skandinavisk samarbeide i folkebevisstheten i de tre landene. Landene og folkene burde støtte hverandre. Norden burde ha som mål at samhørigheten mellom folkene ble så rotfestet at den var noe man tok for gitt. Tanken var at en slik samhørighet var nødvendig for det fremtidige forsvaret av Norden som småstater. De Geer konstaterte at traktater og overenskomster, og nå i 1915 tilsynelatende også folkeretten hadde liten eller ingen betydning i møte med stormaktskrigen:

En engelsk forfatter, som jeg nylig har set citert, har med hensyn herpaa træffende sagt, at den europæiske papirkurv er det sted, hvor alle traktater efterhvert finder veien, og det, som kan kastes i en papirkurv maa ansees for at være en daarlig støtte for en nations sikkerhet. Ganske sikkert har han rett i den bedømmelse.²¹⁸

Derfor mente han at Nordens samhold ikke utelukkende kunne bygges på statlige avtaler og traktater, men at samholdet mellom folkene måtte oppmuntres “nedenfra”.

Det var også en god del kritikk frem og tilbake mellom avisene. *Nationaltidende* skrev i november 1915 at svenske aviser kritiserte danske aviser for å ha spredt usanne rykter om svenske forhold. *Nationaltidende* innrømmet at de svenske bebreidelsene ikke bare var ubegrunnede. Danske aviser hadde nemlig ved flere anledninger trykket opplysninger om begivenheter og folkelige stemninger i Sverige som ikke var bekreftet. Det samme var også tilfelle motsatt vei. I svensk presse florerte det spekulasjoner om naboland, og *Nationaltidende* advarte mot at: ”(...)det ene Lands Presse ikke lægger Sten paa det andets Vej.”²¹⁹ På samme linje lå *Tidens Tegn* i sin beskrivelse av svenske avisers kritikk av den norske handelsstanden. Nordmennesenes håndtering av handelsspørsmål under krigssituasjonen ble beskrevet som et brudd på nøytralitetsånden og at det burde rettes søkelys mot en del av

²¹⁷ “Verdenskrigen og dens krav til de skandinaviske folk: Av landshøvding friherre Louis de Geer.” i *Tidens Tegn* 17.10.1915.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ “Rygter” i *Nationaltidende* 18.11.1915.

den norske handelsstanden og den “(...) for svenske interesser skadelige underkastelse under England”.²²⁰

I desember 1915 oppsto det en debatt i nordiske aviser om avisenes ansvar når det ble gjengitt rykter fra usikre kilder. *Aftonbladet* var blant de som skrev kritisk om nabolandenes nøytralitetspolitikk. I ett tilfelle ble det hevdet at England hadde: “(...)lagt sin kontrollerende hand över såväl dansk som norsk handel”.²²¹ Dette var kanskje ikke blant de verste tilfellene, men de ble, et brev som ble sendt til Ihlen, brukt som et eksempel i om svenske avisers “letlivede journalistik” overfor nabolandene.²²²

I et annet tilfelle rapporterte svenske aviser at en anonym høytstående dansk politiker skulle ha gitt uttalelser til den britiske avisen *Evening Standard* om at Sverige hadde skylden for at varer som hadde blitt eksportert til Danmark fra England hadde endt i Tyskland. Danske aviser hadde på samme måten gjengitt rykter om at Sverige hadde en intensjon om å delta i verdenskrigen fra april samme år. Svenske *Dagens Nyheter* var blant avisene som advarte mot dette: “(...)Begynder Sverige, Norge og Danmark at mistro hverandre,(...) og søke fordeler gjennom at baktale hverandre og angi hverandre for stormagtene- da har de selv svækket sin stilling og begynner at rive op den nøitrale position, som burde være deres sterkeste beskyttelse.”²²³

4.4 København 9.–11. mars 1916

(2. ministermøte)

Det lå igjen et svensk initiativ bak det andre ministermøtet. Francis Hagerup, norsk sendemann i København, skrev forut for møtet i København 1916 at han hadde hatt en samtale med den danske utenriksministeren, Scavenius, om det svenske initiativet til et møte mellom de tre utenriksministrene. Scavenius stilte seg i utgangspunktet positiv til forslaget, men mente at siden det visstnok ikke forelå noe positivt aktuelt forhandlingsemne kunne det hende at et slikt møte i de nordiske landene kunne skape forventninger man ikke kunne innfri. Men fordi at det hadde blitt ført forhandlinger mellom landene, ville en personlig samtale likevel kunne være nyttig og fremtre som en naturlig fortsettelse av det personlige

²²⁰ “Svenske bebreidelser mot den norske forretningsstand.” i *Tidens Tegn* 21.11.1915.

²²¹ “En blick på våra närmaste nabor.” i *Aftonbladet* 06.01.1916.

²²² Ra. UD 1906. vol 5544. P12 C 3/14: 08.01.1916. Brev til Ihlen.

²²³ “De svenske angrep paa Danmark/ De nordiske nationer maa ikke baktale hverandre.” i *Tidens Tegn* 20.12.1915.

samarbeidet som hadde blitt innledet under kongemøtet i Malmø. Han mente også at møtet kunne gi et signal til de krigførende landene om at Sverige også ville følge en upartisk nøytralitetspolitikk. Scavenius ønsket likevel at møtet skulle holdes et annet sted enn i Sverige, og foreslo å holde det i København. Han var likevel villig til å dra til Stockholm, hvis dette ikke lot seg gjøre.²²⁴ Dette ble ikke nødvendig, og det ble bestemt at det skulle holdes et ministermøte i København 9.- 11. mars 1916, nesten ett og et halvt år etter kongemøtet i Malmø. Dette var det første rene ministermøtet under krigen, hvor de tre landenes stats- og utenriksministre deltok.

I anledning ministermøtet ble det flagget fra alle offentlige bygg i den danske hovedstaden og en god del private bygninger med de tre nasjonenes flagg, side om side. Forbudet mot å flagge med fremmede nasjoners flagg var satt til side for anledningen. Toget fra Norge var nesten en time forsinket, og de norske deltakerne ankom derfor ikke før klokken 09.10. De ble tatt imot på togstasjonen av sine danske kolleger før de i kongelige vogner ble kjørt opp til Christian den syvendes palæ. Den svenske delegasjonen ankom med ferje fra Malmø klokken 10.00, og klokken 13.00 samlet ministrene seg til møtet.²²⁵ Møtet fant sted på Christian VIIIs herregård på Amalienborg hvor også de norske og svenske møtedeltagerne bodde som kongens gjester under oppholdet.²²⁶

Denne gangen deltok de skandinaviske statsministrene Hammarskjöld, Knudsen og konseilpresident Zahle samt utenriksministrene Wallenberg, Ihlen og Scavenius; de danske gesandtene i Stockholm og Kristiania og en høyere embetsmann fra hvert av landene.²²⁷

På kvelden 9. mars var det innbudt 50 gjester til festligheter hos den danske kongen. Livgardens musikkorps spilte danske, svenske og norske melodier, og bordene var rikt pyntet med sølvoppsatser og blomster. Det ble i *Tidens Tegn* rapportert om at: "Kongen underholdt sig længe med sine gjæster og først klokken 10.45 trak han sig tilbake, hvad der efter dansk skik er meget usedvanlig."²²⁸ Det var denne gangen lagt opp til en rekke festligheter for møtets representanter, med middager og lunsjer. Zahle skriver i sin dagbok at det dessverre hadde blitt et overveldende styr med frokoster og fine middager under oppholdet. Den norske

²²⁴ RA. UD 1906. vol 5544. P12 C 3/14: København 23.02.1916 : Hagerup til Ihlen.

²²⁵ "Ministermødet i Kjøbenhavn. Modtagelsen og det første møde. Specialtelegram til "Aftenposten" i *Aftenposten* 09.03.1916.

²²⁶ "Mødet mellem de nordiske Rigers Regeringsrepræsentanter." i *Nationaltidende* 03.03.1916.; "Møte mellem de nordiske rikers statsministre og utenriksministre i Kjøbenhavn." i *Tidens Tegn* 03.03.1916.

²²⁷ Konseilpresident var tilsvarende statsministerposten.

²²⁸ "Det nordiske ministermøte." i *Tidens Tegn* 10.03.1916.

delegasjonen hadde for eksempel i løpet av de tre dagene i den danske hovedstaden rukket å bli servert hele seks ulike hummermiddager.²²⁹

4.4.1 Forhandlingene

Til tross for møtet i Malmø i 1914 hadde det innbyrdes forholdet mellom de tre skandinaviske landene utviklet seg i en kjølig retning i den første tiden etter verdenskrigens utbrudd. Utenrikshandel, forbud og kontroll av videreeksport av varer gjorde de innbyrdes relasjonene noe anspent, spesielt mellom Sverige og Danmark.²³⁰ Fra svensk side klaget man over at det ble fraktet krigsmateriell og lignende varer gjennom svensk sjøterritorium. På grunn av dette ville den svenske regjeringen overveie strengere tiltak for å kunne overholde nøytraliteten.²³¹ I tillegg nevner Lidegaard at svenskenes tilbøyeligheter til utenrikspolitisk aktivisme også forsuret forholdet mellom de skandinaviske landene.²³²

Det fremgår også i Zahles dagbok at starten av forhandlingene i København ble tunge. Zahle skriver at han på forhånd hadde lave forventninger til resultatene, men at han hadde tro på at alle partene ville vise godvilje for å få til gode forhandlinger. Representantene oppførte seg i begynnelsen: “(...)som brydere, der gaar rundt om hinanden og lægger en hånd nu på modstanderens overarm, nu på hans skulder. men ikke griber til”.²³³ Torsdag 9. mars virket det derfor som om det var stor fare for at forhandlingene skulle mislykkes helt. Rundt ettermiddagen fredag 10. mars begynte derimot stemningen å lette en del. Danskene og svenskene hadde tatt grep for å få mer tyngde inn i forhandlingene og tredje og siste dag av forhandlingene ble preget av optimisme.²³⁴

I all hovedsak kan emnene for forhandlinger også denne gangen sies å gå direkte på problemstillinger man sto overfor som nøytrale. Det var konkrete problemstillinger som ble trukket frem. Sjøterritoriets utstrekning ble drøftet på grunn av problematikken rundt hvordan man skulle forholde seg til kontrabandetraffikk innenfor sjøgrensene. Det var fortsatt diskusjoner om hvilke foranstaltninger man burde ta i forhold til krenkelser av de nøytrale landenes rettigheter og interesser. I tillegg var det denne gangen snakk om handelsforholdene

²²⁹ Zahle 1974: 85–86(12.03.1916);

Hummer var på denne tiden noe av det dyreste og fineste du kunne servere.

²³⁰ Zahle 1974: 85. (12.03.1916).

²³¹ RA. UD 1906. vol 5544. P12 C 3/14: “Protokol (Avskrift. Kjöbenhavn 11.03. 1916)”.

²³² Lidegaard 2003: 77–79.

²³³ Zahle 1974: 85.

²³⁴ Zahle 1974: 85.; Lidegaard 2003: 77–79.

mellom de tre landene i forbindelse med hvordan man skulle forholde seg til transitt mellom landene.

Fra dansk side ble ulempene ved de tre landenes ulike behandling av transittgods særlig trukket fram. Spesielt gjaldt dette svenskenes eksportforbud, som også var et transittforbud. Poenget var at svenske varer “(...)paa gjennemgaaende konnessement frit kan passere Danmark, mens de svenske eksportforbud tillike er transittforbud,(...)”²³⁵ Med tanke på dette ble det fra dansk side lagt frem et ønske om at i det minste transitt av varer av dansk opprinnelse eller til dansk forbruk ikke skulle bli hindret. På grunn av vanskelighetene med å skille mellom ulike slags transitt og på grunn av danske rederiers forpliktelser ovenfor Storbritannia om å holde tilbake eller returnere varer som var på vei til Sverige kunne man fra svensk side ikke forplikte seg til å frigi transitteringen gjennom Sverige. Det ble likevel ytret et ønske om: “(...) ved Meddelelse af licencer at opfylde det danske Ønske”²³⁶

Når det gjelder sjøterritoriets utstrekning regnet man fra norsk og svensk side med en 4 mils grense, mens danskene kun mente at en 3 mils grense skulle være gjeldende når det kom til behandling av nøytralitetssaker. Svenskene tok initiativ til å innlede forhandlinger med Danmark om å fastsette territorial-grenser i “Sundet.”²³⁷ Danskene sa seg enige i dette og det ble uttalt fra dansk side at man var villige til å starte forhandlinger på dette området.²³⁸

Det ble også enighet om å utvide den tidligere vedtatte ordningen om uskadeliggjøring av miner, for å minske minefaren langs de tre landenes kystområder. Dette gjaldt også Østersjøen.²³⁹ Svenskene mente det var nødvendig å fjerne ulemper som hadde oppstått i forbindelse med kontrabande-trafikken over svensk sjøterritorium. Det var i nøytralitetens interesse.²⁴⁰ Det ble enighet om å fortsette som før, med å hindre at fartøy som ble innkjøpt fra et av de to andre skandinaviske landene ble registrert i strid med de rådende bestemmelsene.

Svenskene var ivrige etter å få til en nøytral blokk, men denne iveren ble oppfattet som om de ønsket å ta føringen i et slikt samarbeid. Danskene og nordmennene, og spesielt den danske utenriksministeren Scavenius syntes den svenske planen var både meningsløst og

²³⁵ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: “Oversigt over Resultaterne af de 5 Nordiske Kong- og Ministermøder 1914–17: Mødet i København d. 9–11. Marts 1916.”: 2–3.

²³⁶ Dk. RA. UD 1909. Vol. 5-106 5.F.21: “Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder” (Udat.).

²³⁷ “Sundet” antas å bety Øresundet.

²³⁸ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: “Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder” (Udat.); RA. UD 1906. vol 5544 P12 C 3/14: “Protokol(Avskrift. Kjöbenhavn 11 03. 1916)”.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ RA. UD 1906 vol 5544. P12 C 3/14: “Protokol(Avskrift. Kjöbenhavn 11.03. 1916)”.

tyskvennlig.²⁴¹ Utfallet ble likevel at man ble enige om, såfremt det lot seg gjøre, å forsøke å få til en nærmere meningsutveksling med andre nøytrale stater om å verne om de nøytrales rettigheter og interesser. Man skulle samtidig fortsette med å utforme felles protestnoter overfor krigførende makter, men det ble slått fast at det var vanskelig å få til felles foranstaltninger overfor de krigførende landenes krenkelser.²⁴²

To andre punkter dreide seg om tiltak for å forhindre “agenturvirksomhet i et af landene” med det formål å rekruttere arbeidere til arbeid i krigførende land.²⁴³ Man ble enige om å sette fortgang i forhandlingene om tiltak for å forhindre ulovlig emigrasjon.²⁴⁴ Men utover det ble det ikke truffet noen vedtak her.

4.4.2 Resultatene av ministermøtet i København

Det kan sies at ministermøtet i København i 1916 ble åpnet i en situasjon da det rådet alvorlig uenighet mellom de nordiske landene om handelspolitiske spørsmål. Det endte likevel med forhåpninger om bedre samarbeidsklima, selv om det også denne gangen skortet på konkrete resultater. Ministrene innledet møtet med lave forventninger, og med en erkjennelse av at de sto langt fra hverandre på enkelte punkter. Det kan likevel virke som om det ved slutten av møtet rådet en optimistisk forventning om en bedring av forholdet. Scavenius skriver senere at:

Jeg tror at kunne sige, at Mødet har haft et særdeles heldigt Forløb og ogsaa vil vise sig at have gjort god Nytte. Det kan jo ikke undgaas, at der mellem tre Regeringer, hvis Forhold vel paa det handelspolitiske Omraade har fulgt delvis forskellige Linier, har kunnet opstaa mindre Misforstaaelser, og til at fjerne saadanne Misforstaaelser har Mødet været et velegnet Middel...²⁴⁵

De svenske representantene skal også ha vært særdeles fornøyd med oppholdet i København. I et brev til Erik Scavenius fra hans fetter i Stockholm blir det fortalt at Hammarskjöld høyløyt viste sin tilfredshet med forhandlingene og mottakelsen under oppholdet.²⁴⁶ Som en kuriositet ble det lagt til at den svenske utenriksministeren Wallenberg skulle ha ytret at“(…):I ved jo nok, at Sveriges Statsminister undertiden kan være noget kantet, men at han ogsaa kan være

²⁴¹ Lidegaard 2003: 77 – 79.

²⁴² RA. UD 1906. vol 5544. P12 C 3/14: “Protokol (Avskrift. Kjöbenhavn 11.03.1916)”.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Scavenius 1959: 59.

²⁴⁶ Brevet er underskrevet av “Din hengivne fætter” Noe som antas å være den danske gesandten i Sverige.

charmant, naar han vil. Det var han faktisk ogsaa i Köbenhavn, hvilket turde være et Bevis paa, at han var tilfreds.”²⁴⁷

Det virket også som om den danske konseilpresidenten Zahle var preget av denne optimismen som rådet umiddelbart etter møtet. I et innlegg i sin dagbok 12. mars, dagen etter møtets avslutning, skriver han at det virket som om alle deltagerne var fornøyd med resultatet og forløpet av møtet. Men hva var utrettet i København? Zahle mente at betydningen av møtet lå i selve *samtalene* som fant sted under møtene og at resultatene først og fremst kunne måles i viljen til å avholde møtet, og til å fortsette med lignende møter også i framtiden. Han sier det på denne måten: “Denne gang er “Skandinavismen” begyndt roligt, uden brask. I selve den beskedne begyndelse ligger muligvis en sundhed, som kan love fremtidig sund vækst.”²⁴⁸ Det vil si at det i det minste var blitt et noe bedre forhold mellom partene, og en oppmykning på det rent personlige planet. Tilsynelatende rådet det en umiddelbar optimisme blant ministrene. Zahle nevner også at ministrene nå alle mente at man burde holde frem med ministermøter, og at det kunne være gode grunner til å fortsette med dem selv etter at det ble fred. Ministrene var med andre ord inne på muligheten av en annen type samarbeid enn det som gikk direkte på nøytralitets- og sikkerhetspolitikk og problemene som ble skapt av krigen.²⁴⁹

4.4.3 Ministermøtet i København i skandinavisk presse

Da ministermøtet i København nærmet seg uttrykte den nordiske pressen tilsynelatende glede over at det nordiske samarbeidet skulle videreføres. Det gjentagende budskapet var at møtet i København kom til som en naturlig videreføring av møtet i Malmø i 1914 og at det ikke var noen spesiell hendelse eller radikal ny utvikling for de nøytrale skandinaviske statene i krigssituasjonen som førte til at møtet skulle avholdes akkurat på dette tidspunktet. Det ble derimot spekulasjoner om hva som skulle bli tatt opp på det forestående ministermøtet. Det hadde ikke blitt gitt noen konkret informasjon om dette til avisene. Derfor var det fra avisenes side en viss avventende holdning til betydningen av møtet. Det ble fra de fleste hold antatt at det på møtet skulle drøftes generelle spørsmål og problemstillinger som hadde dukket opp for

²⁴⁷ Dk.RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: “Käre Erik” Stockholm, 25.03.1916.

²⁴⁸ Zahle 1974: 85(12.03.1916).

²⁴⁹ Ibid.

de skandinaviske landene i møte med handelsreguleringer og andre reguleringer fra de krigførende maktene som var felles for alle de tre landene.²⁵⁰

Selvfølgelig bør man lige saa lidt nu som ved Malmö-Mødet overvurdere de umiddelbare praktiske Resultater. Den Politik, som er bleven fulgt i den sidste Tid heri Landet, har medført visse velkendte Vanskeligheder, som ikke bringes ud af Verden med et Par Dages Konferencer i København, men maa afvikles af vor egen Regering. Men den Aand, hvori København-Mødet er bleven til, maa dog tages som fornyet Borgen for, at man paa afgørende Sted afgjort ønsker en saadan hæderlig Afvikling.²⁵¹

Det var en ny optimisme rundt samarbeidet. Formannen for *den danske interparlamentariske gruppen*, Niels Neergaard, uttalte til danske *Politiken* at: “Skønt det gode Forhold mellem Landene fuldt ud er opretholdt, har der dog i de sidste Maaneder hersket en vis Fornemmelse af, at det neutralitetspolitiske Samarbejde imellem dem har været mindre intimt, end Malmömødets Forløb havde berettiget at vente”.²⁵² Dette var øyensynlig et syn flere delte. Det kunne til tider komme til syne en skuffelse over at det nordiske samarbeidet så langt under krigen ikke hadde blitt mer omfattende.

Pressen hadde på forhånd ikke fått beskjed om hverken emner eller forløp for forhandlingene.²⁵³ Kanskje dette var grunnen til at hoveddelen av pressedekningen i dagene rundt ministermøtene var preget av mer eller mindre levende skildringer av mottakelsen, og festlighetene rundt ministermøtet. På den andre siden hadde møtet selvfølgelig også sin plass som nyhetsverdi. Etter siste møtedag 12. mars ble det sendt ut ett kort kommuniké til pressen om ministermøtenes resultater. *Politiken* var blant de som skrev at selv om møtet var av kort varighet, hadde det øyensynlig resultert i betydningsfulle, konkrete og positive resultater. Spesielt var det to punkter som ble trukket frem: Det at samarbeidet etter Malmö-møtet skulle videreføres og utvikles videre, og at det igjen ble stadfestet at alle de tre nordiske landene ville holde på sin nøytralitet. Når det gjelder det første punktet var det ifølge avisen sant nok at konkrete resultater hadde vært lite synlige for offentligheten så langt, men at man likevel kunne trekke frem eksempler som protestnote-utvekslinger i mai 1915 i anledning sjøstriden mellom de krigførende makter fra året før, og noen felles tiltak som var rettet mot minefaren. På grunn av utenlandske mediers diskusjoner rundt intensjonene bak ministermøtet ble det

²⁵⁰ “Ministermøtet i Kjøbenhavn.- Indtryk i Danmark” i *Tidens Tegn* 11.03.1916.

²⁵¹ “Mødet mellem de nordiske Rigers Regeringsrepræsentanter” i *Nationaltidende* 03.03. 1916.

²⁵² “De seks Ministres Møde i Kjøbenhavn.” i *Politiken* 04.03.1916.

²⁵³ “Ministerkonferensens första arbetsdag. Kommuniké om resultatet utsändes i dag.” i *Dagens Nyheter* 11.03.1916.

ansett som gledelig at kommunikéet la vekt på at de skandinaviske landene fortsatt holdt seg til en upartisk nøytralitet.²⁵⁴

De utenlandske mediens meninger, særlig de krigførende landenes presse, var da også noe som ofte ble trukket frem i egne artikler og tidvis tillagt stor betydning i nordisk presse. Danske og norske aviser la spesielt vekt på uttalelser i franske aviser. Fransk presse trakk frem Sverige som den parten i samarbeidet som kunne komme til å føre Norden inn på en mer tyskvennlig kurs.²⁵⁵ En annen side av oppmerksomheten var at debatten om skandinavisk «angiver-virksomhet» overfor hverandre i krigsmaktenes medier, som har blitt tatt opp tidligere i dette kapittelet, ble vekket på ny. Ernst Graf zu Reventlow, en tysk journalist og lederskribent som senere ble en sentral skikkelse i det tyske nazistpartiet, skrev en artikkel i *Die deutsche Tageszeitung* om det nordiske samarbeidet. Spesielt Danmark ble kraftig kritisert for å ha gitt opp sin selvstendighet for noe som var farlig nær en vasallposisjon overfor England. Debatten i nordiske medier handlet ikke først og fremst om hvorvidt dette var riktig. Nei, det kritiske var at Reventlows hadde brukt svenske aviser, *Stockholms Dagblad*, som kilde til sine anklager. Det svenske liberale *Dagens Nyheter* sa seg enige i fordømmelsen av en slik «angiver-virksomhet» på grunnlag av skandinavisk solidaritet og advarte samtidig Tyskland mot å tro at Sverige var på vei inn i en lignende vasalltilstand overfor Tyskland. Andre svenske aviser ga derimot artikkelen en viss anerkjennelse for å ha benyttet anledningen til å advare om at Sverige kunne bli dratt med av Danmark og Norge inn i en selvoppgivende politikk og at det nordiske samarbeidet burde bygges på premisset om nasjonal selvstendighet for hvert enkelt land.²⁵⁶

Politiken hadde telegrafisk kontaktet Knudsen og Wallenberg for å få uttalelsene deres etter møtet i København. Begge to la vekt på at det hadde vært en positiv opplevelse, uten å gå videre inn på resultatene av møtet. I stedet henviste de til det utsendte presse-kommunikéet. Gunnar Knudsen understreket at det var stor enighet om at det ville være til det beste om slike møter kunne avholdes med jevne mellomrom fremover.²⁵⁷

²⁵⁴ «Det nordiske Ministermødes Resultat.» i *Politiken* 12.03.1916.

²⁵⁵ Se f. eks: «Det nordiske Ministermøde i København. Mødet vækker Interesse i England» i *Nationaltidende* 03.03. 1916.; «Le Temps» i *Politiken* 10.03. 1916.; «Franske Betragtninger over Ministermødet. «Journal des Débats» og «Le Matin».» i *Politiken* 10.03. 1916.; «Nye franske kommentarer til ministermøtet» i *Tidens Tegn* 10.03.1916.

²⁵⁶ Se f. eks: «Et solidarisk og nøytralt Skandinavien» i *Tidens Tegn* 07.03. 1916.; «Den skandinaviske Solidaritet» i *Politiken* 07.03. 1916.; «Danskere» i *Nationaltidende* 08.03. 1916.

²⁵⁷ Se f. eks: «Vore nordiske Gæster om Mistermødets Resultat» i *Politiken* 13.03. 1916.; «Det nordiske ministermøde» i *Tidens Tegn* 13.03. 1916.

4.5 Kristiania 19.–22. september 1916

(3. *ministermøte*)

Det gikk ikke like lang tid mellom møtet i København og Kristiania som mellom kongemøtet i Malmø og København. Som nevnt var møtet denne gangen allerede blitt planlagt under foregående møte, og det skulle avholdes i den norske hovedstaden. Den 10. september kom de tre regjeringene ut med en kort meddelelse om at det skulle holdes et nytt ministermøte. Det ble ikke spesifisert annet enn at det var planlagt å finne sted den 19. september, og at de utenlandske gjestene skulle bo på det kongelige slott som kongens gjester.²⁵⁸

Møtet i Kristiania ble avholdt med de samme ministrene som under møtet i København. En stor del av møtet gikk ifølge Lidegaard med til den danske utenriksministeren Erik Scavenius kritikk av svenske idéer om en felles henvendelse til de krigførende maktene. Lidegaard skriver at Scavenius og danskene ikke nødvendigvis var motstandere av de svenske planene, men han likte ikke den svenske tonen og hadde ikke tro på at henvendelsene ville få den ønskede virkning hos krigsmaktene.²⁵⁹

4.5.1 Forhandlingene

Drøftingene i Kristiania kan i all hovedsak deles inn i tre kategorier; Det handelspolitiske, og nøytralitetspolitikk med drøftinger om et møte mellom nøytrale landene, samt spørsmål av det mer direkte krigsrelaterte slag. Det ble altså fra svensk side lagt frem et forslag om å undersøke mulighetene for å sammenkalle til et større møte mellom de nøytrale statene, hvor også ikke-skandinaviske land skulle delta, og der hevdelse av nøytrale lands rettigheter og interesser sto på dagsordenen. Hensikten med et slikt møte mellom de nøytrale landene skulle være å ta opp og behandle spørsmål som berørte nøytralitetsreglene og deres anvendelse i praksis, i tillegg til de nøytrales handelspolitikk.

I forbindelse med dette forslaget ble man enige om å sette i gang rådslagninger mellom de skandinaviske landene og Nederland, Sveits og Spania for å drøfte formen for et slikt samarbeid og utarbeide forslag til endelig program for en slik konferanse. Svenskene mente også at et slikt eventuelt møte burde legges til Stockholm. Fra norsk og dansk side sa man seg enige i at de forberedende forhandlingene kunne legges til Stockholm, men at man ville

²⁵⁸ "Nytt skandinavisk regeringsmöte" i *Dagens Nyheter* 10.09.1916.

²⁵⁹ Lidegaard 2003: 79.

utsette behandlingen av spørsmålet om en nøytralitetskonferanse til et senere tidspunkt.²⁶⁰ Man ble derfor enige om å forsøke å innkalle til en konferanse mellom de nøytrale landene med de tre skandinaviske landene, Nederland, Sveits, Spania og dersom det var mulig også USA. På en slik konferanse skulle nøytralt samarbeid drøftes nærmere. Det ble overlatt til det svenske utenriksministeriet å undersøke muligheten for en slik konferanse.²⁶¹

Et av de viktigste punktene for møtet i Kristiania var en henvendelse fra de allierte til de nøytrale statene hvor man anmodet om å stenge undervannsbåter, som tilhørte krigførende makter, ute fra deres havner og sjøterritorier. Scavenius skriver at:

Man motiverede dette Forlangende med en Henvisning til disse Baades særlige Karakter og med Oplysningen om, at Tyskland nu indsatte særlige Handels- Undervandsbaade i Koffarditjenesten. Det vilde imidlertid være vanskeligt at skelne mellem en Handels- Undervandsbaad og en almindelig Krigs- Undervandsbaaad, og iøvrigt skulde den nye U-baadstype meget hurtigt kunne skifte Karakter fra det ene til det andet.²⁶²

USA hadde allerede svart avvisende på denne henvendelsen fra de allierte, og på Kristiania-møtet var det stort sett enighet om at det ville være vanskelig og direkte farlig å gå med på dette.²⁶³ Med hensyn til henvendelser fra ententemaktene vedrørende behandlingen av undervannsbåter i nøytralt farvann ble man derfor kun enige om å gi likelydende svar som skulle inneholde noen felles overensstemmende punkter. For eksempel at de allierte argumenterte ut fra Haag-konvensjonen og at man ville anse det for et slag mot den upartiske nøytraliteten å endre de, til da, anerkjente nøytralitetsreglene etter henvendelser fra én part i krigen. At de brukte argumenter fra Haag- konvensjonene måtte samtidig bety at de allierte anerkjente dem, og et vedtak i den trettende Haag-konvensjonen forbyr en slik endring av nøytralitetsreglene til fordel for en part under en krigssituasjon. Til slutt i protestnoten skulle det vises til at de nøytrale statene faktisk hadde rett til å nekte krigførende undervannsbåter adgang til sitt sjøterritorium dersom det var nødvendig. På den andre siden var det ikke i tråd med folkerettsreglene å påta seg en plikt ovenfor noen part i en krigssituasjon når motparten ikke ville ha noen nytte av et slikt vedtak.²⁶⁴

²⁶⁰ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder".

²⁶¹ Scavenius 1959: 60.

²⁶² Scavenius 1959: 60.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder": "Oversigt over resultaterne af de 5 nordiske konge- og ministermøder 1914–1917" 14.05. 1918.

De ble også enige om at man burde sende en felles henvendelse til den britiske regjeringen der de ba om en fortløpende behandling av priserettssaker.²⁶⁵ Når det gjelder handelspolitikken drøftet de vanskelighetene man sto ovenfor som nøytrale. Man ble enige om å utvide samarbeidet på dette feltet, spesielt når det kom til konfiskering og senkning av nøytrale skip og krigførende lands "sorte lister".²⁶⁶ For handelspolitiske interesser etter krigen ble man også enige om at det burde delegeres arbeid til organer i hvert av landene som skulle få i oppgave å forberede et slikt samarbeid.²⁶⁷ Det ble enighet om man skulle gi hverandre beskjed om hvilke forhåndsregler man ville gjøre når det kom til handelsforanstaltninger og om inngripen mot handelsspionasje. Etter møtet ble det sendt ut et kort kommuniqué hvor hvert av landene gjorde kort rede for deres stilling til henvendelsen fra ententemaktene vedrørende undervannsbåter.²⁶⁸

4.5.2 Resultatet av ministermøtet i Kristiania

Man var enige om en fortsatt opprettholdelse av en upartisk nøytralitet. Heller ikke denne gangen oppnådde man noen store, konkrete resultater. Under forhandlingene kunne drøftingene i all hovedsak deles inn i tre kategorier: - Det handelspolitiske, -om et møte mellom nøytrale landene, -og spørsmål av mer direkte krigsrelaterte karakter.

En anonym "skandinavisk politiker" skal ha gitt en uttalelse til danske *Politiken* om ministermøtet. Ifølge denne politikeren var det lite resultater å spore også denne gangen. Når det gjelder nøytralitet og handel var det i grunnen en direkte videreføring fra de to første møtene. Det som muligens kunne anses som hovedpunktene, eller i det minste det som skapte mest opphetet diskusjon var spørsmålet om et videre nøytralt samarbeid med tanke på fredsarbeid. Det skal ha vært stor uenighet mellom de seks ministrene i spørsmålet.²⁶⁹ På tross av svensk press ble det under ministermøtet i Kristiania slått fast at de tre regjeringene var enige om at det var for risikabelt å gå inn i en aktiv meklingspolitikk mellom stormaktene på dette tidspunktet.²⁷⁰

²⁶⁵ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder": "Oversigt over resultaterne af de 5 nordiske konge- og ministermøder 1914–1917" 14.05. 1918.

²⁶⁶ WWW 10: "Sorte lister" i *Leksikon for det 21. århundrede*. - "Sorte lister": Hemmelige lister over handelspartier, man ønsker at boikotte på grunn av deres faglige eller politiske aktivitet.: Dk. Ra. UD 1909. vol 5-107. 5.F.22b "Dokumenter fra mødet i Kristiania; 19–22 Sept. 1916": Bilag 1.

²⁶⁷ Dk. RA. UD 1909. vol 5-107. 5.F.22b: "Dokumenter fra mødet i Kristiania; 19–22 Sept. 1916": Bilag 1.

²⁶⁸ Scavenius 1959: 60.

²⁶⁹ "Det nordiske Ministermøde i Kristiania" i *Politiken* 21.09. 1916.

²⁷⁰ Berg 1997: 10.

Det ble også gjort et poeng ut av at man så for seg at samarbeidet skulle utvides og at det kunne tilrettelegges for samarbeid også etter krigen, for eksempel på det handelspolitiske området.²⁷¹ Nettopp hensynet til handelspolitikken kan ha vært en avgjørende faktor for at samarbeidet fortsatte. På dette tidspunktet og i siste halvdel av 1916 hadde Hammarskjöld og svenskene kjørt en hard linje for å forsøke å styre det nordiske samarbeidet inn i en mer aktivistisk retning. Blant annet hadde Hammarskjöld presset kraftig på for å få Norge og Danmark med på å støtte en amerikansk fredsnote.²⁷² Denne kom i en periode med fremgang for ententen, noe som gjorde at noten kunne oppfattes som en støtte til Tyskland. Ved juletid 1916 var derfor det fortsatte nordiske samarbeidet i fare. Danmark og Norge så likevel fremdeles nytten i å fortsatte samarbeidet, særlig på det økonomiske og handelsrelaterte felt.²⁷³

På denne tida var diplomatene fra Ententen i Norge opptatt av å vurdere hva som kunne bli resultatene av de tre skandinaviske utenriksministrenes konferanse den 19-22. I en russisk hovedoppgave i historie fra 1973 om forholdet mellom Norge og Russland mellom 1905–1917 omtales det hvordan russerne så på dette samarbeidet. Den russiske sendemannen, Konstantin Gulkevitsj, skrev i en rapport til Det russiske utenriksministeriet i Petrograd at møtet neppe ville få noen politisk betydning. Det eneste han antok var at det ville komme til syne en sterkere motstand mot ententemaktens blokadetiltak. På samme tid forsøkte den norske regjeringen på alle mulige måter å forsikre Petrograd om at det ikke var noen grunn til å frykte det russerne kalte «pan-skandinavisme» eller skandinavisk integrasjon i forbindelse med disse møtene. Man var vant til at Russland var skeptisk til et for tett skandinavisk samarbeid. Den 21. september besøkte den norske sendemannen i Petrograd, Nicolai Prebensen, utenriksminister Stürmer for å informere om de tre skandinaviske landenes møte. Han understreket sterkt at det pågående møte, i likhet med de to foregående, ikke ville berøre politiske spørsmål i det hele tatt og utelukkende begrenset seg til en utveksling av oppfatninger om handelsspørsmål og om nøytraliteten.²⁷⁴

²⁷¹ “Det nordiske ministermøte- Det offisielle kommuniqué” i *Tidens Tegn* 23.09.1916.

²⁷² Berg 1995.- Roald Berg viser til at Hammarskjöld hadde presset på så hardt at han senere valgte å unnskyldte seg i et brev til den norske utenriksministeren Ihlen.

²⁷³ Berg 1995: 10.

²⁷⁴ Batsis 1973: 230–232.

4.5.3 Ministermøtet i Kristiania i skandinavisk presse

Like før nyheten om ministermøtet i Kristiania nådde pressen var det en annen nyhetssak som fikk mye oppmerksomhet i den nordiske pressen. Sverige hadde vedtatt en ny regel som i praksis utelukket utenlandske handelsskip fra å reise gjennom deres sjøterritorier. I praksis var dette til stor hinder for trippelententen da det stengte dem ute fra minefrie ruter gjennom Østersjøen til Russland. Ententen hadde sendt en protest til Sverige om det de oppfattet som et vedtak som fikk større konsekvenser for den ene krigsparten enn den andre, og derfor ikke var fullt ut i tråd med nøytralitetsreglene. Utvekslingen av protestnoter hadde klart og tydelig blitt lagt frem i pressen, og gjorde at da nyheten om møtet til slutt ble offentliggjort ble det raskt spekulert i om dette var den umiddelbare bakgrunnen for møtet.²⁷⁵

Politiken skrev at det var en heller laber interesse for ministermøtet i den norske hovedstaden med grå, tomme gater. Kun Grand hotell hadde heist alle de tre nordiske flaggene. Dagen ble også overskygget av en intern debatt i den norske hovedstaden om Edvard Munchs malerier som skulle pryde den norske hovedstadens universitetets-aula. De norske avisene var dominert av velkomstartikler som bar preg av frykt for å si for mye. Alle var enige om at skandinavismen skulle begraves, og ingen antydte en gjenoppstandelse. Avisen mente at samarbeidet bar preg av å være et fornuftsekteskap. Det var heller ingen feststemning å spore hos svenske eller danske aviser. “To alvorlige menn med paraply: Det var Sverige som kom vandrende inn i Kristiania for å rekke Norge en vennskapelig hånd.”²⁷⁶

Pressedekningen fulgte stort sett samme forløp som under ministermøtet i København i mars. De store artiklene med bilder og beskrivelser av alt fra stemning, vær og praktisk program ble viet mest spalteplass i påvente av den offisielle meddelelsen fra møtet. Forløp og temaer for møtet var strengt konfidensielt. Dette var heller ikke avisene sene med å bemerke, og de skrev om et teppe av taushet rundt ministermøtet. *Aftenposten* forklarte for sine lesere at alt som hadde kommet frem i avisene utenom de offisielle kommunikéene var mer eller mindre løse gjetninger fra avisenes side.²⁷⁷

Natten etter siste møtedag 22. september ble et offisielt presse-kommuniké sendt ut til de nordiske avisene. Denne gangen var innholdet mer utfyllende enn det hadde vært etter de to foregående møtene. Det inneholdt likevel mye av de samme frasene: De nordiske landene

²⁷⁵ “Enighet i Norden” i *Aftenposten* 17.09.1916.; “Ministermøtet- En engelsk uttalelse” i *Tidens Tegn* 19.09.1916.

²⁷⁶ “Det nordiske Ministermøde i Kristiania” i *Politiken* 20.09.1916.

²⁷⁷ “Ministerkonferencen i Kristiania” i *Aftenposten* 23.09.1916.

skulle holde på sin upartiske nøytralitet i stormakts-konflikten, og det var ønskelig å fortsette å holde slike møter i fremtiden når forholdene lå til rette for det.

Mer detaljert, og av større betydning for enkelte, var at samarbeidet skulle utvides og at det skulle tilrettelegges for samarbeid om handelspolitiske interesser også etter krigen. I tillegg ble det opplyst om noen detaljer om at enighet var oppnådd om noen prinsipielle spørsmål når det kom til nøytralitet.²⁷⁸

Det ble også opplyst at det ikke ville bli tatt noe skandinavisk initiativ til megling mellom de krigførende maktene hverken alene eller sammen med andre nøytrale. På den andre siden var det ønskelig med et utvidet samarbeid mellom så mange nøytrale land som mulig til ivaretagelse av felles interesser.²⁷⁹ Dette ble et viktig punkt for avisene. Muligheten for at de skandinaviske landene ville forsøke å ta initiativ til en fredsmegling hadde vært et punkt som hadde skapt interesse rundt møtet fra krigførende makters aviser. Spesielt franske og engelske aviser hadde vært krass i kritikken av de mulige nordiske meklingsforsøkene. Poenget for ententen var tilsynelatende at et meklingsforsøk viste at Skandinavia ikke anerkjente betydningen av krigen og ideologien de kjempet for.²⁸⁰

Spørsmålet om Norden hadde plikt til, og burde ta på seg denne oppgaven skapte også livlig diskusjon i nordisk presse. Enkelte mente at Norden burde forsøke å lede fredsforhandlinger, mens andre, som norske *Tidens Tegn* hardnakket hevdet at Norden ikke hadde status til å påta seg en slik oppgave. Norden manglet troverdighet på grunn av at de ikke sammen frontet noe samlet *ideal*. De nordiske statene hadde til nå kun vært opptatt av å beskytte sine egne interesser. Hvorfor hadde de for eksempel ikke protestert mot brudd på folkeretten begått av krigsmaktene før de begynte å gå ut over deres egen økonomi?²⁸¹

4.6 Avslutning

I løpet av disse tre første ministermøtene var det et gjennomgående trekk at det, i det minste tilsynelatende, var få og lite konkrete synlige resultater. Likevel kan man se konturene av en utvikling i innholdet av møtene. Ved kongemøtet i Malmø var det en klar tendens til at det utelukkende var akutte problemstillinger knyttet til nøytralitetspolitikken og

²⁷⁸ “Det nordiske ministermøte- Det offisielle kommuniké” i *Tidens Tegn* 23.09.1916.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ “Franske presseudtalelser om ministermødet” i *Aftenposten* 25.09.1916(nr 494).

²⁸¹ “Det nordiske Ministermøde i Kristiania” i *Politiken* 21.09.1916.

nøytralitetsproblematikken man var opptatt av i den nye virkeligheten som ble skapt av utbruddet av første verdenskrig. Ved det neste møtet var det flere konkrete problemstillinger som ble trukket frem etter at man hadde høstet erfaringer om hvilke problemer som kunne og hadde oppstått. Her kan det nevnes handelspolitikken og de umiddelbare problemene som hadde oppstått spesielt mellom Danmark og Sverige på dette tidspunktet. Slik Roald Berg skriver viste Sverige også tegn til å tilta seg en meklerrolle mellom de krigførende. På ministermøtet i Kristiania ble de tre regjeringene enige om at det var for risikabelt å gå inn i en aktiv meklingspolitikk mellom stormaktene. Den svenske fredsaktivistiske politikken møtte motstand fra dansk og norsk side. Statsminister Hammerskjöld hadde med tidvis hardhendte diplomatiske virkemidler forsøkt å lede det nordiske samarbeidet gjennom krigen.²⁸²

Alt dette førte til at man ved juletider 1916 var svært nær en kollaps i det nordiske samarbeidet etter en lang rekke av svenske forsøk på å endre nordisk nøytralitetspolitikk til å bli mer aktivistisk. Den eneste grunnen til at samarbeidet fortsatte var øyensynlig at den norske og danske regjeringen fortsatt så muligheter i det økonomiske samarbeidet. De fryktet også at konsekvensene av et brudd i det nordiske samarbeidet kunne føre til uante konsekvenser i en såpass skjør situasjon som de befant seg i.²⁸³ På ministermøtet i Kristiania ble det også gjort et poeng ut av at samarbeidet nå burde utvides og at det skulle tilrettelegges for samarbeid om handelspolitiske interesser også etter krigen.²⁸⁴ Det vil si at tankene om fortsatt skandinavisk samarbeid, i det minste på noen områder, ble sett på som verdifulle.

²⁸² Berg 1995: 10.; Gihl 1951: 246.

²⁸³ Berg 1995: 10.

²⁸⁴ "Det nordiske ministermøte- Det offisielle kommunike" i *Tidens Tegn* 23.09.1916.

Ministtermøtene 1917–1918

5.1 Innledning

Da det fjerde ministtermøtet fant sted var situasjonen noe annerledes for de skandinaviske landene. De innledende møtene som hadde funnet sted i hvert av de tre landene var tilbakelagt. Til tross for at det ved juletider 1916 var krisetilstander var alle de tre skandinaviske landene enige om å holde frem med ministtermøtene.

I april 1917 ble også USA med i krigen på ententens side, og man mistet da muligheten for å arbeide med en stor nøytral stormakt.²⁸⁵ Når man nå var kommet fram til 1917 var derfor utviklingen av det verdenspolitiske bildet i lys av første verdenskrig blitt slik at man selv i Stockholm måtte: “(...)akseptere en Tingenes Tilstand.”²⁸⁶ Idéen om en idealistisk skandinavisk opptreden ovenfor de krigførende maktene virket nå formålsløs og manglet et realistisk grunnlag. Derfor endret også balansen i saksinnholdet i ministtermøtene seg noe fra de tidligere ministtermøtene. Det viktigste temaet som ble behandlet på møtene ble nå ansett for å være av det konkrete og praktiske slaget som vareutveksling og handelspolitikk.²⁸⁷

En annen endring var at det hadde vært et regjeringsskifte i Sverige før møtet i Stockholm. Statsminister Carl Swartz og utenriksminister Arvid Lindman var av et noe annet slag enn Hammarskjöld og Wallenberg. Swartz og Lindman var erfarne parlamentarikere, som ble ansett for å ha en større personlig tilpasningsevne enn sine forgjengere.²⁸⁸

²⁸⁵ Furre 1971: 81.

²⁸⁶ Scavenius: 1959: 86.

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ “Ministerkonferencen i Stockholm.” i *Aftenposten* 28.04. 1917 (nr. 211).

5.2 Stockholm 9.–11. mai 1917

(4. ministermøte)

Det fjerde ministermøtet fant sted på Stockholms slott 9.–11. mai 1917.²⁸⁹ Under ministermøtet i Stockholm ble spørsmålet om en konferanse mellom de nøytrale landene igjen tatt opp. Forholdene hadde imidlertid endret seg. Etter at USA hadde blitt med i krigen og “(...) efter at de to hinanden bekrigende Grupper havde grebet til Forholdsregler ganske uden for det i anerkendt Folkeret forudsatte(...)” tvilte man nå på at ett meglingsforslag fra de nøytrale landene ville være av noen betydning. Hvis det skulle være målet for en slik nøytralitetskonferanse ble det våren 1917 ansett som bortkastet. Det samme gjaldt skandinaviske protestnoter mot de krigførende landenes overgrep mot nøytrales rettigheter.²⁹⁰

5.2.1 Forhandlingene

Den svenske utenriksministeren la likevel frem et nytt svensk forslag om en konferanse mellom de nøytrale statene.²⁹¹ Sakslisten burde imidlertid innskrenkes til behandlingen av ivaretagelsen av de nøytrale statenes felles interesser ved eller etter verdenskrigens avslutning, spesielt når det gjaldt et eventuelt arbeid med å fastsette en betryggende rettsordning mellom statene. I forlengelse av vedtaket fra ministermøtet i Kristiania i 1916 ble det enighet om å fortsette arbeidet for en slik konferanse. Det ble samtidig minnet om at de samme spørsmålene sto på sakslisten til *den nordiske interparlamentariske forening* på deres møte som skulle holdes i august senere samme år. Forslaget var at man muligens burde få til et samarbeid med denne gruppen, og ikke overlates til dem alene. Danskene sa seg i det store og hele enig med de svenske synspunktene, men mente samtidig til forsiktighet med tanke på mulig mistenksomhet fra de krigførende om intensjonen og formen for en slik nøytral konferanse. Den danske utenriksministeren antydte at en slik konferanse burde bestå av representanter fra hvert enkelt lands Haag-konferanse-kommisjon. Disse var blitt oppnevnt før utbruddet av krigen. På den måten mente Scavenius at ett slikt møte ikke kunne mistolkes av noen av sidene. Nordmennene var mer skeptiske til det svenske forslaget. I det minste ønsket ikke Knudsen og Ihlen å gi sin ubetingede støtte til det. Til slutt ble det bestemt at man skulle utsette spørsmålet.²⁹² Roald Berg mener at å sende forslaget videre til *Den nordiske*

²⁸⁹ RA. UD 1906. vol. 5806. P12C-1/17: “P.M - Stockholm. 20. mai 1917.”

²⁹⁰ Scavenius, Erik 1959: 86.

²⁹¹ RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: “P.M - Stockholm. 20. mai 1917.”

²⁹² RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: “Protokol”. UD 1906 Vol 5806 P12C-1/17:”P.M - Stockholm. 20. mai 1917.”

interparlamentariske union (NIU) var en måte for nordmennene å avfeie det svenske forslaget om en nøytral konferanse på.²⁹³

Av mer konkrete krigsrelaterte saker som ble tatt opp ved møtet var den tysk-østerrikske ubåterklæringen av 31. januar 1917. Med hensyn til erklæringen ble det slått fast at ingen av de tre skandinaviske landene hadde til hensikt å bevæpne handelsfartøyene sine.

Fra svensk side ble det først foreslått å sende henvendelser til Storbritannia for å få klarlagt kravene om visitasjon av nøytrale skip i britiske havner. På samme måten ville man sende henvendelser til Tyskland for å undersøke muligheten for å få løfte fra den tyske regjeringen om fritt leide fra engelsk havn for hjemgående fartøy på avtalte dager.²⁹⁴ Etter dansk ønske ble det besluttet at de tre regjeringene skulle få tid til å konsultere rederiene før man tok en endelig beslutning om en slik henvendelse. I den endelige protokollen er det derimot ikke nevnt noe om en henvendelse til Storbritannia i sakens anledning.²⁹⁵

Når det gjaldt Storbritannia tok man også opp spørsmålet om en mulig felles henvendelse til den britiske regjeringen om behandling av priserettssaker. Representantene for Norge og Danmark var derimot lite innstilt til å foreta seg noe i saken. Danskene skal ha overlatt saken til danske handelsorganisasjoner og holdt regjeringen utenom, mens nordmennene argumenterte for at det ville være av interesse med andre ordninger utenom et samarbeid her.²⁹⁶ Det svenske forslaget ble derfor avvist.

Det ble trukket opp noen hovedlinjer for økonomisk samarbeid, også etter krigen. Den danske landbrukseksporten til Sverige hadde allerede før møtet i Stockholm blitt omfattende. Transportvanskeligheter, restriksjoner og alminnelig knapphet på ressurser hindret import fra vest og sør spesielt av varer som jern, stål, trekull, tjære og terpentinolje. Store mengder smør, fleisk og egg ble eksportert til Sverige. Norge var en viktig handelspartner for danskene spesielt når det gjaldt kunstgjødsel, noe det nesten var umulig for danskene å få tak i andre steder.²⁹⁷ Det samarbeidet som allerede hadde tatt form skulle fortsettes og skulle nå videreutvikles.²⁹⁸

²⁹³ Berg 1997: 10.

²⁹⁴ Dk.RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

²⁹⁵ RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "Protokol(Avskrift) Stockholm. 11. mai 1917"; RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "P.M - Stockholm. 20. mai 1917."

²⁹⁶ RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17:"P.M - Stockholm. 20. mai 1917."

²⁹⁷ Scavenius 1959: 86

²⁹⁸ RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "Kommuné- Kristiania 11. mai 1917"; Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

Det var på denne tiden gnisninger mellom Sverige og Norge når det kom til vareeksport. Sverige hadde nektet lisens for eksport av torvmaskiner og stål- og jernvarer til Norge. Dette ble fra norsk side trukket frem under møtet med antydninger om at dersom dette ble den svenske linjen fremover kunne det hende det samme ville skje på norsk side, og at man på samme grunnlag kunne holde tilbake skip som var under bygging i Norge på svensk bestilling²⁹⁹ Det ble bestemt at de tre regjeringene skulle undersøke hvordan hver enkelt av dem best kunne hjelpe de to andre med nødvendige varer. Man ble også enige om at det skulle innkalles et interskandinavisk møte mellom teknikere og marineoffiserer, som skulle ha som mål å planlegge tiltak, som allerede på dette tidspunktet burde bli truffet for å bekjempe minefaren også etter krigen.³⁰⁰ Dersom krigsmaktene kom med forføyninger som førte til ugunstig behandling av de skandinaviske landene i forhandlinger om handels- og sjøfartsinteresser ble man enige om å forsøke å motvirke dem sammen. Det var også enighet om at slike eventuelle foranstaltninger ikke skulle ramme de to andre skandinaviske landene.³⁰¹

I Sverige fryktet man en masseinnvandring av utlendinger, og da særlig russere. I Stockholm alene hadde oppimot 17. 000 utlendinger slått seg ned siden krigens begynnelse, og dersom dette fortsatte mente man det ville gå utover landets egen befolkning med tanke på bolignøden og de vanskelige levevilkårene som hadde oppstått på grunn av krigen. De tre landene hadde allerede truffet vedtak om dette opp hver for seg.³⁰² Det ble nå enighet om gjensidig å informere hverandre om bestemmelser som ble innført for å forhindre at utlendinger oppholdt seg over lengere tid uten gyldig grunn i et av de skandinaviske landene.³⁰³

Det ble også planlagt at neste ministermøte skulle avholdes i København. For å unngå at diplomatfrokoster og middager skulle stjele for mye tid ble det avtalt at den danske kongen denne gangen ikke skulle være vertskap for møtet.³⁰⁴

²⁹⁹ RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "P.M." Stockholm. 20. 05. 1917.

³⁰⁰ Scavenius 1959: 87; Dk.UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

³⁰¹ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder"; RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "Protokol(Avskrift) Stockholm. 11. mai 1917."

³⁰² RA. UD 1906. vol 5806. P12C-1/17: "P.M - Stockholm. 20. mai 1917."

³⁰³ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

³⁰⁴ Zahle 1974: 119 (23.05.1917).

5.2.2 Resultatene av ministermøtet i Stockholm 1917

I all hovedsak ble det klart på møtet at en idealistisk skandinavisk opptreden ovenfor de krigførende maktene nå ble ansett som formålsløs og urealistisk. Derfor ble det viktigste temaet som ble behandlet på møtet konkrete og praktiske tiltak. For eksempel fikk handels- og vareutvekslingen mellom de tre skandinaviske landene nå større plass.³⁰⁵ Zahle beskrev forhandlingene på denne måten: “Vort møde forløb meget roligt. Vi kom mere ind på økonomiske spørgsmål end tidligere og drøftede mindre de folkeretlige, som interesserede Hammarskiöld så stærkt.”³⁰⁶ Spørsmålet blir om det like mye var krigens forløp og den nye krigssituasjonen som gjorde at det måtte bli slik. Var det en direkte link til skifte fra regjeringen Hammerskjöld til regjeringen Carl Swartz? Antageligvis ligger svaret i en gråsone midt imellom.

Selv om møtet i Stockholm tilsynelatende var mer konkret, ved at man konsentrerte seg om økonomiske spørsmål og oppnevning av grupper med fagpersoner som skulle utrede forskjellige spørsmål, var det likevel ikke alle som mente det var like produktivt. Den danske gesandten i Kristiania skrev til den danske utenriksministeren at han hadde snakket med den norske utenriksministeren om møtet. Ihlen skal ha fortalt at oppholdet i Stockholm var behagelig, men at resultatet av forhandlingene ikke hadde vært synlig store. Han skal ha lagt mest vekt på den fornyede nøytralitetserklæringen, og vedtaket om at de nordiske landene ikke skulle ta noe initiativ til megling mellom de krigførende makter.³⁰⁷

5.2.3 Ministermøtet i Stockholm 1917 i skandinavisk presse

Den 27. mars 1917 kom nyheten om at et nytt ministermøte skulle bli avholdt i Stockholm som en forlengelse av møtene i København og Kristiania. Det ble fortalt i meddelelsen til pressen at møtet skulle være ett nytt bevis på de gode forholdene mellom de tre nordiske landene og på deres ønske om under en upartisk nøytralitet å fortsette samarbeidet for å hevde sine rettigheter og interesser som nøytrale land. Dette ble skrevet i stort sett samme ordelag som under de tidligere møtene. Det nye var at det i tillegg ble lagt til en setning om at de skandinaviske landene skulle støtte hverandre gjennom tiltak på det økonomiske området. Dette ble trukket frem i avisene, som skrev at det ville være gledelig om en fast form for

³⁰⁵ Scavenius 1959: 86.

³⁰⁶ Zahle 1974: 119 (23.05.1917).

³⁰⁷ Dk. RA. UD 1909. vol 5-108. 5.F.24: “Herr Udenrigsminister- Christiania, den 16’ Maj 1917.”

gjensidig økonomisk hjelp og støtte ville bli etablert.³⁰⁸ Danske *Politiken* kommenterte at: “For den praktiske Skandinavisme, om hvilken der just i den sidste Tid har været tale, frembyder der sig intet mere nærliggende Omraade end netop de økonomiske Forhold, som for Tiden volder alle tre Landes Regeringer saa store Vanskeligheder.”³⁰⁹

Det ble ansett som naturlig at et av punktene som skulle tas opp til diskusjon var handelsrelasjonene med USA.³¹⁰ I historikken til møtene ble, ifølge danske *Politiken*, rekapitulert og gitt æren for at det hadde oppstått et mer intimt samarbeid mellom de nordiske landene.³¹¹

Dagens Nyheter ønsket likevel fremdeles at de nordiske landene skulle ta grep for å få til en fredskonferanse. Det var her nordisk aktivisme burde sette inn støtet og vinne ære. Andre igjen skrev at man burde avvise en slik innblanding som kunne være til hinder for det nordiske samarbeidet. Det ble også trukket fram at samholdet som hadde oppstått mellom de tre landene gjennom møtene hadde vært ytterst verdifullt.³¹² Avisen skrev også at oppfatningen om at de nordiske landene burde holde sammen politisk i de vanskelighetene de sto overfor hadde vært allmenn blant deltakerlandene helt fra starten av. Alle samlede tiltak for å styrke deres posisjon som nøytrale land var blitt møtt med glede og tilfredshet. Skåret i gleden var likevel at samarbeidet ikke virket som det hadde oppfylt sitt fulle potensiale. Det var ikke blitt så omfattende som det kunne blitt eller som syntes nødvendig. *Dagens Nyheter* øynet derimot håp om at regjeringsskiftet skulle skape muligheter for et mer utbredt nordisk samarbeid.³¹³ Det viser at det også i avisene var skuffelse over at ministermøtene ikke hadde større resultater å vise til enn det som faktisk var tilfelle.

Den 12. mai, dagen etter ministermøtet, ble det offisielle kommunikéet til pressen sendt ut. De vanlige frasene om fortsatt samarbeid og ny erklæring om at nøytraliteten lå fast var formulert i samme vendinger som tidligere. Det sto at partene så langt ikke hadde noen planer om å ta initiativ til fredsmekling mellom krigsmaktene. Man var enige om å forsøke å få i stand samarbeide med andre nøytrale stater for å ivareta felles interesser både under og etter krigen. På den måten kunne man sikre at de nøytrale også kunne få innflytelse på utformingen

³⁰⁸ “Nordisk ministermøde i Stockholm.” i *Aftenposten* 27.03.1917[sic] (27.04.1917 (nr. 208); “Det nordiske ministermøde” i *Aftenposten* 27.04.1917(nr. 209); “Nyt nordisk Ministermøde” i *Politiken* 27.04.1917.

³⁰⁹ “Nyt nordisk Ministermøde” i *Politiken* 27.04.1917.

³¹⁰ “Det fjerde nordiske Ministermøde.” i *Politiken* 03.05.1917.

³¹¹ “Det fjerde nordiske Ministermøde.” i *Politiken* 03.05.1917.

³¹² “Ministermødet i Stockholm” i *Aftenposten* 09.05.1917(nr. 231); “Ministermøtet i Stockholm” i *Tidens Tegn* 09.05.1917.; “Nordiska minister-konferensen.” i *Dagens Nyheter* 09.05.1917.

³¹³ “Nordiska minister-konferensen.” i *Dagens Nyheter* 09.05.1917.

av fremtidige internasjonale rettsordninger mellom stater dersom dette kom opp i forbindelse med krigsoppgjøret. Dette var noe *de nordiske interparlamentariske gruppene* også hadde oppe til drøfting. Videre hadde de vanskelighetene som hadde oppstått med frakt av forsyninger sjøveien blitt tatt opp til drøfting. Her hadde det under møtet blitt trukket opp hovedlinjer for økonomisk samarbeid, og man ble enige om å fortsette å videreutvikle det økonomiske samarbeidet og varebyttet mellom landene. Til slutt var man enige om at det var ønskelig å få i stand et møte mellom mer fagtekniske representanter fra de tre landene for å drøfte hvordan og, dersom det ble vedtatt, hvilke juridiske beslutninger som burde gjøres for å bekjempe minefaren, også etter krigen. Notatet ble som alltid avsluttet med at det fra alle representantene var ønskelig å fortsette samarbeidet mellom dem.³¹⁴

Aftenposten skrev at det nylig hadde rådet en viss usikkerhet rundt om det ville bli et brudd i det skandinaviske samarbeidet. Men kommunikéet fra møtet viste at det ikke var tilfellet. Samtidig var det slik at det faktum at møtene skulle fortsette burde være det eneste utbyttet av ministermøtet som allmennheten kunne merke seg som sikkert.³¹⁵

I diskusjonene rundt ministermøtet fikk den framtidsrettede tonen i store deler av kommunikéet oppmerksomhet da flere av punktene gikk ut på samarbeid i forhandlinger om nøytrale lands rettigheter etter krigen.³¹⁶ Den danske gesandten i Kristiania skrev til den danske utenriksministeren at møtene ikke hadde vakt noen synlig interesse i den norske pressen. Alle hadde trykket kommunikéet i etterkant av møtet, men det var kun et fåtall som hadde kommentert det, og da i en heller ironisk tone.³¹⁷

5.3 Kristiania 28.–29. november 1917

(5. Ministermøte: Nytt Kongemøte, med Statsministrene og Utenriksministrene)

Kongemøtet i Kristiania 28 og 29. november 1917 fulgte bare få måneder etter det forrige ministermøtet i Stockholm og protokollen for kongemøtet i Kristiania var stort sett det samme som under Malmø i 1914. Det kom i stand etter at den svenske kongen skal ha uttalt et ønske om å avlegge den norske hovedstaden et besøk, og derfor ble han invitert av kong Haakon.

³¹⁴ “Det nordiske ministermøde” i *Aftenposten* 12.05.1917(nr. 236).

³¹⁵ “Det nordiske ministermøde” i *Aftenposten* 12.05.1917 (nr. 237).

³¹⁶ “Det nordiske ministermøde” i *Aftenposten* 12.05.1917 (nr. 237); “Ministermødet.” i *Politiken* 13.05.1917

³¹⁷ Dk. RA. UD 1909. vol 5-108. 5.F.24: “Herr Udenrigsminister- Christiania, den 16’ Maj 1917”

Det skulle gjøre det klart for alle, både innen og utenfor Skandinavia at den misstemningen som lå etter unionsoppløsningen i 1905 ikke lenger sto i veien for et nordisk samarbeid.³¹⁸

Det hadde vært planlagt et ministermøte i København tidligere på høsten, men på grunn av at det hadde vært en svensk ministerkrise med regjeringsbytte hadde dette blitt utsatt. Kongemøtet i Kristiania tok derfor over for ministermøtet som var planlagt i København og tjente som et nytt kombinert Konge- og ministermøte.³¹⁹

Kong Haakon holdt åpningstalen, som ble besvart av Kong Gustav på vegne av de to tilreisende kongene. På avslutningsmøtet var det den danske kong Christian, kong Haakons bror, som holdt tale for å takke for gjestfriheten.³²⁰

5.3.1 Forhandlingene

I dagboken til konseilpresident Zahle er han tydelig på at forhandlingene i Kristiania ble ført mer rett på sak og med større åpenhet enn de tidligere møtene. I følge Zahle var dette hovedsakelig av to grunner: Storbritannia og USA hadde ført en hardere linje enn før overfor Norge, og dermed mistet noe av godviljen nordmennene holdt overfor dem. I tillegg virket det som om to nye ministrene fra Sverige hadde en tilnærming som var mer på linje med de andre landenes ministre enn med deres egne forgjengere.³²¹ Både Edén og Hellner gjorde tilsynelatende et godt inntrykk på den danske utenriksministeren.

USA la ned et allment forbud mot eksport av varer til nøytrale land, og det ble satt som krav at det skulle forhandles frem særavtaler med hvert av landene. Storbritannia sa også opp alle sine bransjeavtaler og gikk også inn for en hardere linje. Målet var å få slutt på, eller i det minste kraftig redusere, nøytral eksport til Tyskland. De amerikanske eksportrestriksjonene sommeren 1917 gjorde det nødvendig å oppta forhandlinger om dispensasjoner særavtaler. De skandinaviske landene sendte derfor separate delegasjoner til Washington for å forhandle frem slike avtaler.³²² Forhandlingene under ministermøtet var denne gangen derfor spesielt rettet inn mot sultkatastrofen som kunne ramme Skandinavia som følge av sanksjoner fra stormaktene. Zahle forklarer at:

³¹⁸ Gihl 1951: 312.

³¹⁹ "Nordens tre Konger mødes den 28de November i Kristiania"; "Kongemødet i Kristiania" i *Politiken* 16.11.1917; "Et Tre-Kongemøde i Christiania" i *Nationaltidende* 16.11.1917.

³²⁰ Scavenius 1959: 87.

³²¹ Zahle 1974: 132–133 (9.12.1917).

³²² Furre 1971: 81.

Det er feilagtig at tro, som rygtet går her i mange kredse, at vi har forhandlet om orientering mod syd, det vil sige: nærmere tilslutning til Tyskland. Vore forhandlinger drejede sig om, hvordan vi bedst kan hjælpe hverandre under de ernæringsvanskeligheder, som er at befrygte i den kommende vinter, og hvorledes vi bedst skal kunne oppretholde en virkelig neutral stilling, derunder også at afværge, at England, Amerika ved en uforstandig politik tvinger oss over på Tysklands side.³²³

På møtet kom det uttalelser om at de tre skandinaviske landenes hensikt, hver for seg var å opprettholde nøytraliteten ovenfor alle de krigførende maktene til det ytterste.

Det ble gitt gjensidige forsikringer om at landene ønsket å hjelpe hverandre med forsyninger av nødvendige varer i større omfang enn tidligere. I den forbindelse ble det lagt vekt på at det var viktig at ingen av landene inngikk avtaler med andre land som ville være til hinder for dette.³²⁴

Det skulle søkes etablert forhandlinger om en ordning av det økonomiske samarbeidet og varebyttet mellom de tre skandinaviske landene. Med bakgrunn i denne avgjørelsen ble det oppnevnt en kommisjon som besto av fire medlemmer fra hvert av landene som skulle utarbeide forslag om en slik ordning.³²⁵ Det ble uttalt at denne kommisjonens arbeid kom til å vise om det var hensiktsmessig å arbeide videre med å utarbeide videre undersøkelser av vilkårene for et økonomisk samarbeid også etter krigen.³²⁶ Spørsmål om muligheten for forandringer i fremmedlovgivningen i de tre landene til fordel for de to andre landenes borgere ble også tatt opp til drøfting. Det samme gjaldt spørsmålet om fremmede konsulers adgang til å sende chifffertelegrammer og om en felles innsats mot spioner fra krigførende makter.³²⁷

Til slutt ble det satt opp som et eget punkt om hvordan man kunne fortsette de forberedende arbeider for ivaretagelse av de nøytrale statenes felles interesser ved, og etter krigens slutt. NIU hadde på sitt årlige møte i 1917, på bakgrunn av en bestemmelse fra årsmøtet i 1916, kommet med en anbefaling til de skandinaviske regjeringene om å starte diskusjoner med de andre nøytrale statene om hvordan man skulle stille seg til en internasjonal organisasjon som var ment å skulle forhindre krig i fremtiden. Det ble ansett som sannsynlig at en slik organisasjon ville bli stiftet etter krigen. På bakgrunn av anbefalingene fra NIU ble saken derfor tatt videre av de skandinaviske ministrene. Man besluttet at de tre landene skulle

³²³ Zahle 1974: 132–133 (9.12.1917).

³²⁴ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

³²⁵ RA. UD 1906. vol 5806. P12C 2/17: "Oversigt over Norges samarbeide med Danmark og Sverige under krigen":3.; Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Over sigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

³²⁶ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder."

³²⁷ Ibid.

oppnevne sakkyndige for å bearbeide dette materialet i samarbeid med *de nordiske interparlamentariske gruppene*(NIU). Det man spesielt hadde i tankene her var å jobbe for å sikre en internasjonal rettsordning. Det var også enighet om å sende meddelelser til de andre interesserte nøytrale regjeringene.³²⁸

5.3.2 Resultatene av ministermøtet

Den danske utenriksministeren, Scavenius, trekker frem at det viktigste praktiske resultatet av møtet i Kristiania var beslutningen om å opprette en komité av sakkyndige for å utarbeide forslag som skulle fremme vareutveksling mellom de skandinaviske landene “(...)paa en endnu virksommere Maade end hidtil”.³²⁹ Scavenius legger også vekt på hvilke følger dette fikk i etterkant av møtet. Det ble opprettet en komité i hvert av landene, og den internordiske vareomsetningen økte drastisk i den følgende tiden. Det var likevel ikke til å unngå at folk også ønsket å profittere på denne handelen. Scavenius skrev at: “(...)At private Gevinst-interesser ogsaa, trods al officielt Ønske om broderlig Solidaritet, forsøgte at gøre sig gældende, kunde ikke undgaas, og der opstod visse Gnidsninger vedrørende Prisspørgsmaal.”³³⁰ Spesielt blir handelen mellom Norge og Danmark med varebyttet av korn og salpeter nevnt. Leverandører på begge sider satte opp prisene betraktelig, noe som “(...)i nogen Grad slog Skaar i den gensidige Tilfredshed.”³³¹

Historikere, som Torsten Gihl og de danske historikerne Karen Gram-Skjoldager og Øyvind Tønnesson, trekker derimot frem oppnevningen av komitéer og samarbeidet med NIU som noe av det mest betydningsfulle etter dette møtet. Dette kom i stand etter direkte anbefalinger fra delegeretmøtene i NIU i 1916 og 1917.³³² I første rekke førte det til at det i januar 1918 ble oppnevnt en komité av sakkyndige som besto av sendemann Hagerup, skipsreder Joachim Grieg og Christian L. Lange fra Norge, Friherrene Mark von Würtemberg og Adelswärd samt kabinettsekretær Ewerlöf fra Sverige, og folketingsmann Niels Neergård, samt avdelingssjefene i utenriksdepartementet Zahle og Clan fra Danmark. Christian L. Lange var generalsekretær i Den interparlamentariske union. Denne komitéen gikk sammen og kom frem til en likelydende uttalelse til sine regjeringer om hvilke spørsmål som burde bli tatt opp

³²⁸ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: “Oversigt over resultaterne af de nordiske ministermøder.”; Gram-Skjoldager/Tønnesson 2008: 315.

³²⁹ Scavenius 1959: 87.

³³⁰ Ibid.

³³¹ Ibid.

³³² *Det tiende nordiske interparlamentariske Delegeretmøde-København 1918(II)(...)*. Universitetsbogtrykkeriet (J.H. Schultz A/S). København 1918: 3.; Larsen 1984: 194.

på en eventuell nøytral konferanse. Disse spørsmålene knyttet seg tett opp mot ideer som var blitt presentert under fredskonferansene i Haag 1899 og 1907 om spørsmålet om en ny internasjonal domstol og en permanent organisasjon for de internasjonale freds- eller folkerettskonferansene.³³³ Gram-Skjoldager og Tønnesson trekker frem at gjennom opprettelsen av disse komiteene kom medlemmer av den private transnasjonale fredsbevegelsen for første gang inn i et offisielt utenrikspolitisk rammeverk i samarbeid med regjeringene om utarbeidelse av et offisielt skandinavisk fredsprogram.³³⁴ Dette var også betydningsfullt for NIU. Historikeren Knud Larsen kaller dette noe av det mest slående i utviklingen av NIU i denne perioden.³³⁵ Den danske NIU presidenten, Niels Neergaard, ga en kort redegjørelse i et lukket møte i etterkant av årsmøtet i NIU i København 1918 om gruppene som skulle arbeide med spørsmålet om ivaretagelse av de nøytrale statenes rettigheter etter krigen.³³⁶

(...)det nordiske interparlamentariske forbund, som har Taget Initiativ i denne Sag, og hvis Initiativ er blevet imødekommet paa en saa beredvillig Maade fra de nordiske Regeringers Side, har Krav paa at vide, paa hvilket Stadium Sagen befinder sig, og hvad der hidtil er foretaget i det mindste i hovedtrækkene.³³⁷

Det ble lagt frem en kort redegjørelse for hva komiteene hadde kommet frem til. Det var heller ikke her så store resultater. Resultatet ble senere lagt frem for regjeringene. Det var stort sett enighet om det overordnede målet, men det var en del uenigheter i komitéene om måten man skulle gå frem på. Neergaard forteller at “(...)naar det ved en saadan Forhandling er en Betingelse for at naa et Resultat af Arbejdet, at der tilvejebringes Enighed, ja saa er det selvfølgelig klart, at det i Regelen vil være de moderatere Synsmaader, som tilsidst kan samle alle om sig.”³³⁸ Resultatet var uansett at NIU ble trukket mer inn i den offisielle utenrikspolitikken. Det foregikk her en sammensmelting mellom diskusjonene i de nordiske regjeringkretser og arbeidet innad i NIU.

5.3.3 Ministermøtet i Kristiania 1917 i skandinavisk presse

Den 16. november ble det i avisene meddelt at den danske kongen, ledsaget av den danske *konseilpresident*³³⁹ og utenriksminister, og den svenske kongen, med den svenske stats- og utenriksminister kom til å besøke Kristiania 28–30 november. Møtet kom, som nevnt ovenfor,

³³³ Gihl 1951: 313–314.

³³⁴ Gram-Skjoldager/Tønnesson 2008: 315.

³³⁵ Larsen 1984: 194.

³³⁶ *Det tiende nordiske interparlamentariske Delegeretmøde-København 1918(II)(...)*. København 1918:4–5.

³³⁷ *Ibid.*:8.

³³⁸ *Ibid.*:4–5.

³³⁹ *Konseilpræsident*: Betegnelsen for Danmarks Statsminister i perioden 1855 – 1918.

i stand etter at den svenske kongen skal ha uttalt et ønske om å avlegge den norske hovedstaden et besøk. Nyheten om møtet ble også denne gangen mottatt med glede i den nordiske pressen.

I politiske kretser fremsto det visstnok som spesielt betydningsfullt at Kong Gustav av Sverige nå for første gang etter unionsoppløsningen besøkte den norske hovedstaden. Det ble tatt som et tegn på at gamle bitre følelser var satt til side, og det langt tidligere enn man hadde grunn til å håpe få år tidligere. Dette var også noe de danske avisene la vekt på. Det ble også lagt vekt på at det igjen var på svensk initiativ at dette nye konge- og ministermøtet ville finne sted. *Politiken* var blant dem som brukte spalteplass på å rose det svenske initiativet og trakk frem at dette igjen viste at samholdet sto sterkere enn motsetningene til tross for at det fantes saker som kunne føre til uenighet mellom landene, og det ble ytret forhåpninger om at samarbeidet ville føre de tre folkene nærmere hverandre og at de ville hjelpe og støtte hverandre.³⁴⁰

I Norge hadde derimot stortingspresident Johan Ludvig Mowinckel kommet med noen lite heldige uttalelser om nordisk samarbeid under møtet. Han hadde gitt uttrykk for at Norge hadde fått beskjed om å velge mellom *nordisk samarbeid* og sulten i forbindelse med forhandlingene i Amerika. I følge *Tidens Tegn* kunne dette være med å gi kongemøtet en unødvendig demonstrativ bismak.³⁴¹ De amerikanske eksportrestriksjonene sommeren 1917 gjorde det nødvendig å oppta forhandlinger om dispensasjoner. Allerede i mai ble regjeringene oppfordret til å sende forhandlingsdelegasjoner til Washington. Hovedtema var hvor store matvarerasjoner som var påkrevd for å dekke egne behov, og hvilke kvanta ententen fortsatt skulle tolerere som fri eksport.³⁴²

Det at det var et nytt kongemøte gjorde også at avisene trakk frem igjen bakgrunnen for møtet i Malmø, og den historiske betydningen av det hele. Norske aviser uttrykte takknemlighet ovenfor kong Gustaf av Sverige for at han nå for andre gang tok initiativ til slike møter.³⁴³

Kong Gustafs tale på Kristiania slott ble formidlet til pressen som tilla den en stor betydning. *Politiken* trekker spesielt frem en frase fra talen om det å rekke hverandre hånden. En frase som også var blitt trukket frem stadig oftere i skandinavisk offentlighet den seneste tiden.

³⁴⁰ Se f. eks.: "Nordens tre Konger mødes den 28de November i Kristiania"; "Kongemødet i Kristiania" i *Politiken* 16.11.1917.; "Et Tre-Kongemøde i Christiania" i *Nationaltidende* 16.11.1917.

³⁴¹ "Debatten idag og kongemøtet" i *Tidens Tegn* 17.11.1917.

³⁴² Berg 1995: 229–230.

³⁴³ "Et Tre-Kongemøde i Christiania" i *Nationaltidende* 16.11.1917.

Selv om nye begivenheter i stormaktskrigen hadde skapt nye problemer for de nordiske landene, var den nordiske nøytralitetsviljen urokkelig. Ministermøtets mest åpenbare praktiske resultat var likevel meddelelsen om at det skulle startes arbeid med et systematisk vareutbytte for å støtte hverandre.³⁴⁴

Det nordiske ministermøtet ble sett i sammenheng med amerikaforhandlingene. Spesielt siden ententen, med fransk og britisk presse i spissen, hadde sett på det nordiske samarbeidet med en viss mistenksomhet. De uheldige uttalelsene fra den norske offentligheten var noe som holdt denne mistenksomheten ved like. Med den nyutnevnte svenske Statsministeren Nils Edén mente man at situasjonen var endret, og at det ikke lenger kunne spores like stor grad av tyskvennlig påvirkning på samarbeidet som angivelig hadde funnet sted under Hammarskjölds ledelse i den tidligere fasen i samarbeidet.³⁴⁵

I følge C.T. Zahle hadde det samlet seg en stor folkemengde i Kristiania, noe som også ble viet oppmerksomhet i avisene.³⁴⁶ Det kan tyde på at det ble lagt betydelig større vekt på dette møtet i opinionen i Norge, enn den beskjedne interessen det tilsynelatende hadde vært for de tidligere, rene ministermøtene. Ellers ble det nevnt at man skulle fortsette med en å utrede varebyttet mellom de nordiske land. Det ble også denne gangen fremhevet som møtets viktigste punkt: At de skandinaviske landene skulle stole på hverandre, og at man fremdeles stadfestet at man holdt fast ved sin upartiske nøytralitet.³⁴⁷

5.4 København 26.–28. juni 1918

(6. ministermøte)

Den 26. til 28. juni 1918 ble det holdt et nytt ministermøte i København. Det var mellom den norske statsministeren Gunnar Knudsen, utenriksminister Nils C. Ihlen, og den danske utenriksminister Eric Scavenius og den svenske statsministeren Nils Edén og utenriksminister Johannes Hellner. Det ble opplyst at statsminister Zahle kom til å være fraværende på grunn av “mave og nerver.” I hans sted deltok den danske finansministeren Edvard Brandes.³⁴⁸ I

³⁴⁴ “De tre Kongers Møde” i *Politiken* 01.12.1917.

³⁴⁵ Sv. RA. UD 1902. vol 103. 1.O.49 “Kommunikeet” i: *Nordiska monarkmötet i Kristiania*; “Debatten idag og kongemøtet” i *Tidens Tegn* 17.11.1917.

³⁴⁶ Zahle 1974: 132–133 (9.12.1917).

³⁴⁷ Sv. RA. UD 1902. vol 103. 1.O.49: “Kommunikeet” i: *Nordiska monarkmötet i Kristiania*.; “Debatten idag og kongemøtet” i *Tidens Tegn* 17.11.1917.

³⁴⁸ RA. UD 1906. vol 6234. P12C 2/21: “Innl.gjenparter av Protokoller og kommunikeer fra ministermøterne”/ “Protokoll ved mötet i Köbenhavn mellem den norske statsminister og Utenriksminister, den danske fungerende

løpet av ministermøtene hadde det utviklet seg en kultur hvor frokoster og lunsjer opptok mye av tiden, noe flere mente at var et misbruk av tiden. Derfor var det denne gangen snakk om å forsøke å begrense omfanget.³⁴⁹

På forhånd var det lagt opp til en rekke punkter på dagsorden for drøfting. Da bransjeavtalene med USA og Storbritannia var kommet i havn tidligere samme år var ikke handelsspørsmålene og varebytte-spørsmålene like akutte.³⁵⁰ Spørsmålet om en konferanse mellom nøytrale stater var også denne gangen et av de mest sentrale punktene.³⁵¹ På bakgrunn av arbeidet fra komiteen som ble oppnevnt i sammenheng med det forrige ministermøtet i Kristiania ble spørsmålet om en nøytral konferanse trukket fram igjen.³⁵² Komiteen hadde i mars sendt en felles innstilling hvor de rådet de tre regjeringene til å ta initiativ til en felles nøytral konferanse. Saken ble igjen utsatt.³⁵³

Det var enkelte konkrete spørsmål som for eksempel opprettelsen av diplomatiske forbindelser med og eventuell anerkjennelse av nye stater som hadde oppstått under krigen. Under møtet ble det derfor foretatt en gjennomgang av hvordan de tre landene hver for seg til da hadde forholdt seg til de nye statsdannelsene i Øst-Europa; Estland, Ukraina og Georgia var blant flere nye statsdannelser som hadde dukket opp mot slutten av krigen. Hverken Danmark, Sverige eller Norge hadde til da offisielt anerkjent noen av disse nye statsdannelsene, men man hadde likevel av praktiske grunner forhandlet med de nye statenes myndigheter eller deres representanter. Man ble enige om å rådføre seg med de to andre landene dersom man vurderte å gå til en formell anerkjennelse av noen av dem. Det ble også tatt opp om det burde vedtas spesielle forholdsregler, og i så fall hvilke, for å redusere minefaren i nordiske farvann. Det var enighet om å fortsette arbeidet for å fjerne minefaren. Det ble også bestemt at det skulle holdes et møte mellom representanter for de tre landenes marinemyndigheter for å drøfte foranstaltninger som var nødvendige i den forbindelse.

Statsminister og Utenriksminister og den svenske Statsminister og utenriksminister i dagene 26.-28. juni 1918"; Dk. RA. UD 1909. vol 5-108. 5.F.27: "Nordisk ministermøde i København 1917(1918)": Brev til Kammerhere O..Krag Kgl. Gesandt i Kristiania. København 13.06.1918.

³⁴⁹ Dk. RA. UD 1909. vol 5-108. 5.F.27: "Nordisk ministermøde i København 1917(1918)": Brev til Kammerhere O..Krag Kgl. Gesandt i Kristiania. København 13.06.1918.

³⁵⁰ Furre 1971: 81–82.

³⁵¹ Sv. RA. UD 1902. vol 104. 1.0.50: "Dagsorden for det nordiske Ministermøde i København i Juni 1918."

³⁵² Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Protokol ved Mødet i København mellem den danske fungerende Statsminister og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre i dagene fra den 26.–28 Juni 1918."

³⁵³ Berg 1997: 10.

Et annet konkret spørsmål var interneringsspørsmålet. Det var kun besetningsmedlemmer fra den tyske minekrysseren “Albatross” som var internerte i Sverige. Tyske myndigheter hadde sendt en henvendelse til svenske myndigheter om at disse og skipet måtte frigis etter at Russland hadde trukket seg ut av krigen. Etersom Sverige hadde denne ensidige interneringen og det ikke dreide seg om internerte fra begge sider, ønsket Sverige å få til en felles ordning med de andre skandinaviske landene. Dersom Skandinavia kunne ses på som et felles interneringsområde kunne for eksempel internerte tyskere i Sverige slippes fri som en kompensasjon for frigitte fra ententen i Danmark og Norge.³⁵⁴

De ble enige om å sende en likelydende samtidig og prinsipielt overensstemmende henvendelse til den britiske og den tyske regjeringen for å få til en ordning hvor “(...)militærpersoner, som i længere Tid har været interneret i de 3 Lande, kunde hjemsendes”³⁵⁵ Utenriksministrene skulle ta kontakt på et senere tidspunkt for å avtale form og tid for denne felles henvendelsen.

På oppfordring fra NIU ble man enige om å oppnevne representanter for regjeringene for å undersøke muligheten for et samarbeid også på det sosialpolitiske området.³⁵⁶ Handelsforholdene etter krigen ble også et tema. Her ble det enighet om å forsøke å skape ulike former for samarbeid innen økonomi og handel også etter krigen. Det var enighet om å fortsette å utvikle samarbeidet fordi man var tilfreds med de gode resultatene av samarbeidet på det økonomiske området. Man skulle også informere hverandre blant annet om endringer i de ulike lands handelstraktater. Det ble også bestemt at det skulle opprettes en komité som skulle ha som mål å legge en plan for en nærmere utredning “(...) af de herhenhørende meget omfattende Spørgsmaal.”³⁵⁷ Under møtet ble det også utvekslet opplysninger om utviklingen av de tre landenes handelspolitiske relasjoner til andre land siden kongemøtet i Kristiania. Handelspolitiske spørsmål var altså også et sentralt tema under ministermøtet

Etter forslag fra Sverige ble det lagt inn i programmet en drøfting av de krigførende lands propagandavirksomhet i de tre landene. Her mente man fra svensk side at man hadde registrert en økning av propagandavirksomheten, spesielt fra engelsk og amerikansk side.

³⁵⁴ Sv. RA. UD 1902. vol 104. 1.0.50: Kungl. Utrikes Departementet. “P.M. med anledning av danska legationens verbalnote den 7 juni 1918.” Stockholm 15.06.1918.

³⁵⁵ Dk. RA. UD 1909. vol. 5-106. 5.F.21: “Protokol ved Mødet i København mellem den danske fungerende Statsminister og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre i dagene fra den 26.-28 Juni 1918”

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Ibid.

Dette mente man kunne komme til å utløse en motreaksjon fra Tyskland med en tilsvarende tysk aktivitet i de skandinaviske landene. Propaganda fra de krigførende hadde tidligere tatt former som grep inn i nøytrale lands indre forhold.³⁵⁸ På bakgrunn av dette ble man enige om i fellesskap å forsøke å motvirke bruk av propaganda i de skandinaviske landene. Man ble også enige om at dette skulle bli undersøkt på et møte mellom sakkyndige utsendinger fra de tre landene på et senere tidspunkt.³⁵⁹

Ytterligere begrensninger i utlendingers adgang til de nordiske landene var også et tema. Etter at det kom med som et punkt under forhandlingene i København ble det i lys av ernærings og bolignøden bestemt at det skulle settes i gang forhandlinger om ytterligere begrensninger av utlendingers adgang til de nordiske rikene, og en strengere regulering av reisetrafikken mellom de tre landene.³⁶⁰ Nødvendigheten av ytterligere innskrenkninger av adgang til de nordiske landene både fra andre stater og innenfor de skandinaviske landene ble derfor drøftet. Det ble også besluttet at det burde gjøres et forsøk på å lage likelydende bestemmelser for beskatning av utlendinger.³⁶¹

Til slutt ble det enighet om å sende ut et pressekommuniké om resultatene av ministermøtet. Det ble avsluttet med å konstatere at man var enige om å fortsette samarbeidet mellom de tre landenes regjeringer. Det ble sagt at det var enighet om å holde hverandre informert om forhandlinger og erfaringer som var av felles interesse når det gjaldt utenrikspolitikken.³⁶²

5.4.1 Resultatene

Resultatene av ministermøtet i København ble av ulik art. Det var nå tydelig at diskusjonene gikk ut over krigstidens nøytralitetssamarbeid i en større grad enn tidligere. Det ble for eksempel oppnevnt en komité som skulle undersøke muligheten for et samarbeid også på det sosialpolitiske området og om de handelspolitiske spørsmål *etter* krigen.

³⁵⁸ Sv. RA. UD 1902. vol 104: 1.0.50. Kungl. Utrikes Departementet. "V.P.M." Stockholm 18.06.1918

³⁵⁹ Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Protokol ved Mødet i København mellem den danske fungerende Statsminister og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre i dagene fra den 26.-28 Juni 1918".

³⁶⁰ RA. UD 1906. vol. 5920. P2, M, 12/18:" Fra Gesantskapet.Christiania 04.07.1918".

³⁶¹ RA. UD 1906. vol. 5920. P2, M, 12/18:" Fra Gesantskapet.Christiania 04.07.1918"; Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Protokol ved Mødet i København mellem den danske fungerende Statsminister og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre i dagene fra den 26.-28 Juni 1918".

³⁶² Dk. RA. UD 1909. vol 5-106. 5.F.21: "Protokol ved Mødet i København mellem den danske fungerende Statsminister og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsminister og de norske og svenske Stats- og Udenrigsministre i dagene fra den 26.-28 Juni 1918".

På grunnlag av de sakkyndiges uttalelser ble det bestemt at man skulle drøfte spørsmålet om en nøytral konferanse. Dette resulterte i at den svenske regjeringen i begynnelsen av september sendte en forespørsel til regjeringene i de andre nøytrale statene, Nederland, Sveits, og Spania om de ville være villige til å delta på en nøytral konferanse hvor spørsmålene fra den oppnevnte komitéen med sakkyndige ble drøftet. På dette tidspunktet hadde imidlertid krigsbildet endret seg slik at det var tydelig at krigen nærmet seg slutten, og det var sannsynlig at slike spørsmål uansett ville bli tatt tak i av den seirende siden. Derfor svarte landene unnvikende på denne henvendelsen, og det ble ingen nøytral konferanse. De sakkyndige oppsummerte likevel sitt arbeid i ett konvensjonsforslag.³⁶³

5.4.2 Ministermøtet i København i skandinavisk presse

Retorikken som ble brukt om møtene var fremdeles overveldende positiv til det nordiske samarbeidet. Man mente åpenbart å ha forstått hvor viktig det hadde blitt for de skandinaviske landene. Presse-kommunikéet ble som under de tidligere møtene sendt ut til pressen kort tid etter møtets avslutning og publisert i den nordiske pressen med morgenavisene lørdag 29. juni. Det ble i forlengelsen av de tidligere konge- og ministermøtene ført forhandlinger og drøftet en rekke spørsmål som var av interesse for de tre landene. Det ble konstatert en fullkommen enighet om å bevare det vennskapelige og fortrolige innbyrdes naboforhold og å fortsette den hittil førte upartiske nøytralitetspolitikken.

Blant de emnene som ble tatt opp i København var spørsmålet om et samarbeid mellom nøytrale stater til ivaretagelse av deres felles interesser ved og etter verdenskrigens slutt. Det ble her enighet om å fortsette meningsutvekslingen om saken.

Det ble gitt meddelelser om utviklingen av de tre landenes handelspolitiske forhold i den senere tid. Det ble med stor tilfredshet konstatert at resultatene av det økonomiske samarbeidet mellom de tre landene under krigen var gode, og det var enighet om at det var ønskelig å fortsette å videreutvikle det. Det ble også enighet, på bakgrunn av de erfaringene som var gjort, om å søke ulike former for samarbeid på dette området også etter at krigen var slutt. Man fortsatte drøftinger av et mulig samarbeid mellom de tre landene på det sosialpolitiske området, og man besluttet i anledning av en henvendelse fra NIU å oppnevne representanter for regjeringene til å undersøke muligheten for dette mer inngående. Videre ble det i avisene formidlet at man hadde drøftet spørsmålet om innskrenking av fremmedes

³⁶³ Gihl 1951: 314.

adgang til hvert av de tre skandinaviske landene av hensyn til forsyningsproblemene og bolignøden. Man ble enige om å forsøke å etablere likelydende bestemmelser om forutsetningene for en beskatning av fremmede. På samme måte som de tidligere møtene hersket det fullkommen enighet om ønskeligheten av at det fruktbare samarbeidet mellom de tre landenes regjeringer om felles interesser skulle fortsette.³⁶⁴

På det tidspunkt ministermøtet ble holdt var det kort tid siden Norge og Sverige hadde inngått en handelsavtale med vestmaktene etter Amerika-forhandlingene. *Dagens nyheter* rapporterte at enkelte små grupper i Danmark hadde ytret bekymringer for at disse forhandlingene skulle få en ufordelaktig innvirkning på de skandinaviske statenes økonomiske selvhjelp. Tidligere hadde lignende avtaler stått i veien for varebytte, spesielt mellom Danmark og Norge. Det var også bekymringer for at tilfeldige importfordeler som de nye avtalene hadde gitt, kunne føre til at betydningen av de skandinaviske landenes gjensidige bistand kom i skyggen. Avisen fremholdt at det nye ministermøtet i seg selv var en god nok bekreftelse på at dette ikke var tilfelle.

Avisen mente tvert imot at kommunikéet viste en utvikling, og at man i kommunikéene hadde sett at den skandinaviske samfølelsen var økt, at målet for de samlede bestrebelsene avtegnert seg klarere og nye steg på veien mot fortrolig samarbeid ble tatt. Området for samarbeid hadde nok en gang blitt utvidet, og man hadde ikke “(...)blivet ståande vid oppgifter som förut tagits upp till lösning eller förberedande behandling.”³⁶⁵

5.5 Avslutning

På grunn av at omstendighetene rundt endret seg i takt med krigens gang ute i Europa, endret også forholdene seg for de nøytrale landene. Det var noe av grunnen til at også innholdet i sakene som ble drøftet på de senere ministermøtene endret seg noe fra de tidligere møtene. Det viktigste temaet som ble behandlet på møtene ble nå ansett for å være av det konkrete og praktiske slaget, slik som vareutveksling og handelspolitikk.³⁶⁶

Ministermøtene var ikke enkeltstående drøftelser. Det ble delegert oppgaver og oppnevnt komitéer som skulle behandle enkelte av sakene videre fremover. Den nordiske interparlamentariske gruppen (NIU) var også en tilbakevendende faktor innen dette

³⁶⁴ “Samarbeidet mellem de nordiske lande” i *Aftenposten* 29.06.1918.

³⁶⁵ “Framtidsløften” i *Dagens Nyheter* 29.06.1918.

³⁶⁶ Scavenius 1959: 86.

samarbeidet. Det var for eksempel i samarbeid med den at spørsmålet om en nøytral konferanse ble behandlet. Det var også den som før møtet i København 1918 la frem forslag om at man også burde forsøke å få i stand et samarbeid på den sosialpolitiske fronten. Uansett om man ikke nødvendigvis oppnådde konkrete resultater viser dette likevel flere ting: For det første kan man se at ministermøtene også berørte andre interskandinaviske organisasjoner, som for eksempel NIU.

For det andre at møtene og det skandinaviske samarbeidet som kom i stand i regi av ministermøtene i det minste i saksinnhold ble forsøkt utvidet. Det vil si at saksinnholdet i løpet av krigen gikk fra å være utelukkende nøytralitetspolitikk til også å omhandle et bredere spekter av emner. De fleste punktene frem til nå kunne plasseres inn i et sikkerhetspolitisk rammeverk. Selv handelspolitiske spørsmål kan sies å være nøytralitetsrelaterte. Det punktet som kanskje skiller seg ut her blir derfor punktet om et sosialpolitisk samarbeid. I tillegg kommer det faktum at det ble lagt opp til et samarbeid også *etter* krigen. Samarbeidet var altså gått ut over en direkte krigsrelatert tematikk til også å omhandle mulig samarbeid etter krigen og enkelte samfunnsrelaterte emner.

Utenom ministermøtene er det nødvendig å nevne at det var viktige spørsmål det ikke nødvendigvis ble noe større nordisk samarbeid om. Et eksempel på dette var de amerikanske eksportrestriksjonene sommeren 1917. De gjorde det nødvendig å oppta forhandlinger om dispensasjoner. Allerede i mai ble regjeringene oppfordret til å sende forhandlingsdelegasjoner til Washington. Hovedtema var hvor store matvarerasjoner som var påkrevd for å dekke egne behov, og hvilke relativt ubetydelige kvanta ententen fortsatt ville tolerere som fri eksport. Amerikaforhandlingene sommeren 1917, altså mellom møtet i Stockholm i mai og Kristiania i november, ble ikke drøftet i noe vesentlig grad på møtene. Det vil si at de skandinaviske landene ikke gikk sammen om et samarbeid på dette feltet. Man sendte delegasjoner hver for seg.³⁶⁷

Uansett virker det som om pressen generelt var mer kritisk til de enkelte landenes nøytralitetspolitikk, vel å merke utenfor konteksten av skandinavisk samarbeid, enn om ministermøtene og skandinavisk samarbeid. I tillegg ser vi at pressen i enkelte tilfeller uttrykte skuffelse over enkelte saker. Her kan det spesielt trekkes frem *Dagens nyheter*s skuffelse over det svenske initiativet om at de skandinaviske landene skulle gå inn for mekling i verdenskrigen ikke førte frem. Man kan likevel gjennomgående se at avisene

³⁶⁷ Berg 1995: 229–230.

forholdt seg positivt til møtene og skandinavisk samarbeid. Dette på tross av mangel på store resultater og vanskelighetene underveis. Kongemøtene skapte også mer folkelig engasjement enn hva ministermøtene gjorde, noe som i og for seg kan sies å være naturlig. På den måten vil ministermøtene kunne sies å ha hatt en mer symbolsk virkning.

Betydningen av ministermøtene

6.1 Innledning

Hva ble så resultatene eller betydningen av de skandinaviske ministermøtene under første verdenskrig? Det er dette vi skal forsøke å belyse i dette siste kapitlet. Det er mange måter å se det på, men jeg skal punktvis gå i gjennom noen av de mulige faktorene som kan belyse resultatene av ministermøtene. Spørsmålet det ble forsøkt å finne svar på er hvilken betydning de nordiske ministermøtene fikk for det skandinaviske samarbeidet, og eventuelt hvilken betydning det fikk for styrkingen av Skandinavia eller Norden som region. Kan for eksempel ministermøtene ha hatt en effekt som symbolvirkning? Dette er blitt nevnt av flere historikere når det kommer til betydningen av ministermøtene. Hvordan ble så ministermøtene skildret i skandinaviske aviser? Dette vil være en viktig indikasjon på hvordan de ble oppfattet, i det minste på den hjemlige arena.

En vinkling kan være å se på ambisjonene for arbeidet i forhold til de målene som faktisk ble realisert. Men ministermøtene kan også ha bidratt til å sette i gang samarbeid på et høyere og mer konkret plan, og samtidig øke bevisstheten rundt nordisk regionalisme som noe svært positivt, nesten noe naturgitt.

De nordiske ministermøtene var heller ikke den eneste formen for nordisk samarbeid som fant sted under første verdenskrig. Spørsmålet er om møtene kan studeres avgrenset fra samfunnet ellers i det hele tatt. Det man kom frem til på disse møtene var ikke banebrytende. Men det kan ha lettet stemningen mellom den øverste ledelsen i de tre landene ved at man kunne kommunisere direkte med hverandre gjennom hele perioden. Når jeg nå har gått gjennom materialet om ministermøtene er det flere måter å betrakte det på. Enten kan man peke på de konkrete resultatene, eller mangelen på konkrete resultater. En annen måte er å se på den debatten de skapte. Er dette likevel noe som ble skapt av selve ministermøtene? Der kommer

problemet. Det er mange andre faktorer og organisasjoner som også spilte med da denne debatten kom i gang.

6.2 Utviklingen av ministermøtene

I løpet av de tre første ministermøtene kan vi se en utvikling i innholdet og formen på møtene. Under kongemøtet i Malmø var det for det meste spørsmål knyttet til de umiddelbare problemene man møtte i forbindelse nøytraliteten som sto i sentrum. Så drøyde det til 1916 før det neste møtet hvor også statsministrene deltok. I tillegg til det symbolske aspektet og den konkrete nøytralitetsproblematikken ble nå forhandlingene utvidet, men tematikken var fortsatt relativt begrenset. På ministermøtet i Kristiania i 1916 ble det gjort et poeng ut av at samarbeidet nå skulle utvides og at det skulle tilrettelegges for samarbeid om handelspolitiske interesser også etter krigen.³⁶⁸ Det vil si at tankene om fortsatt skandinavisk samarbeid uavhengig av krigen, i det minste på noen områder ble sett på som verdifullt.

Under de tre siste ministermøtene under krigen endret forhandlingene igjen karakter. I all hovedsak fremsto det på møtet som om en idealistisk skandinavisk opptreden ovenfor de krigførende maktene var formålsløs og urealistisk. Derfor ble sakslisten på møtet stort sett begrenset til konkrete og praktiske spørsmål. Det var nå tydelig at diskusjonene gikk ut over krigstidens nøytralitetssamarbeid i en større grad enn tidligere. Det ble for eksempel oppnevnt en komité som skulle undersøke muligheten for et samarbeid også på det sosialpolitiske området og om de handelspolitiske spørsmål *etter* krigen.

De viktigste punktene som ble behandlet på møtene ble nå ansett for å være av det konkrete og praktiske slaget som vareutveksling og handelspolitikk.³⁶⁹ Betydningen av dette skal trekkes frem litt senere i dette kapitlet.

Av dette kan vi se at møtene og det skandinaviske samarbeidet som kom i stand i regi av ministermøtene i det minste på papiret ble forsøkt utvidet. Det vil si at i løpet av møtenes utvikling gikk saksinnholdet fra å være utelukkende nøytralitetspolitikk til også å vurdere et bredere spekter av saker. Det punktet som særlig skiller seg ut her blir punktet om et sosialpolitisk samarbeid. I tillegg kan vi føye til at det ble lagt opp til et samarbeid også *etter* krigen. Forhandlingene hadde altså gått ut over det direkte krigsrelaterte.

³⁶⁸ "Det nordiske ministermøte- Det offisielle kommuniké" i *Tidens Tegn* 23.9.1916.

³⁶⁹ Scavenius 1959: 86.

6.3 Konkrete resultater

Når det gjelder anseelsen og de direkte politiske virkningene av beslutningene som ble tatt på møtene er det viktig å ta dem for det de var. Det var i det minste fra norsk side viktig at man ikke forpliktet seg til noe, spesielt i begynnelsen. Den 18. januar 1915 ble det gitt en redegjørelse for det norske stortinget for lukkede dører om det første minister- og kongemøtet i Malmø. Utenriksminister Ihlen var her påpasselig med å trekke frem at det ikke hadde foregått noen egentlig undertegnelse. Utenriksministrene skrev under på promemoriaet fra møtet, men dette var kun for å ha et dokument som skulle vise hva som hadde foregått der. Dette var det eneste dokumentet som ble skrevet under på møtet.³⁷⁰

Kommunikasjonen ble undertegnet, men det var likevel ikke slik at ministrene hadde noen direkte myndighet til å skrive under på bindende forpliktende avtaler. I en promemoria som på anmodning av utenriksminister Arnold C. Ræstad ble sendt til statsråd Mowinckel i oktober 1921 om de nordiske ministermøtene, ble det uttrykt at: “Det antas ikke at noen av ministermöternes “beslutninger” er bindende for regjeringerne”.³⁷¹ Det gjaldt ikke bare de møtene som ble holdt i krigsårene, men notatet dreide seg også om beslutninger fra ministermøtene i København og Kristiania i 1920. Det ble likevel trukket frem to beslutninger fra møtet i 1918 som kunne være bindende: Å holde de to andre regjeringene informert om erfaringer som ble gjort angående ivaretagelse av norske borgeres økonomiske rettigheter i Sovjet-Russland, og å gi meddelelser om de tre landenes handelspolitiske forføyninger, eller endringer angående handelstraktatsforhold.

6.4 Den personlige betydningen

Noe som kan ha hatt en viss betydning og som også ble trukket frem av ministrene selv var betydningen av at de fikk sjansen til å møtes ansikt til ansikt. På den måten var det mulig å rydde unna noe av misforståelsene som ellers kunne oppstå. Det er vanskelig å være helt sikker på dette punktet, og det vil være usikkert i hvor stor grad dette bør settes opp som et eget punkt her. Det er flere måter å se det på. Ihlen viste til at når man var enige om å meddele hverandre hva som foregikk i hvert av landene var det på grunn av at de i den innledende fasen av krigen hadde en følelse av at de krigførende stormaktene brukte de andre

³⁷⁰ *Møte for lukkede dører*, Stortinget 18.januar 1915: 11–12.

³⁷¹ RA. UD 1906. vol 6234. P12C 2/21a: “Skandinaviske ministermöters beslutninger: Sprs. Om hvorvidt de er bindende for regjeringene”/”Kristiania, oktbr.1921”.

landene som brekkstenger i sin håndtering av de nøytrale landene. Det vil si at man forsøkte å påvirke ett land først, for så å trekke frem det første som et eksempel overfor de to andre. Det var for å forsøke å motvirke dette at man skal ha blitt enige om å holde nærmere kontakt om hvert av landenes problemer.³⁷² Scavenius trekker for eksempel frem at det var av stor betydning at utenriksministrene fikk mulighet til å møtes og slutte personlig kontakt med hverandre med den begrunnelsen at offisielle telegrammer og telefonsamtaler departementene imellom aldri kunne erstatte den muligheten til personlig kontakt som møtene ga mulighet til.³⁷³ Vi kan også se at det spesielt under de første ministermøtene ble lagt opp til en god del lunsjer og middager.

Det ble også mulig å ta opp enkelte rykter som verserte. For eksempel fikk man trukket frem og forsøkt avkrefte rykter om svenske krigsplaner mot Danmark i begynnelsen av krigen.³⁷⁴ Scavenius nevner også etter ministermøtet i København i 1916 at:

Det kan jo ikke undgaas, at der mellem tre Regeringer, hvis Forhold vel paa det handelspolitiske Omraade har fulgt delvis forskjellige Linier, har kunnet opstaa mindre Misforstaaelser, og til at fjerne saadanne Misforstaaelser har Mødet været et velegnet Middel...³⁷⁵

Zahle skriver selv at betydningen av møtet lå i selve samtalene under møtene og først og fremst i viljen til å avholde møtet og til å fortsette med lignende møter også i framtiden. Han sier det på denne måten: “Denne gang er “Skandinavismen” begyndt roligt, uden brask. I selve den beskedne begyndelse ligger muligvis en sundhed, som kan love fremtidig sund vækst.”³⁷⁶ Det vil si at det i det minste var blitt et noe bedre forhold, og en oppmykning på det rent personlige planet. Det rådet en umiddelbar optimisme blant ministrene.

6.5 Den symbolske betydningen

Det de fleste historikere har trukket frem når det har vært tale om ministermøtene under den første verdenskrigen var deres symbolske betydning. Spesielt gjelder dette kongemøtene i Malmø i 1914 og i Kristiania i 1917.³⁷⁷ Den norske historikeren Svein Olav Hansen skriver at det skandinaviske kongemøtet i Malmø dekket over skandinavisk uenighet, og at det bidro til

³⁷² *Møte for lukkede dører*, Stortinget 18.januar 1915: 11–12.

³⁷³ Scavenius 1959: 40.

³⁷⁴ Berg 1997: 8.; Lindman 1972: 210–211.; Sv. RA. UD 1909. vol. 100. 1.O.43: “Nordiska monarkmötet i Malmö. 18. dec. 1914 4.dec-22, dec. 1914”-“Innk.UD 6/598 15.dec 1914”.

³⁷⁵ Scavenius 1959: 59.

³⁷⁶ Zahle; Kaarsted(Red) 1974: 85.

³⁷⁷ Se f. eks. : Gustafsson 1997: 216.

å styrke en følelse av en felles identitet og skjebne i Norden.³⁷⁸ Det å poengtere skandinavisk enighet og samhold dekket nok over manglende konkrete resultater, og selv om det ble poengtert at man skulle fortsette det skandinaviske samarbeidet tok det lang tid før de neste møtene fant sted, og de beslutningene som ble tatt var av liten konkret betydning. Ihlen understreket også det symbolske som en viktig betydning ved det første møtet:

Det store ved møtet var efter min mening, at de tre nordiske lande har herved end mere understreket sit ønske om at blive nøytrale. Og man har likeoverfor de krigførende magter vistnok ogsaa kunnet vise paa denne maate, at det ikke vil lykkes nogen av de krigførende magter at rive til sig noget enkelt av disse lande. (...) og rent i praktisk kommercielt og maritim henseende mener jeg, at det har sin store betydning, at vi har hat dette møte, og det kan ha sin praktiske nytte for fremtiden, at vi arbeider paa den maate, som her er begyndt. Men andet eller mere end det, som her er fremlagt, findes der ikke fra dette møte.³⁷⁹

Den symbolske virkningen av møtene kan også observeres på kort sikt. Møtene ble brukt som et signal ovenfor hverandre og for å vise omverdenen at de skandinaviske land fremdeles var innstilt på å følge den nøytrale linjen. Derfor kom det inn en viss spenning spesielt i starten rundt spørsmålet om hvor innstilt landene var på å fortsette sin nøytralitet. For eksempel var Scavenius skeptisk til det svenske initiativet om det første møtet. Dette var fordi det etter hans mening var svenskene som hadde mest å bevise når det kom til upartisk nøytralitetsvilje.³⁸⁰

Symbolvirkningen kan ha blitt forsterket av avisenes hjertelige omfavelse og iherdige forsvar av skandinavisk samarbeid til tross for få og lite konkrete synlige resultater. Samtidig var de ikke sene om å vise til beskjeden synlig interesse fra befolkningen under møtene. Selv i Kristiania i 1916 var interessen blant folk flest liten, selv om dette møtet var særlig symbolsk fordi det var første gang Sverige kom til Norge “med utstrakt hånd” etter unionsoppløsningen, og som sådan burde det ha vakt mer allmenn oppslutning enn det gjorde. På den andre siden hadde også skandinavismen i stor grad vært et eliteprosjekt, og møtene kan kanskje ha gitt en ny giv til forkjemperne for skandinavisk samarbeid parallelt med møtene? Ministermøtene, og avisenes dekning av dem, kan ha skapt større oppmerksomhet omkring skandinavisk samarbeid, eller selv bare vært et utslag av en økende interesse for slikt samarbeid, som skyldtes andre faktorer. Generelt kan de nordiske avisenes dekning av ministermøtene sies å være preget av en mer eller mindre nøktern optimisme til det nordiske samarbeidet.

³⁷⁸ Hansen 1994: 17.

³⁷⁹ *Møte for lukkede dører*, Stortinget 18.januar 1915: 12.

³⁸⁰ RA. UD 1906. vol. 5545. P12 C.4/14: “De tre kongers møde- Strengt fortrolig: “Hagerup til Ihlen. København 19.12.1914.

Gjenopptagelsen av tråden etter Malmø-møtet ble hilst velkommen av pressen, og fra de fleste hold ble det gitt uttrykk for håp om at samarbeidet skulle bli mer utbredt enn det hadde vært hittil. Det var en avventende holdning som følge av at de konkrete resultatene av Malmø-møtet hadde latt vente på seg. Det var en del gnisninger mellom pressen i de ulike landene i perioder. Det var tydelig at misforståelser og uriktige opplysninger ble viet en del plass. Det skandinaviske samarbeidet ble for det meste hyllet, til tross for en god del berettiget tvil om hvor store de konkrete resultatene var. De respektive nabolandenes, og til dels egen nøytralitetspolitikk måtte derimot tåle kritikk og granskning til det punktet at politikerne anså det nødvendig å ta affære, og oppfordre til en mer nøktern og "solidarisk" dekning i lys av krigstidene. Men det å være positiv til samarbeidet, var på en måte å støtte opp om idéen om at det kunne få større betydning i fremtiden. Håpløsheten i skyggen av krigen gjorde idéen om en bedre fremtid sammen forlokkende.

Den gamle skandinavismen fra 1800-tallet ble gjerne trukket frem igjen som en parallell i artikler i avisene. Den gamle ble kalt politisk skandinavisme, med mål om en samlet skandinavisk stat, mens den nye gikk mer på handelsøkonomisk samarbeid og samarbeid mellom statene med nøytralitet som mål. Det at det ble mindre interesse/færre artikler rundt det nordiske samarbeidet kan ha hatt noe å gjøre med at nyhetens interesse ikke lenger var tilstede. Nye møter ble etterhvert sett på som en naturlig oppfølger etter de foregående møtene. Hvert nytt møte ble ansett som et positivt nytt tilskudd til, i det minste, viljen til skandinavisk samhold og samarbeid.

Det er også ganske så naturlig at de krigførende lands presse ble viet plass i de skandinaviske avisene i lys av krigssituasjonen. Det denne dekningen kunne vise var hvordan ministermøtene bidro til å utløse en debatt rundt skandinavisk solidaritet i både den skandinaviske og utenlandske pressen. Uansett virker det som om pressen generelt uttrykte seg mer kritisk om de enkelte landenes nøytralitetspolitikk, vel å merke utenfor konteksten av skandinavisk samarbeid, enn om ministermøtet og skandinavisk samarbeid (Mari, uklart hva du mener her). Man må anta at avisene kan ha bidratt til en bedring av de nordiske relasjonene i sitt positive syn på nordisk samhold. Kongemøtene skapte også mer folkelig engasjement enn hva ministermøtene gjorde, noe som i og for seg kan sies å være naturlig. På den måten kan kongemøtene sies å ha hatt en særlig symbolsk virkning. Men akkurat hvor stor eller bred denne symbolverdien var er vanskelig å bedømme. Det paradoksale var at selv om avisene ofte var svært positive og støttende til skandinavisk samarbeid, var de likevel skeptiske til de andre skandinaviske landenes pressedekning og nøytralitet.

6.6 Varebyttet og økonomi/handel

Fra og med 1917 skiftet hovedfokuset på møtene til hovedsakelig å dreie seg om varebytte og handels-samarbeid. *Nationaltidende* trakk også frem dette. Etter krigen, når kampen for å sikre seg varer og rettigheter startet, ville det nordiske samarbeidet kunne bety en sikring av de tre landenes nasjonaløkonomiske eksistens. Det var den praktiske skandinavisme.³⁸¹

Den danske utenriksministeren, Scavenius, trekker frem at det viktigste praktiske resultatet for møtet i Kristiania i 1917 var beslutningen om å opprette en komité av sakkyndige for å utarbeide forslag som skulle fremme vareutveksling mellom de skandinaviske landene "(...) paa en endnu virksomere Maade end hidtil".³⁸² Dette var muligens på grunn av at situasjonen hadde endret seg i takt med krigsbildet. Men det er også mulig at man nå hadde mer realistiske og konkrete forventninger til utbyttet av møtene. Ble det da noen konkrete resultater på dette feltet?

På grunn av forsyningssituasjonen i Norden med knapphet på mange nødvendighetsvarer tok danske næringslivstopper, under ledelse av Alex Foss, sjefen for det danske industrirådet, kontakt med kolleger i Sverige og Norge i mars 1917 for å forsøke å få i stand mer nordisk samhandel. Foss var en entusiastisk nordist og ble senere en sentral skikkelse i arbeidet med å etablere Foreningen Norden. Det gjaldt også Johan Throne Holst og Einar Maseng, som var Norges representanter i forhandlingene om varebyttet.³⁸³

Etter konge- og ministermøtet i Kristiania i 1917 ble det i hvert av de tre landene nedsatt kommisjoner for å fremme det nordiske varebyttet. I tillegg fikk de senere i oppgave å undersøke muligheter for samarbeid på dette feltet etter krigen.³⁸⁴

Dette førte til en økning av det skandinaviske varebyttet fra september 1917. Rasjonering ble da innført, og det ble matmangel og politisk uro. Bytteavtalen gikk i korte trekk ut på at Danmark gikk med på å bytte smør, fleisk, kjøtt og korn med Sverige og Norge, mens Danmark på sin side hadde behov for jern, stål, trevarer og papir fra Norge og Sverige. I tillegg bidro Norge med kunstgjødsel til Danmark.

Roald Berg trekker fram at dersom vi ser på den faktiske skandinaviske vareutvekslingen mellom 1914 og 1918 kan vi se en betydelig økning på dette feltet. Den internordiske andelen

³⁸¹ "Ministermødet" i *Nationaltidende* 26.5.1918.

³⁸² Scavenius 1959: 87.

³⁸³ Hansen 1994: 18.

³⁸⁴ Berg 1997: 11.

av landenes import ble mer enn fordoblet i denne perioden. Inntrykket er derfor at de politiske anbefalingene fra ministermøtene fikk betydning. Det har likevel blitt trukket frem at det var naturlig at de økonomiske motivene for samarbeid ble forsterket i siste halvdel av krigen på grunn av vareknappheten. Skipsfarten ble for eksempel kraftig rammet av krigføringen fra stormaktene. Derfor ble eksport til andre land vanskeligere, og fraktene steg. Det var med andre ord gode grunner til at en slik økning kunne finne sted også uten oppmuntring fra statlige organisasjoner. Berg viser også til at det nordiske vareutbyttet gikk raskt tilbake til førkrignivå etter krigen, og det norske *Statens Varebytteraad*, ble nedlagt allerede i 1921.³⁸⁵ Derfor virker det ikke som om det økonomiske samarbeidet på regjeringsplan fikk så stor langvarig betydning.

Utenom ministermøtene er det også nødvendig å nevne at det var viktige spørsmål som det ikke nødvendigvis ble noe større nordisk samarbeid om. Et eksempel på dette var de amerikanske eksportrestriksjonene sommeren 1917. De gjorde det nødvendig å oppta forhandlinger om dispensasjoner. Allerede i mai ble regjeringene oppfordret til å sende forhandlingsdelegasjoner til Washington. Hovedtema var hvor store matvarerasjoner som var påkrevd for å dekke egne behov, og hvilke kvanta ententen fortsatt skulle tolerere som fri eksport. Amerikaforhandlingene sommeren 1917, altså mellom møtet i Stockholm i mai og Kristiania i november, ble ikke drøftet i noe vesentlig grad på møtene. Det vil si at de skandinaviske landene ikke gikk sammen om et samarbeid på dette punktet. Man sendte delegasjoner hver for seg.³⁸⁶ Det vil si at også det skandinaviske handelssamarbeidet hadde sine klare begrensninger.

6.7 Utviklingen av skandinavisk samarbeid

Roald Berg peker på at det til tross for at utbyttet av de nordiske ministermøtene ble magert likevel ble betraktet som naturlig at de ble avholdt. Alle de tre landenes regjeringer tilstrebet et visst politisk samarbeid, selv om det var stor forskjell mellom dem når det kom til hvor langt et slikt samarbeid skulle gå. Berg fremhever her noe han kaller en “dobbelthet” i det faktum at de nordiske møtene ble avholdt, mens møtenes “(...) relative innholdsløshet” på den

³⁸⁵ Berg 1997: 11–12.

³⁸⁶ Berg 1995: 229–230.

andre siden kan gi et bilde av at det skandinaviske samarbeidet samtidig fikk en underordnet rolle, og ble neglisjert.³⁸⁷

Den danske historikeren Uffe Østergård skriver tvert imot at skandinavisk samarbeid utvidet seg til også å inkludere flere områder på en slik måte at det kunne begynne å ligne en folkelig bevegelse. Også Per Jostein Ringsby skriver at første verdenskrig førte de tre landene nærmere hverandre, og det var jevnlig kontakt mellom de tre landenes interparlamentariske grupper under krigen.³⁸⁸ På grunn av dette nærere samholdet ble flere nye nordiske organisasjoner og grupper stiftet i denne perioden. For eksempel kan det her nevnes organisasjonen for kvinnelig stemmerett i 1916 og den nordiske musikkforening i 1918.³⁸⁹ Spørsmålet blir da om ikke ministermøtene kan ha hatt en indirekte påvirkning på utviklingen av interskandinaviske relasjoner? Selv om det kan virke som om ministermøtene og det skandinaviske samarbeidet under første verdenskrig knapt fikk noen varig langtidseffekt på forholdet mellom de tre landene, var det derimot et annet samarbeid som fikk det, nemlig de personlige kontaktene som ble knyttet gjennom *Den nordiske interparlamentariske unionen*(NIU) som senere kom til å skape grobunn for opprettelsen av *Nordisk råd*.³⁹⁰ Dette anses som en separat bevegelse, men den sto også i forbindelse med ministermøtene. NIU var flere ganger i kontakt med ministermøtene, og påtok seg enkelte oppgaver på oppfordring fra ministrene som deltok på ministermøtene. NIU, som var opprettet allerede i 1907, kan ha vært viktigere enn ministermøtene når det gjaldt å fremme nordisk samarbeid. NIUs rolle er derfor noe som kanskje bør undersøkes mer enn hva det har vært gjort til nå. Uansett vil dette kunne føre til at vi må trekke andre slutninger om betydningen av ministermøtene enn vi får ved å se på de direkte vedtakene som ble fattet der.

Ministermøtene var ikke enkeltstående drøftelser. Det vil si at man kan se ministermøtene som et ledd i en generell tendens til et tettere skandinavisk forhold. Det var også kontakt mellom møtene og med andre organisasjoner. Før møtet i København i 1916 fikk man også for eksempel overrakt henvendelser fra både *Den internasjonale kvinneunionen* og *Fordkonferansen*, en internasjonal freds-konferanse som hadde blitt avholdt i Stockholm, på amerikansk initiativ.³⁹¹ Det vil si at møtene ikke var isolerte hendelser uten relasjoner til

³⁸⁷ Berg 1997: 12.

³⁸⁸ Østergård 1997: 42–44.

³⁸⁹ Ringsby 2012: 147.

³⁹⁰ Østergård 1997: 42–44.

³⁹¹ “Ministermøtet i København. Det offisielle kommuniké” i *Tidens Tegn* 12.3. 1916.; “Den nordiske Ministerkonferanse. Sidste Dag” i *Nationaltidende* 11.3. 1916.

andre organisasjonsbestrebelse i de skandinaviske land. På møtene ble det delegert oppgaver og oppnevnt komitéer som skulle behandle enkelte av sakene videre fremover. NIU var også en tilbakevendende faktor innen dette samarbeidet. Det var for eksempel i samarbeid med dem at spørsmålet om en nøytral konferanse ble behandlet. Det var også de som før møtet i København i 1918 la frem forslag om at man skulle forsøke å få i stand et samarbeid på det sosialpolitiske feltet. Uansett om det ikke nødvendigvis ble noen konkrete varige resultater av dette, viser det likevel tydelig at ministermøtene også berørte andre interskandinaviske organisasjoner, som NIU.

I løpet av denne perioden hadde det også skjedd store forandringer innen NIU. Det første møtet i 1907 var et møte mellom ti medlemmer fra hver interparlamentariske gruppe, og bare noen få partipolitiske grupper fra hvert av landene var representert.³⁹² Den danske historikeren Knud Larsen trekker også frem at i løpet av en ti-årsperiode vokste medlemstallet i en slik grad at unionen nå var et representativt uttrykk for de nordiske parlamentene. Knudsen kommer frem til at i 1918 tilhørte så mange som 206 av 209 danske parlamentsmedlemmer den interparlamentariske gruppen. I Norge var tallet 103 av 115, mens 257 av 264 var medlemmer i Sverige.³⁹³ Dermed kunne også NIU nå anses som mer representativ for parlamentene og den fikk større legitimitet og tyngde. Spørsmålet var om den dermed også vant mer gehør i den offisielle skandinaviske utenrikspolitikken. Knud Larsen skriver at arbeidet som ble gjort av de tre komitéene som ble opprettet etter ministermøtet i Kristiania i 1917 førte mer eller mindre direkte til forhandlinger rundt opprettelsen av *Folkeforbundet* våren 1919. Han påpeker også at nordisk samarbeid på ministernivå økte i omfang og ble knyttet nært sammen med arbeidet som ble gjort av de tre komitéene. Det var også de tre komitéene som la fram de skandinaviske statenes syn på den nye internasjonale organisasjonen under fredsforhandlingene i Versailles etter krigen.³⁹⁴

6.8 En nordisk forening- og samtidig skandinavisk samarbeid

Parallelt med ministermøtene var det også en annet politisk interskandinavisk bevegelse i arbeid. Den politiske foreningsideen, som til forveksling kunne minne om den gamle skandinavismen, dukket opp igjen gjennom den danske øyelegen Christian Horst Heerforts

³⁹² Larsen 1984: 190.

³⁹³ Ibid.: 193.

³⁹⁴ Ibid.: 194.

arbeid for et nordisk statsforbund under svensk ledelse, med Gøteborg som hovedstad, og med Sveriges konge som en nordisk keiser, på mange måter en nordisk versjon av det tyske keiserriket eller Storbritannia. Det var få som var rede til å gå så langt som Heerforts, men han inspirerte flere med sine ideer om et nordisk samhold og en nordisk forening.³⁹⁵

Derfor ble det 11. mai 1918 holdt et møte i Stortinget mellom en gruppe bestående hovedsakelig av aktive norske politikere med kirkeminister Jørgen Løvland som debattleder. Justisminister Johan Castberg advarte her kraftig mot en nordisk foreningsdannelse og *nyskandinavisme*. Selv om få var like fiendtlig innstilt som han måtte nordistene likevel erkjenne at Castbergs mistenksomhet til nordisk samarbeid også ble delt av store deler av det norske folk. Det ble derfor ikke tatt noen endelig beslutning om å støtte opprettelsen av *Foreningen Norden*. I stedet ble det opprettet en komité, ledet av Venstres parlamentariske leder Johan Ludwig Mowinckel, som skulle drøfte det svenske utkastet til vedtekter. Komitéen konkluderte med at man fra norsk side skulle se på hvordan foreningen ble mottatt i Sverige og Danmark før det ble tatt stilling til om Norge skulle slutte seg til den.³⁹⁶

Den norske komitéen var også misfornøyd med det svenske forslaget. Mowinckel sendte 11.juli 1918 et brev til Conrad Carleson der han viste til de norske innvendingene. Svenskenes statutt-forslag la opp til et økonomisk og politisk samarbeid. I Norge ville man derimot begrense foreningens oppgaver til å fokusere på økt *frivillig* og *privat* samarbeid. Selv om samarbeidet kunne være av økonomisk og kulturell art, var den norske tanken at det likevel skulle være av kun frivillig, privat og folkelig karakter. I Norge var det bred enighet om at foreningens mål kun skulle være å bidra til en økt gjensidig forståelse og respekt mellom de skandinaviske landene gjennom å spre informasjon om samfunnsforholdene i de andre to landene. En formalisert, statlig tilrettelegging av skandinavisk samarbeid mente man kunne rokke ved nasjonalstatens suverenitet. Et slikt samarbeid ville derfor i teorien kunne føre til en svekkelse av folkenes respekt og forståelse for hverandre.³⁹⁷

Den norske komitéen gikk likevel til slutt inn for tanken om en nordisk forening, og den 8.september 1918 møttes det svenske, danske og norske arbeidsutvalget i København. Møtet sammenfalt med det tiende møtet for *Den nordiske interparlamentariske unionen* (NIU). Ettersom begge møtene foregikk i nærheten av hverandre i København kunne parlamentarikere fra de tre landene som i utgangspunktet var der på grunn av møtet i NIU

³⁹⁵ Hansen 1994: 21–22.

³⁹⁶ Ibid.

³⁹⁷ Ibid

velge å også overvære arbeidsutvalgets møte. Skeptiske norske stortingsrepresentanter møtte mannsterkt opp. Theodor Adelswärd, lederen av den svenske delegasjonen til Den nordiske interparlamentariske union, skrev i et brev til Conrad Carleson at han mente møtet var en provokasjon. De svenske representantene undret seg over at foreningsspørsmålet kunne vekke slike politiske reaksjoner i Norge.³⁹⁸

På møtet ble det svenske programutkastet lagt frem, og det fikk allmenn støtte fra den danske arbeidsgruppen, men ikke fra den norske delegasjonen. Mowinckel redegjorde for det norske synet og la frem forslag til en rekke endringer. Den danske, og svenske arbeidsutvalget uttrykte skuffelse, men de norske programstrykningene ble akseptert. Etter forhandlinger ble *Foreningen Nordens* karakter endelig fastlagt ved inngangen til 1919, og et konstituerende møte ble planlagt til februar samme år.³⁹⁹

6.9 Betydningen av de skandinaviske ministermøtene

Under første verdenskrig vokste det fram en følelse av et skjebnefellesskap av småstater blant eliten i Skandinavia, noe som til slutt førte til opprettelsen av foreningen Norden. Foreningen fikk ikke den rollen de svenske, og delvis de danske, initiativtakerne ønsket seg. Det vil si en organisasjon som skulle ivareta de skandinaviske lands økonomiske og sikkerhetspolitiske interesser i bred forstand. Foreningen ble likevel basert på en erkjennelse av geografisk, språklig, kulturell og sosial nærhet.⁴⁰⁰ Den norske statsviteren Johan P. Olsen, og den danske statsviteren Uffe Østergård viser til at en tolkning av det nordiske samarbeidet er at det ofte har lyktes nettopp fordi man har unngått de store politiske spørsmålene. Det er på lavere plan at nordisk samarbeid har lyktes best, og ikke gjennom store viktige vedtak om økonomi, utenriks- og sikkerhetspolitikk. Dette antyder grensene for nordisk samarbeid. Store planer har ofte kollapset på grunn av at forutsetningene for omfattende nordiske løsninger, som kunne ha endret det nordiske fellesskapets karakter, rett og slett ikke har vært sterke nok.⁴⁰¹ Det kan også virke som om det nordiske samarbeidet, når det stagnerer, eller har støtt på klare begrensninger, har vært i stand til å aktivisere motkrefter og skape en ny giv med krav om *mer* samarbeid. Olsen kaller dette for *føniks-effekten* i nordisk samarbeid. En tolkning er at forhold ved samarbeidet i regionen setter grenser for hva de nordiske landene kan gjøre

³⁹⁸ Hansen 1994: 23.

³⁹⁹ Ibid.: 26.

⁴⁰⁰ Ibid.: 238.

⁴⁰¹ Olsen 1998: 362–364.

sammen, men samtidig finnes det identitetsbaserte bånd som holder liv i samarbeidet. I følge historikeren Bo Stråth var samarbeidet bygget på nyttebasert pragmatisme med vekt på praktisk problemløsning, men også på idealistisk og emosjonell nordisme.⁴⁰²

Det vil si at nordisk samarbeid i moderne tid har vist seg mer vellykket når det har unngått å nedfelle seg i noe politisk organ som kunne minne om over-statelighet. Det har fungert mye bedre som et rådgivende supplement til de nasjonale organene i hvert enkelt land.⁴⁰³ De nordiske ministermøtene under første verdenskrig føyer seg også inn i dette mønsteret. Her var det et begynnende samarbeid som det til tider ble skapt store forventninger til. Men, som ellers, viste nasjonale interesser seg å være mer betydningsfulle, og samarbeidet stagnerte, samtidig som målene endret seg. På grunn av uenighet ble det besluttet å inngå ett kompromiss og det ble stiftet en forening med lav profil og et relativt utvannet program. Det nordiske samarbeidet som vokste frem gjennom *Foreningen Norden* var og er fortsatt basert på enighet og konsensus. En majoritet av de nasjonale foreningene kan ikke tvinge en minoritet til å akseptere beslutninger eller handlingsplaner den ikke er enig i. Dette gir en større legitimitet og stabilitet, men gjør det samtidig vanskelig å utvikle det videre og få til endringer og konkrete varige vedtak.⁴⁰⁴ De svenske statsviterne Doeser og Westberg legger vekt på at en forutsetning for at et utdypet internasjonalt samarbeid skal kunne oppstå mellom stater på et bestemt område er det nødvendig at partene er enige om både politikken og måten den blir gjennomført på. Innen det sikkerhetspolitiske feltet kan derfor ulikheter i de nasjonale modellene forklare hvorfor samarbeidet ikke ble større på dette feltet.⁴⁰⁵ Øyvind Østerud legger i et kapittel i *Europa i Norden* fra 1998 her til at:

Vi har sirklet inn den paradoksale tvetydigheten i de nordiske lands forhold til hverandre og til Europa. På den ene siden en nordisk forankring i sammenvevd historie og kulturfellesskap, men med svake institusjonelle overbygninger. På den annen side fellesnordiske særtrekk som skaper konvergenser i Europa-politikken, men likevel splittende institusjonelle løsninger som uttrykk for praktiske interessenmotsetninger⁴⁰⁶

Vi kan også se noe av denne tvetydigheten i nordisk samarbeid i “vår” periode. Forholdet mellom de skandinaviske land var kjølig, men samtidig var det krefter som arbeidet for et nordisk samarbeid, noe som bunnet i det kulturelle fellesskapet. Forutsetningene var ikke til stede for et samarbeid på det utenrikspolitiske og sikkerhetspolitiske felt, som enkelte håpet på. Her glir ministermøtene inn i denne forestillingen. Men hvis vi ser på denne perioden er

⁴⁰² Olsen 1998: 362–364.

⁴⁰³ Østergård: 1997: 42–46.

⁴⁰⁴ Micheletti 1998: 320.

⁴⁰⁵ Westberg/Doeser 2012: 31–32.

⁴⁰⁶ Østerud 1998: 133.

det mange elementer som gjør perioden spennende i seg selv. Den var kaotisk i form av uavklarte situasjoner for nøytraliteten, som alle tre landene måtte forholde seg til. Men, alle hadde ulik tilhørighet og interesser. På det nordiske samarbeids-planet, fantes det flere bevegelser som jobbet for nordisk samarbeid og som hadde en nordisk forankring, med en samling om *Foreningen Norden* og med *Den nordiske interparlamentariske unionen* i spissen.

Ministermøtene levde aldri opp til sitt potensiale, og de var på mange måter en skuffelse. Det var mange forhåpninger knyttet til resultatene av møtene, men på grunn av interessemotsetninger og nasjonale hensyn uteble resultatene. Likevel ga retorikken omkring ministermøtene dem en mye større rolle enn hva som ble de faktiske resultatene av dem.

Her dreier det seg om en annen side av det skandinaviske samarbeidet: Nemlig den kulturelle og symbolske. Det er hevet over enhver tvil at det symbolske har vært av stor betydning. Enten det var som en symbolsk demonstrasjon overfor hverandre eller krigsmaktene var det slik at det symbolske ofte var en del av den uttalte intensjonen med møtene. Det at avisene møtene dem på den måten de gjorde bidro også til at å påvirke synet på skandinavisk samarbeid i de tre landene i en positiv retning. Det ble under og spesielt mot slutten av første verdenskrig en oppblomstring i forskjellige typer konferanser, formelle kontakter og felles forbund innad i Skandinavia. Spørsmålet er om ministermøtene bidro til dette, eller om de bare var en del av utviklingen.

Det er også, som tidligere nevnt på de små arenaene at nordisk samarbeid har vist seg mest effektivt. Derfor kan det være like viktig å trekke frem slike ting som hvordan avisene omtalte ministermøtene, eller betydningen av at ministrene og kongene fikk anledning til å snakke sammen. Det er også tegn som tyder på at forventningene til ministermøtene, nettopp lå i det symbolske. Selv om ministermøtene i seg selv var politiske ble det blant annet påpekt av *Tidens Tegn* i etterkant av ministermøtet i Kristiania i 1916 at: “Det er ingen skandinavisme paa papiret, vi trenger, men en, som, om den end ser beskjednere ut, kan staa sin prøve i det virkelige liv.” Det vil si at man så muligheter i et lojalt og åpent samarbeid for Nordens felles interesser.⁴⁰⁷ De kan ha bidratt til en følelse av at Skandinavia delte en felles skjebne, slik Svein Olav Hansen antyder i sin bok om foreningen Norden. Det er derfor fullt mulig at det ville ha skjedd en oppblomstring av nordisk samarbeid selv uten ministermøtene.

⁴⁰⁷ “Ministermøtet” i *Tidens Tegn* 19.09.1916.

Denne oppgaven kan derfor ikke gi ett direkte svar på spørsmålet om hvilken betydning ministermøtene fikk for den nordiske regionen, men det jeg har forsøkt å få frem er at det kan være mer å hente her hvis vi ser på endringene i et lengre perspektiv. Om vi tenker kontrafaktisk, ville det være mulig å se for seg hvordan utviklingen hadde blitt uten dette skandinaviske samarbeidet?

Hvis man ser på samlingene på denne tiden, er det lett å peke på de bekvemmelighetene som oppsto rundt møtene i starten, med middager, frokoster, lunsjer og ekskursjoner som lite produktive. Men om man ser fremover i tid kan denne formen for diplomati også ha sin plass i det storpolitiske bildet? Det var tydelig at den personlige stemningen mellom representantene ble mindre anspent underveis, ikke minst fordi de svenske representantene, ble byttet ut underveis. Er det mulig at dette kan ha gitt en bedre grobunn for samarbeid fremover? Etter krigen gikk den skandinaviske utenrikspolitikken tilbake til det normale, og for alle de tre skandinaviske statene virket arbeidet med *Nasjonenes Forbund* viktigere enn et nært skandinavisk samarbeid, og tiden med regelmessige ministermøter mellom utenriksministrene og opphørte så tidlig som i 1920.⁴⁰⁸

Selv om det blir påpekt at resultatene var få, kan det likevel være berettiget å tillegge ministermøtene under første verdenskrig en viss betydning. Jeg vil slutte meg til Roald Bergs vurdering av det nordiske samarbeidet, men har gjennom denne oppgaven vist at det også er en rekke andre ulike sider ved resultatene av ministermøtene. For eksempel tiller han ikke samarbeidet med *Den Nordiske Interparlamentariske unionen* noen betydning i sin behandling av dette samarbeidet i artikkelen fra 1997. Det jeg har forsøkt å få frem var at ministermøtene under verdenskrigen kan være av en større historisk betydning for å legge et grunnlag for utviklingen av de interskandinaviske, og senere nordiske, politiske samarbeidet. Det var altså ikke nødvendigvis i de konkrete vedtakene man finner den største resultatene. For å se tvetydigheten i betydningen av møtene kan vi her minnes den danske konsæilpresidentens ord etter ministermøtet i København i 1916:

*Hvad er der da udrettet? Hvis man gennemlæser den over Mødets Forhandlinger førte Protokol, vil man sige – saare, saare, lidt! Men selve Samtalerne i Møderne, først og fremmest selve Viljen til at afholde Mødet og til at fortsætte med lignende Møder betyder meget.*⁴⁰⁹

Carl Theodor Zahle, 1916

⁴⁰⁸ Salmon 1997: 128.

⁴⁰⁹ Zahle(Kaarsted. Red.) 1974: 85(12/3- 1916)

Kilder og Litteratur

Arkivmateriale:

Det Norske Riksarkivet: RA(Oslo)

UD: Utenriksarkivet av 1906

Vol.: 5544, 5545, 5723, 5806, 5808, 5885, 5920, 6234

Det Svenske Riksarkivet: Sv. RA (Stockholm, avdeling Marieberg)

UD: 1902-års Dossiersignum

Vol.: 100, 101,102, 103,104, 1193 a, 2108, 1970 a, 2194, 1367

Det Danske Riksarkivet: Dk. RA(København)

UD: Udenrigsministeriet
(Arkivserie: Gruppeordnede sager 1909-1945)

Løbenummer(Vol.): 5-93,5-101,5-105,5-196, 5-107,5-108, 5-109,5-110, 10-10, 10-12

*I fotnoter:

(Land/arkiv). UD (årstall). (vol nummer). (Gr.avd): (Navn/dato/ spesifisert kilde)

Aviser*:

Danmark:

Nationaltidende

Politiken

Norge:

Tidens Tegn

Aftenposten

Sverige:

Aftonbladet

Dagens Nyheter

*Det som er brukt av avisene er kun rene utklipp funnet i mapper fra riksarkivene.

Rigsarkivet(RA)

Utenriksministeriets arkiv (UD)

Trykte møterefater og beretninger

“64. ordentlige Storting 1915” i *Møter for lukkede dører*. Stortinget 1901-1924. Oslo, Stortingsarkivet 1997 (ISBN 82-91283-23-0).(Utgitt på CD).

Det sjette nordiske interparlamentariske delegeretmøte-Kristiania 1914-Beretning avgitt av møtets præsidium. Centraltrykkeriet. Kristiania 1914.

Det nordiska interparlamentariska förbundets åttonde delegeradmöte-Stockholm augusti 1916-Särtryck ur mötesberättelsen. K.L. Beckmans boktryckeri. Stockholm 1916.

Det niende nordiske interparlamentariske delegeretmøte-Kristiania 1917(I)- Beretning avgitt av møtets præsidium. Centraltrykkeriet. Kristiania 1917.

Det niende nordiske interparlamentariske delegeretmøte-Kristiania 1917 (II)- Forhandlinger ang. Spørsmålet om forholdsregler til sikring av verdensfreden. Centraltrykkeriet. Kristiania 1917.

Det tiende nordiske interparlamentariske Delegeretmøde-København 1918(I)- Beretning afgiven af Mødets Præsidium. Universitetsbogtrykkeriet(J.H. Schultz A/S). København 1918.

Det tiende nordiske interparlamentariske Delegeretmøde-København 1918(II)- 1) Meddelelse angaaende de af de tre nordiske Udenrigsministerier nedsatte samvirkende Komiteer til Overvejelse af Spørgsmaal, der bør forebringes paa Konferencerne ved Verdenskrigens Afslutning. 2) Meddelelse om det internationale videnskabelige Samarbejde efter Krigen. Universitetsbogtrykkeriet (J.H. Schultz A/S). København 1918.

Litteratur:

Ahlund, Claes (Red.): *Scandinavia in the First World War: Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*. Nordic Academic Press. Lund, Sverige 2012.

Andersen, Roy: *Inn i katastrofen*. Aschehoug. Oslo 2014.

Baldersheim, Harald/ Ståhlberg, Krister: *Nordic Region-Building in a European Perspective*. Ashgate Publishing Ltd. England 1999.

Bajer, Fredrik: *Det nordiske interparlamentariske delegeretmødes forhistorie-af Fredrik Bajer* (Trykt som manuskript)J.H.Schultz. København 1908.

Berg, Roald: *Norge på egen hånd 1905-1920: Norsk utenrikspolitikk historie Bind 2*. Universitetsforlaget. Oslo 1995.

Bring, Ove: *Neutralitetens oppgang og fall- eller den gemensamma säkerhetens historia*. Atlantis bokforlag. Stockholm 2008.

Boss, Walter: *Danmarks udenrigspolitik 1720-1982*. Forlaget systime. Danmark 1982.

Deutsch, Karl W.: *Political Community at the International Level- Problems of Definition and Measurement*. Doubleday& Company Inc. Garden City, New York 1954.

Doeser, Fredrik/Petersson, Magnus/ Westberg, Jacob(Ed.).*Norden mellan stormakter och Fredsförbund: Nordisk säkerhetspolitisk samarbete i det gamla och nya Europa*. Santerus Academic Press Sweden. Stockholm. 2012.

Flo, Idar(Ed.); Dahl, Hans Fredrik(Ed.): *Norsk presses historie 1660-2010-Bind 4: Norske aviser fra A til Å*. Universitetsforlaget. Oslo 2010.

Franzén, Nils-Olof: *Undan Stormen: Sverige under första världskriget*. Bohusläningens Boktryckeri AB. Uddevalla 1986.

Fuglum, Per: *Én skute- én skipper: Gunnar Knudsen som statsminister 1908–10 og 1913–20*. Tapir forlag, Trondheim 1989.

Furre, Berge: *Norsk Historie 1905 – 1940*. Orion-bøkene. Det Norske Samlaget. Oslo 1971.

Gihl, Torsten: *Den svenska utrikespolitikens historia IV. 1914–1919*. P.A Norstedt & söners förlag. Stockholm 1951.

Gustafsson, Harald: *Nordens historia- En europeisk region under 1200 år*. Studentlitteratur, Lund 1997.

Hansen, Svein Olav: *Drømmen om Norden: Den Norske foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*. Ad Notam Gyldendal 1994 og Foreningen Norden. Oslo 1994.

Hemstad, Ruth: *Fra Indian Summer til nordisk vinter: Skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. Doktoravhandling forvart ved det humanistiske fakultetet. Universitetet i Oslo. Acta Humaniora. Oslo 2008.

Holbraad, Carsten: *Danish Neutrality: A Study in the Foreign Policy of a Small State*. Clarendon Press. Oxford 1991.

Hobson, Rolf; Kristiansen, Tom: *Norsk forsvarshistorie Bind 3 1905-1940- Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*. Eide Forlag. Bergen 2001.

Hugemark, Bo(Red.): *Neutralitet och försvar- Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809*. Militärhistoriska Förlaget. Stockholm 1986.

Jacobsen, Knut Dahl; Rokkan, Stein; Vetti, Normann: *Kontakt og samarbeid mellom de nordiske folk- en foreløpig oversikt over foreliggende materiale fra representative intervjuundersøkelser og en utredning av muligheter for videre forskning*. Stiftelsen Polhögda og Institutt for Samfunnsforskning. Oslo 1956.

Kaarsted, Tage(Red.): *Konseilspræsident C. TH. Zahles Dagbøger 1914-1917*. Universitetsforlaget i Aarhus. Aarhus 1974.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var- En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget. Oslo 1999(utgave 2007).

Lidegaard, Bo; Due Nielsen, Carsten(Red.) Feldbæk, Ole (Red.); Petersen, Nikolaj (Red.): *Dansk udenrigspolitisk historie 4: Overleveren 1914-1945*. Gyldendal Leksikon, København 2003.

Lindgren, Raymond E.: *Norway-Sweden: Union, Disunion, and Scandinavian Integration*. Princeton University Press. Princeton 1959.

Lindman, Arvid: *Dagboks-anteckningar*. Utgitt gjennom Nils F. Holm. Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner. Stockholm 1972.

Mårald, Bert: *Den svenske freds- og neutralitetsrörelsens oppkomst: Ideologi, propaganda och politiska yttringar från kriget till den svensk- norska unions oppløsning*. Studia Historica Gothoburgensia XIV. Lönnroth, Erik (red.) Akademiförlaget. Stockholm 1974.

Neumann, Iver B.(Red): *Hva skjedde med Norden? Fra selvbevissthet til Rådwillhet*. J.W. Cappelens Forlag/ Europa-programmet Gjøvik/Spydeberg 1992.

Olsen, Johan P.; Sverdrup, Bjørn Otto(Red.): *Europa i Norden- Europeisering av nordisk samarbeid*. Tono Aschehoug. Otta 1998.

Riste, Olav: *The neutral ally: Norway's relations with belligerent powers in the First World War*. Oslo Universitetsforlag. Oslo 1965.

Salmon, Patrick: *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*. Cambridge University Press. Cambridge 1997.

Scavenius, Erik: *Dansk udenrigspolitik under den første Verdenskrig*. Forlaget Fremad. København 1959.

Søllinge, Jette D; Thomsen, Niels: *De Danske Aviser, Bd 1-3*. Dagspressens Fond 1988-1991. Elektronisk utgave:
http://www.statsbiblioteket.dk/au/index.jsp?query=recordBase%3Aasb_doms+politiken&action=classic#/?recordId=doms:dda_paper_vol3_paper1-154

Sørensen, Øystein; Stråth, Bo (Red.): *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo 1997.

Thommessen, Henrik P.: *Fra triumf til tragedie- Avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941*. Doktoravhandling forsvart ved Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo 2008. No. 401. Oslo 2009.

Wasberg, Gunnar Christie: *Aftenposten i hundre år: 1860-1960*. Schibsted. Oslo 1960.

Zahle, Carl Theodor; Kaarsted, Tage (Red.): *Konseilspræsident C. TH. Zahles Dagbøger 1914-1917*. Universitetsforlaget i Aarhus. Aarhus 1974.

Ørvik, Nils: *The Decline of Neutrality 1914 – 1941 (Second Edition)* Frank Cass & CO LTD. London 1971.

Artikler:

Baldersheim, Harald/ Ståhlberg, Krister: “1. Transborder region-building: cement or solvent in Nordic co-operation?” i Baldersheim, Harald/ Ståhlberg, Krister: *Nordic Region-Building in a European Perspective*. Ashgate Publishing Ltd. England 1999.

Batsis, Peteris: “Russko-norvezjskie odnosjenija v 1905-1917gg.” Hovedoppgave i historie ved det russiske vitenskapsakademiet (omarbeidet versjon). Moskva 1973 (Side 230–232)

Berg, Roald: “Nordisk samarbeid 1914-1918” Institutt for Forsvarsstudier(IFS) 4/1997.

Berg, Roald: “Fra den norsk-svenske grenselinjens historie 1814-1914 [On the history of the Norwegian-Swedish border]”, i Øystein Sørensen & Torbjörn Nilsson (red.): *Svensk-norske relasjoner i 200 år*, Oslo & Stockholm: Aschehoug og Carlson 2005.

Berg, Roald: “The Nineteenth Century Norwegian-Swedish border: Imagined Community or Pluralistic Security System?” i *Journal of Northern studies* nr 1. 2009.

Frey, Marc: “The Neutrals and World War One.” i *Institutt for Forsvarsstudier (IFS)* 3/2000.

Gram-Skjoldager, Karen; Tønnesson, Øyvind: “Unity and Divergence: Scandinavian Internationalism, 1914–1921” i *Contemporary European History*. Vol. 17. Nr. 3.(s. 301 – 324) August 2008.

Hemstad, Ruth: “Den Glemte historien” i *Magasinet Norden*. Foreningen Norden nr.4 2008. http://www2.norden.no/magasinet_pdf/nr0408.pdf

Hemstad, Ruth:”Scandinavianism, Nordic co-operation, and ‘Nordic democracy’ ” i Kurunmäki, Jussi/ Strang, Johan (Red.): *Rhetorics of Nordic Democracy*. Studia Fennica Historica 17. Finnish Literature Society. Helsinki 2010.

Hobson, Rolf; Kristiansen, Tom; Sørensen, Nils A.; Åselius, Gunnar: “Introduction: Scandinavia in the First World War” i Ahlund, Claes (Red.): *Scandinavia in the First World War: Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*. Nordic Academic Press 2012.

Johansson, Alf W.; Norman, Torbjörn: “Den svenska neutralitetspolitik i historiskt perspektiv” i Hugemark, Bo(Red.): *Neutralitet och försvar- Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809*. Militärhistoriska Förlaget. Stockholm 1986.

Larsen, Knud: “Scandinavian grass roots: From peace movement to Nordic council” i *Scandinavian Journal of History*,):9(2–3), 183–200, DOI: 10.1080/03468758408579041

Micheletti, Michelle:” Föreningen Norden och nordiskt samarbete- i går, i dag och i morgon.” (Oversettelse av Karolina Andersson) i Olsen, Johan P.; Sverdrup, Bjørn Otto(Red.): *Europa i Norden- Europeisering av nordisk samarbeid*. Tono Aschehoug. Otta 1998.

- Neumann, Iver B. "Tre innfallsvinkler til Norden." i Neumann, Iver B. (red.): *Hva skjedde med Norden?* Cappelen. Europa-programmet, 1992.
- Nøkleby, Berit: "Nordic chronology" i Sørensen, Øystein; Stråth, Bo (Red.): *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo 1997.
- Ringsby, Per Jostein: "Scandinavian collaboration for peace during the First World War" i Ahlund, Claes (Red.): *Scandinavia in the First World War: Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*. Nordic Academic Press. Lund, Sverige 2012.
- Riste, Olav/Berg, Roald: "Isolasjonisme, atlantisk samarbeid og nordpolitikk." i *Institutt for Forsvarsstudier(IFS) 2/1996*.
- Salmon, Patrick: "Foreign policy and national identity: The Norwegian integrity treaty." *Institutt for Forsvarsstudier(IFS) 1/1993*.
- Tjelmeland, Hallvard: "Aviser som historiske kjelder". I E.-B. Roaldsø: *Å skrive i motvind: Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934–1980*. Pressehistoriske skrifter nr. 3, s. 114-30. 2004.
- Wahlbäck, Krister: "The Nordic Region in Twentieth-Century European Politics" i Sundelius, Bengt (Red.): *Foreign Policies of Northern Europe*. Boulder, CO. Westview 1982 Colorado, USA 1982.
- Westberg, Jacob: "Den nordiska småstatsidealismens rötter" i Doeser, Fredrik/Petersson, Magnus/ Westberg, Jacob(Red.). *Norden mellan stormakter och Fredsförbund: Nordisk säkerhetspolitisk samarbete i det gamla och nya Europa*. Santerus Academic Press Sweden. Stockholm 2012.
- Westberg, Jacob/ Doeser, Fredrik: "Inledning" i Doeser, Fredrik/Petersson, Magnus/ Westberg, Jacob(Red.) *Norden mellan stormakter och Fredsförbund: Nordisk säkerhetspolitisk samarbete i det gamla och nya Europa*. Santerus Academic Press Sweden. Stockholm. 2012.
- Østergård, Uffe: "The Geopolitics of Nordic Identity" Sørensen, Øystein; Stråth, Bo (Red.): *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo 1997.
- Østerud, Øyvind: "Kap 5: Det nordisk paradokset – en ambivalent region i Europa" i Olsen, Johan P.; Sverdrup, Bjørn Otto(Red.): *Europa i Norden- Europeisering av nordisk samarbeid*. Tono Aschehoug. Otta 1998.

Webografi:

WWW 1: “Politiken” i *Den Store Danske Gyldendals åbne encyclopædi*

Opprinnelig skrevet av: Søllinges, Jette Drachmann 01.02. 2009

Sist redigert: Redaktionen 07.01.2014

Sist funnet: 15.05. 2015

[http://www.denstoredanske.dk/Samfund, jura og politik/Massemedier/Medier og dagblade, Danmark/Politiken?highlight=politiken%20avis](http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Massemedier/Medier_og_dagblade,_Danmark/Politiken?highlight=politiken%20avis)

WWW 2: “Nationaltidende” i *Den Store Danske Gyldendals åbne encyclopædi*

Opprinnelig skrevet av: Søllinges, Jette Drachmann 01.02. 2009

Sist redigert: Redaktionen 13.07.2012

Sist funnet: 15.05. 2015

[http://www.denstoredanske.dk/Samfund, jura og politik/Massemedier/Danske aviser af historisk interesse/Nationaltidende](http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Massemedier/Danske_aviser_af_historisk_interesse/Nationaltidende)

WWW 3: “Gerard Louis De Geer” I *Store norske leksikon*

Fagansvarlig: Opsahl, Erik

Opprinnelig: 14.02.2009

Sist funnet: 15.05. 2015

[http://snl.no/Gerard Louis De Geer](http://snl.no/Gerard_Louis_De_Geer)

WWW 4: “Kommentar- I grunnlovjubileets skygge” i *Aftenposten*(Nettutgave)

Skrevet av: Madsen, Per Anders.

Opprinnelig: 10.01.2014(Oppdatert 10.01.14 kl 17:46)

Sist funnet: 15.05. 2015

http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/I-grunnlovsjubileets-skygge-7430337.html#.U2GKDPI_t8E

WWW 5: “Professor Patrick Salmon” i *LSE(London School of Economics and Political Science)* (Hjemmeside)

Sist oppdatert: 06.08.2010

Sist funnet: 15.05. 2015

<http://www.lse.ac.uk/IDEAS/people/bios/salmonPatrick.aspx>

WWW 6: “Internering” i *Store norske leksikon*

Publisert: 14.02.2009(Uendret)

Sist funnet: 15.05. 2015

<http://snl.no/internering>

WWW 7: “Gesandt” i *Store norske leksikon*

Sist endret: 25.08.2009

Sist funnet: 15.05. 2015

<http://snl.no/.versions/list/81967>

WWW 8: “Kungen kommer ikke til grunnlovsjubileet 17.mai” i *NRK.no* (nettutgave)

Skrevet av: Svendsen, Christine; Larsen, Kristine Næss.

Publisert: 06.01.2014, kl 07:07

Sist funnet: 15.05. 2015

<http://www.nrk.no/norge/kungen-kommer-ikke-til-jubileum-1.11449221>

WWW 9: “den dansk-tyske krig” i *Store norske leksikon*

Skrevet av: Tvedt, Knut Are; Moi, Morten(Fagansvarlig: Opsahl, Eik)

Sist endret: 16.03.2009

Sist funnet: 15.05. 2015

https://snl.no/den_dansk-tyske_krig

WWW 10: “Sorte lister” i *Leksikon for det 21. århundrede*.

Skrevet av: Jensen, Albert.

Sist endret: 01.05.2001

Sist funnet: 06.03.2015

<http://www.leksikon.org/art.php?n=2383>

WWW 11: “Reservist” i *w3dictionary*.

Sist funnet: 06.03.2015

<http://no.w3dictionary.org/index.php?q=reservist>

WWW 12: “Francis Hagerup” i *Gyldendal: Den Store Danske*.

Skrevet av: Bregnsbo, Michael.

Sist funnet: 11.04.2015

http://www.denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Norge_og_Sverige/Norge_1814-1905/Francis_Hagerup

Kort kronologi

1800-tallet

Skandinavisme- politisk bevegelse med fokus på nordisk identitet.

1864

Den *dansk-tyske krigen* mellom Danmark på den ene siden og Preussen og Østerrike på den andre om hertugdømmene Slesvig og Holstein. At Sverige – Norge ikke gikk inn med støtte av Danmark ble ansett for å være ett stort slag for Skandinavismebevegelsen.

1890

Fredrik Bajer gir ut “Interparlamentariske konferencer”, noe som blir starten på tankene om nordisk samarbeid forut for de interparlamentariske konferensene.

1905

Unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige. Den endelige enden for Skandinavismebevegelsen og starten på “Den nordiske vinteren”.

1907

Opprettelsen av Den Nordiske Interparlamentariske union(NIU).
Haagkonvensjonen av 1907. Den andre internasjonale fredskonferansen, hvor det ble trukket frem regler for nøytralitet i krigstider.

1912

21. desember: Felles nøytralitetserklæring fra Sverige-Norge-Danmark i anledning Balkankrigen.

1914

8. august- Norge-Sverige sender ut felles nøytralitetserklæring.
⌘ 18.–19.desember- **Kongemøte i Malmø, og et møte mellom utenriksministrene.**

1916

M 9.–11. mars: **Ministermøte i København.**
⌘ 19.–22. september: **Ministermøte i Kristiania.**

1917

M 9.–11. mai: **Ministermøte i Stockholm.**
⌘ 28.–29. november: **Ministermøte og Kongemøte i Kristiania.**

1918

M 26. – 28 juni: **Ministermøte i København.**
Krigen ender.

1919

Opprettelsen av *Foreningen Norden* for Norge Sverige og Danmark, Stiftelse av Folkeforbundet (Nasjonenes Forbund) i januar 1919 etter fredsavtalen i Versailles.

1920

Regelmessige ministermøter opphørte.

1922

Island gikk med i *Foreningen Norden*.

1924

Finland gikk med i *Foreningen Norden*.

Vedlegg

Eksempel på Protokoll fra ministermøtet i Kristiania 1917:

RA. UD 1906. Vol 5806. adP12 2/17: "Protokoll" * av 30. nov 1917/ Ad Kongemøtet i Oslo 28. - 30. nov. 1917.

Protokoll.

Under kongebesøket i Kristiania 28. - 30. november 1917 har overlægninger fundet sted mellem de tre Konger, den norske Statsminister, den danske Konseilpræsident, den svenske Statsminister og de tre landes Utenriksministre .

Kong Haakon aapnet møtet med den tale som er indtatt i nedennævnte kommuniké .

Kong Haakons tale blev besvaret av Kong Gustaf , som fremførte sin tak for den til ham og Kong Christian rettede velkomsthilsen . Hans Majestæt uttalte haabet om, at Kong Haakon vilde forstaa de følelser med hvilke han atter hadde betraadt Norges jord og takket for den imøtekommenhet , som hadde gjort det mulig for ham nu at besøke Norges Konge . Tilslut uttalte Hans Majestæt sine bedste ønsker for konferansens overlægninger samt sin forhaabning om, at det samarbeide som paabegyndtes i Malmö og siden var blit fortsat , vilde føre til et godt og for de tre nordiske folk lykkebringende resultat.

Under møtet blev bekræftet enighet om følgende:
Paa grund av de tre lands samfølelse er regjeringerne enig om at erklære at hvor langvarig end verdenskrigen maatte bli og hvilke former den end yderligere maatte anta skal det venskabelige og fortrolige forhold mellem de tre riker opretholdes .

I overensstemmelse med de tidligere avgivne uttalelser og med den politik som de ogsaa hittil har ført, er det de tre rikers bestemte hensigt hver for sig til det yderste at opretholde sin nøytralitet overfor alle de

krigførende magter . Det blev fremholdt som selvfølgelig at dette ogsaa gjælder paa det handelspolitiske omraade .

Man har gjensidig git uttryk for ønsket om at man under de nu raadende vanskeligheter i forøket utstrækning yder hverandre hjælp med forsyning av nødvendige varer . Man vil derfor ha for öie betydningen av at ingen av landene gaar til avtaler med andre land som maatte utelukke dette . For at fremme varebyttet mellem de tre land paa en mere virksom maate end hittil , blev man enig om umiddelbart efter mötet at la særlige repræsentanter tre sammen for at utarbeide de herfor nødvendige forslag .

Naar resultatet av disses virksomhet foreligger vil man være opmerksom paa spørsmålet om hvorvidt det maatte være hensigtsmessig at skride til en nærmere undersökelse av vilkaerene for et økonomisk samarbeide ogsaa efter krigen .

Man dröfted spørsmålet om muligheten av en lempning i fremmedlovgivningen i de tre land likeoverfor de to andre lands borgere , endvidere spørsmålene om fremmede konsulers adgang til at chiffertelegrafere og om en mere utviklet fælles motarbeidelse av spioneri fra krigførendes side .

Idet man blev enig om at fortsætte de forberedende arbeider til varotagelse av de nöitrale staters fælles interesser ved eller efter krigens slutning vil de tre land hver for sig opnævne sakkyndige for undersökelse og bearbeidelse av det materiale som foreligger under samarbeid med de nordiske interparlamentariske grupper . Under hensyn til det paa tidligere möter vedtagne var man enig om at de paa nærværende möte herom trufne bestemmelser blir at meddele de övrige interesserte nöitrale

regjeringer .

Som under de tidligere møter blev paany fra alle sider uttalt ønskeligheten av at samarbeidet mellem de tre land fortsattes .

Man blev enig om utfærdigelse av vedlagte kommuniké .

Kristiania, 30. november 1917.

(u.) Gunnar Knudsen .

(u.) Ihlen .

(u.) Zahle .

(u.) Erik Scavenius .

(u.) Nils Edén .

(u.) Joh. Hellner .